

calendario
ladin 1967

Ladins da zacàn

calënder°
ladin

196°H.

dè fora da

Ert pur i Ladins dla Val d' Badia

L'an 1967 è n an de 365 dis.

Les festes dl'an è: dütes les doménies y les festes de prezet che è: Nanü, s. Guania o i Tréi Résc, s. Ojöp, l'Assënza, les Antlés, s. Pire y Paul, s. Maria dal Ciüf, Gnisant, l'Immacolata y Nadè.

L Stato reconesc dütes les doménies y les festes de prezet scrites dant da la Dlijia Catolica sciöche festes dl Stato y ciamò che stes atres laprò: Lünesc de Pasca y Pasca de Må, s. Stefo ai 26 de dezember.

L Stato à ciamò d'atres festes nominades „Festes Nazionales” (FN) y chëstes è: 1 25 d'aurì, dé dla Liberaziun - 1 1. de må, festa dl laur - 1 2. de jügn, festa dla Repubblica - 1 4. de november, vitoria dl 1918. Ai 11. de forà, dè di Patti Lateranensi y 1 28. de setember, dè dla rivolta de Napoli, é-l ti ufizi publici ma mez 1 dé davert.

FESTES MOBILES:

Ss.mo Inom de Gejù, ai 2 de iener.
Festa dla Sacra Familia, ai 8 de iener.
Septuagesima, ai 22 de iener.
Capiùn, ai 8 de forà.
Jöbia santa, ai 23 de merz.
Vëindres Sanc', ai 24 de merz.
Sabeda santa, ai 25 de merz.
PASCA, ai 26 de merz.
Lünesc de Pasca, ai 27 de merz.
Domënia Blancia, ai 2 d'aurì.
Domënia de s. Ciascian, ai 9 d'aurì.
Festa de s. Germano, a s. Martin de Torr, ai 16 d'aurì
I dis dles Crusc, al 1 y 2 y 3 de må.
L'Assënza, ai 4 de må.
PASCA DE MA', ai 14 de må.
Lünesc de Pasca de må, ai 15 de må.

La Ss.ma Trinitè, ai 21 de må.
La festa dles Antlès, ai 25 de må.
La festa dl Cör de Gejù, ai 4 de jügn.
Domënia di abiti, ai 16 de iuli.
La Porziuncula, ai 6 d'agost.
La festa di santi Angeli Custodi, ai 3 de setember.
Domënia dal Rosare, al 1 d'otober.
Festa dles dlijies o segra de duc', ai 15 d'otober.
Festa de Cristo Re, ai 29 d'otober.
La pröma d'Advënt, ai 3 de dezember.
Doménies do s. Guania é-l ma dös chëst'an, doménies do Pasca de må é-l 28. - S. Ojöp é chësta ota in la domënia dl'Urì.

DIS DE QUATËMBER:

Aisciöda ai 15, ai 17, ai 18 de forà.
Istè ai 17, ai 19, ai 20 de må.
Altòn ai 20, ai 22, ai 23 de setember.
Inver ai 20, ai 22, ai 23 de dezember.

DIS DE JAIUN:

I dis de jaïùn pur l'an 1967 è-l ma plü dui dis y chisc è n Capiùn ai 8 de forà y n Vëindres Sanc ai 24 de merz.

L'astinëenza dla cer é-l da osservè duc i vëindresc de carsëma, i atri vëindresc dl'an pò-n osservè l'astinëenza, mo an ne mëss nia, la conferenza episcopala italiana préia, che les families lies n brano dla Sacra Scritüra, o fa dl begn, o fumé n pü manco, nia jì al chino, o se fa instësc n té pice sacrificio, ciarè n chèl dé de mostré plü amur verso l proscimo o de avëi plü paziënça cun la fomena y la fomena cun l'om, coi mituns, i fis y les fies cun sü genitori, avëi dér paziënça cun jënt vedla y d'atri sacrificizi.

IENER-JENÉ

1	DOMËNIA	B	OTAVA DE NADE', NANÙ, 1. classe
2	Lünesc	B	Ss.mo Inom de Gejù, 2. classe, Adelhaid
3	Mertesc	B	s. Genovefa, s. Daniele
4	Mercui	B	s. Rigobert, s. Benedetta
5	Jöbia	B	Vöia de S. Guania, s. Telesfor Papa Martire, Emilia
6	VËINDRES	B	SANTA GUANIA, FESTA DI TRËI RËSC, 1. classe
7	Sabeda	B	s. Valentin Vëscò
8	DOMËNIA	B	Festa dla Sacra Familia, s. Severino
9	Lünesc	B	s. Giuliano
10	Mertesc	B	s. Aldo
11	Mercui	B	s. Igino Papa Martire
12	Jöbia	B	s. Ernst
13	Vëndres	B	Batescimo de Gejù, 2. classe, s. Veronica
14	Sabeda	B	s. Ilario Vëscò, s. Felix Martire
15	DOMËNIA	VE	2 do s. Guania, s. Paul eremita, s. Mauro Abate
16	Lünesc	C	s. Marcello Papa Martire
17	Mertesc	B	s. Antone Abate
18	Mercui	vë	s. Prisca Vergine Martire
19	Jöbia	c	s. Mario y Marta Martiri, s. Pia, s. Germana
20	Vëndres	C	s. Bostian y Fabian Martiri
21	Sabeda	C	s. Agnes Vergine Martire
22	DOMËNIA	Vi	SEPTUAGESIMA, Ss. Vinzenz y Anastasio Martiri, s. Teod.
23	Lünesc	B	s. Raimund de Penafort, s. Emerenz Vergine Martire
24	Mertesc	C	s. Timoteo Vëscò Martire
25	Mercui	B	Conversciun de s. Paul, s. Arcangel
26	Jöbia	C	s. Policarp Vëscò Martire, s. Paola
27	Vëndres	B	s. Jan Crisostomo Vëscò
28	Sabeda	B	s. Pire Nolasco, s. Manfred
29	DOMËNIA	Vi	SEXAGESIMA, s. Francësch de Sales Vëscò, s. Valire
30	Lünesc	C	s. Martina Vergine Martire
31	Mertesc	B	s. Giovanni Bosco, s. Eusebio Martire

Marçés: ai 3. a Bornech — ai 3. a Urtisëi — ai 12. a Porsenù — a i25. a Tlüses

JENÉ—IENER

„Tl’ inom de Dî”, dijô dandaia l’ paur, l’ artejan, can che él da duman tulô tla man la masaria y dê l’ prüm bot. Insciö l’ an nü fesc sü prüms varesc it pur l’ calënder. In s. Salvester da séra terd l’ an vedl t’ en iade ciafa dér noto, mêt man de fa l’ poch in gran prescia y s’ un scufinéia da porta fora, ch’ al é scuranta nöt, zénza dì a ruveder o tó n giulan; mo al à i ödli da ega, purciudi ch’ al sa, ch’ al mëss s’ un jì a mai plö s’ udëi. Y apëna ch’ al ciancantéia düt gobe da porta fora, galopëia bel l’ an nü sóla gropia d’ un bel scimel da l’ atra ite. Präsc do l’ Aimaria da duman é l’ bel i prüms sön tru a jì a mëssa adora, che incunta l’ an nü. Al à indos n camesc blanch, sól cié na ciuria da pozi, sciöche de néi, bel jon y de bona vöia. Bel dalunc scriai-el y disc: „Bun dé, bun dé, mia bona jënt! Sëgn foss-i childò iö y messarun ciaré d’ un gnì fora un cun l’ ater pur 365 dis”. Cun morvöia y n pü spordüs ciar-i sól al cavalir blanch, che porta n gran ruchsoch sól spiné y se damana insciö da plan, ci che él mai porta de bel y de bun adalerch. L’ an nü s’ la rí n pü y disc:

Os bona jënt, lascé-me dì:
No iö, mo Dî sa ci che dess gnì.
Purchël os düt madér tulél,
da Chél Bel Dî scinché él.
Uress te fa n bun survivsc,
purchël recorde-t ci ch’ i disc,
De mia parora tégñ bel cunt,
ascuta pro sëgn punt pur punt:
Sc’ al é röses, bëgn, bun prò,
mo inc les spines é l’ laprò.
Messun savëi, che al é insciö
l’ urëi de chél, che é lassò.
Cosciënza dlunch, plö che te pos,
giustizia ais spo cun tü grosc.
No mai a degügn i fa dl tort,

dagnora dëida, dà cunfort.
Insciö aràs-te tröc miric,
demanco sperun spo debic,
la bela pesc inc cun vignun,
laprò dal cil la benedisciun.

Chél sbiro d’ un jon salüda ciámó cun la man y denant che tö pois ciámó i damané val, sparësc-el bel do ciantun de ciasa inmatora. Mo atira do da él n’ un vëgn-el bel n’ n’ater, fat ia t’ un mantel de pilicia grossa y l’ cié curì da na capuza, che lascia ma ciaré fora na berba lungia y blancia. Sciöche an i disc, os-te savëi? „Jené o iener à-i inom, scrai-el, mo düt feter me titulëia: Siur Inver!” Al é n mandl n pü grô y fréid, purchël ne sa-l propi da s’ la fa bona cun düt, mo impò à-l tröc amisc. Mituns y jënt jona s’ la god n mon cun él. Can ch’ ai toma y se brodora tla néi, spo s’ la rí-le tan dassën, che al va ma sö n té füm blanch. Ai mituns y a les mitans i sciür-el n grüm de polber blanch tla müsa, che ai ne vëiga plö nia. Spo ti salt-el indò do a chi dai schi, y sc’ al é bun, i mët-l val te tru, ch’ ai fesc de dértes curëtes y laprò à-l la maiù ligrëza.

Mo cun dütes sües stravaganzes é l’ pa bëgn impò nia mal cristian. Al va cui trëi Resc da ciasa a ciasa y scri sura i üsc de stüa:

19 + C + M + B + 67

pur signé chi che va it y fora ia pur l’ an. Spo va-l inc él, sciöche Chél Bel Dî, a la noza de Cana a i aodé la bona furtüna ai novic nüs. Can ch’ al passa dlungia les finestres de stüa ia, ciar-el it, sciöche düt sta incér furnel y s’ la cunta y se tripa cun val jüch. N pü da la ria lüna se dij-el: Ai ne me disc n giulan, che ai pò ste a ne fa nia chisc ca-it. Incér s. Bostian sa-l, che jënt aspeta bel, che so regimënt ne pò plö duré dì, purchël se tir-el ma plan, plan, pur i zede l post a so vijin.

FORÀ

1	Mercui	C	s. Inazio Martire, s. Brighida	
2	Jöbia	B	s. Maria dai poc, benedisciun dles cianderes	⌚
3	Vëindres	c	s. Blaje Vësco Martire, s. Candido	
4	Sabeda	B	s. Andrè Corsini, s. Ghilbert	
5	DOMËNIA	Vi	QUINQUAGESIMA, s. Ingenuin y Albuin, s. Agata Martire	
6	Lünesc	B	s. Tito Vësco, s. Dorotea Vergine Martire	
7	Mertesc	B	s. Romuald Abate, s. Iule, s. Richard	
8	Mercui	Vi	CAPIUN y jaiùn 1. classe, s. Jan de Matha, s. Frida	
9	Jöbia	Vi	de feria, s. Cirillo, s. Apollonia Martire	⌚
10	Vëindnres	Vi	de feria, s. Scolastica	
11	Sabeda	Vi	de feria, s. Maria da Lourdes, s. Pasquale, Patti Lateranensi	
12	DOMËNIA	Vi	PRÖMA DE CARSËMA 1. classe, s. Gaudenzio	
13	Lünesc	Vi	de feria, s. Beniamin	
14	Mertesc	Vi	de feria, s. Valentin prö Martire, s. Conrad	
15	Mercui	Vi	de feria, s. Faustino y Iovita Martiri, S. Sigfrid	
16	Jöbia	Vi	de feria, s. Geremia	
17	Vëindres	Vi	de feria, s. Marianna	⌚
18	Sabeda	Vi	de feria, s. Scimun Vësco, s. Hildebert	
19	DOMËNIA	Vi	SECUNDA DE CARSËMA 1. classe, s. Mansueto Vësco	
20	Lünesc	Vi	de feria, s. Eleuterio, s. Leo	
21	Mertesc	Vi	de feria, s. Germano, s. Eleonora, s. Adelhaid	
22	Mercui	B	Catedra de s. Pire 2. classe, s. Margherita da Cortona	
23	Jöbia	Vi	de feria, s. Pire Damiani	
24	Vëindres	C	s. Matì Apostel 2. classe	⌚
25	Sabeda	Vi	de feria, s. Walburga, s. Victor	
26	DOMËNIA	Vi	TERZA DE CARSËMA 1. classe, s. Alexander, s. Dionisio	
27	Lünesc	Vi	de feria, s. Gabriel dl'Addolorata	
28	Mertesc	Vi	de feria, s. Oswald, s. Hermine	

Marçés: al 1. a s. Laurënz — ai 3. a Porsenù — ai 15. a s. Linert de Badia, a La Plì da Fodom — ai 21. a Bornech — ai 24. a Tluses

FORÀ

Forà é ciamó n mëis de plëgn inver. Mo prësc mët-el man de crësc snel de na mes'ora da duman y da sëra. Sö a l'alt é-l ciamó la nëi trëi, cater metri alta, mo jö al bas arsë-sce-la tres plö y plö, che domisdé ia dlunch n pü regor-el té pici rüs adalherch. Chisc dis mëss l paur sfënn lëgna dassën y fa sö pires de liac dlungia i parëis dles ciases y majuns, pur avëi da burjé cina n n'ater an. Plö terd n'àl plö dl'aurela, mo sëgn n'é-l propi gran da fa, purchël s'la lasc-el jì n pü buna. Val dé sta-l te stüa a cunté o carté, atri dis fratinëi-el y fesc val laurs incér ciasa o majun, zëenza gran prëscia.

L paur sà avisa, sce l ciaval sta dì te stala y ciafa ciamó avëna assà, spo mët-el man de peté fora. Chësc vel pro jënt y tirs. Insciò é forà l mëis, che fesc inc plö da mat che dük i atri. Al ti salta l'arjënt vì tles giames y tl sanch, se mët la mascura söl müs, na centüna de roli incér la vita. Spo salt-el fora pur les strades, scraia y roda, scricia y rì, sciöch'al ess pordü so bun cervel. Mituns y gragn i salta do, i sta incér ia, rì y cuiona, tan da mat fej-el y fesc mac dük i atri, che l monn pê, side deventé la ciasa di mac. Mo purdërt forà n'à pa propi degüna colpa, mo al se doda, che dük i mac i salta do, purchël ciar-el d'i sciampé tan ch'al pò. Chësc an i garet-la inc plö adora, che d'atri agn. Bel oramai n n'edema do s. Maria dal poch vëgn-el l dé dl cëïnder a ti stlü la porta al Carnescé y a scué fora y inmalora dütes les matades dla jënt spinsirada. Mo inc d'atra jënt mët man de busié y bunderné bel i

prüms dis de forà. I fanc y les fanceles de vigni eté y qualité pëia ia cun cufri y lades, cun poc y cestuns da ciasa a ciasa, pur sëmenes y trus. An disc: „La servidù fesc s. Blaje”.

Fanc y fanceles fesc s. Blasc,
é propi datrai impü da incrësc.
Mo do dodësc mëisc de servidù,
fej-un bëgn gian n pü santù.
Dandaà snel fajô-n
pücies parores, mo dijô-n:
Sciacaré, tuché la man,
düt è fat t'un sanyam.
Chi spo resta pro l patrun,
d'atri s'un va cun so cestun,
a chirì patrun da nü,
sanbëgn min-un pa da mì.
Do i santusc spo mët-un man
so laur da nü n an.
Chësta usanza da zacan
sëgn tralasciun bëgn bel plan.

Propi düt da mat n'é-l pa gnanca l mëis de forà, al se porta inc tröpes de bels coses pur cör y anima. In santa Maria da les cian-dères é-l ciamó n n'ultima ota dan la Carsëma, che la festa de Nadé se luminëia incuntra; te dlilia benedësc-un les ciandères pur düt l'an, pur luminé té pici pagagn che sta it childò y ailò te familia y pur ti tignì la lüm a chi che va ia in chël ater monn. Spo sanbëgn che dük chi che pò, va l'ater dé a tò la benedisciun de s. Blaje cuntra l mé tl col y la toss, che propi da chësta sajun manacia pici y gragn. In'ultima vëgn-el ciamó s. Bostian, che vëgn tignì dër in onù da zacan incà, che al preserves ciasa y stala da maraties, che se taca. Forà spo à prescia da s'un trà, purchël se cuntënt-el cun 28 dis y s'un va.

MERZ

1	Mercui	Vi	de feria, s. Albin
2	Jöbia	Vi	de feria, s. Simplizio
3	Vëindres	Vi	de feria, s. Marino, s. Cunigunda
4	Sabeda	Vi	de feria, s. Casimir, s. Alberich

©

5 DOMËNIA Vi QUARTA DE CARSËMA 1. classe, s. Oliva Martire

6	Lünesc	Vi	de feria, s. Perpetua y Felizita Martires, s. Fridolin
7	Mertesc	Vi	de feria, s. Tomesc d'Aquino
8	Mercui	Vi	de feria, s. Jan de Di
9	Jöbia	Vi	de feria, s. Franzisca vedua
10	Vëindres	Vi	de feria, 40 Martiri de Sebaste
11	Sabeda	Vi	de feria, s. Rosina

©

12 DOMËNIA Vi PRÖMA DE PASCIÙN 1. classe, s. Gregorio Papa

13	Lünesc	Vi	de feria, s. Erich
14	Mertesc	Vi	de feria, s. Metilde, s. Alfred
15	Mercui	Vi	de feria, s. Clement Maria Hofbauer
16	Jöbia	Vi	de feria, s. Herbert, s. Abramo
17	Vëindres	Vi	de feria, s. Patrizio
18	Sabeda	B	s. Ojöp, 1. classe, s. Cirillo, s. Eduard

19 DOMËNIA Vi SECUNDA DE PASCIÙN o DL'URI' 1. classe, s. Ojöp ©

20	Lünesc	Vi	de feria 1. classe, s. Claudia, s. Nicodemo
21	Mertesc	Vi	de feria 1. classe, s. Benedetto Abate
22	Mercui	Vi	de feria 1. classe, s. Conrad, s. Zacharia
23	Jöbia	B	jöbia santa, s. Victor, s. Otto 1. classe
24	Vëindres	F	Vëindres Sanc, Mort de Nosc Signur 1. classe - jaiùn
25	Sabeda	B	Sabeda Santa 1. classe, Vöia de Pasca, s. Maria Annunziata

©

26 DOMËNIA B PASCA, ALLELUJA, ALLELUJA 1. classe

27	Lünesc	B	de Pasca 1. classe, nia de prezet
28	Mertesc	B	otava de Pasca 1. classe, s. Jan Capistrano, s. Angelica
29	Mercui	B	otava de Pasca 1. classe,
30	Jöbia	B	otava de Pasca 1. classe, s. Amadio, Gottlieb
31	Vëindres	B	otava de Pasca 1. classe, s. Balbina

Marčés: ai 3. a Longega — ai 16. a Bornech — ai 16. a s. Lauronz, marčé da Pasca — ai 18. a Porsenù — ai 30. a Longega

MERZ

Merz, n inom da pagan indertüra. Al à ciafe so inom dal dì dla vera di vedli romani, Martius. Al se mët pa inc a mené vera da chësta sajun nanter inver y aisciüda. Tl mët man tégñ ciamó l'inver l regimënt, mo la jona aisciüda i dà tres plö y plö da laur sura y sot tera. Da sot tera sö mëna oramai l ciald cutàn, tl'aria é-l oramai inc bel l sorëdl che tiza cutàn. Purciudi che da Nadé incà crësc l dé bel de trëi ores y merz é trëi, cater gradi plö ciald che forà. Do l calënder scumëncia l'aisciüda ai 21 dl mëis, mo chilò da nos poduns pa bëgn ciamò aspeté n bun mëis. I paurs ne vëiga pa gnanca gian, sc'al vëgn tan adora vërd, dea che al ne tégñ impò ne. Purchël n'à-i pa ma nia de cuntra, sc'al vëgn les sböres sura munt ca y tégñ indò l crësc y l fluri. Sce l vënt ne vëgn do sajun, spo vëgn-el plö terd a intardivé düt cant. Mo side pö i dis de merz frëic y da vënt, pur can che al finësc, l'aisciüda vadagna impò la vera cuntra l'inver. Pur solito va fora l mëis cun de bì dis da surëdl y cialdins. N dér merz dess pié it sciöche n rî liun y jì fora sciöche n agnel.

Do l calënder dla dlilia é pur solito l mëis de merz implì fora da les edemes de Carsëma y da sü dis chic y sceri. N pü jiné y se sgrasumé n'i fesc mal a degügn. Al sta inc bëgn cunscidré y acumpagné nosc bun Sigrur, che porta pur nos la crusc al Calvario y mör ailò pur se salvé l'infer.

Gejù, pur me portes la crusc,
la frunt bagnada d'assuiùs.
Plö iadi Os tumëis són tru
pur me, che sun gran piciadù.
Sot Osta crusc, Gejù, ó-i ste,
punsé, ci ch'Os eis fat pur me,

ó cunscidre, sciöch'Os patìs,
arbanduné in crusc murìs.
Do Os ó-i gnì da sägn inant,
porté la crusc ó-i plö paziënt.
Daidé-m, Gejù, a la porté,
savëis pö, tan ch'i sun stënté.
Y can ch'io mëss chësc monn lascé,
Gejù, se prëi-i, rested pro me
te chëla ora de mia mort,
scinché-m ciamó spo Osc cunfort.

Les dumënia de merz é signades tl calënder cun la prüma classe y dütes à so Vangel dla tentaziun de Gejù tl desert, süa trasfiguraziun, la multiplicaziun di pans. Spo é-l la dumënia Laetare, aulà che a la gran Mëssa vëgn-el soné i orghi; la dumënia foscia, aulà ch'al vëgn curì i cristic y tofles d'alté y finalmënter la dumënia dl'Urì cun süa prozeosciun, che lascia bel n pü sintì danfora l'edema santa cun sües funziuns da fa gran impresciun.

Tl calënder dles festes dl mëis tégñ l prüm post dagnara l pere de Gejù y om sant de santa Maria, S. Ujöp. Al è propi n om giüst y fedele dla Sacra Scritüra, sce-bëgn che an ne ciafa na parora sora da lì tla Bibia, ch'al ess pronunzié. Purchël passenëia propi dér süa festa tl mëis chit de merz. Gran importanza à chësta festa pur l sant' inom de tagn de omi, jogn y mituns. Pur ater chësc an manace-la de jì sot n pü, dea ch'ala toma tl'edema santa. Y de s. Maria de merz gnanca da dì ne, che vëgn a ste do Pasca.

A la fin oramai spo se scinca chëst an l mëis de merz ciamó l plö bel: la plö bela y la plö gran festa de düt l'an, l'Alleluia de Pasca. Al é n pü scialdi adora, mo impò duc se cunforta y aspetta cun ligrëza la bela festa.

AURÌ

1	Sabeda	B	otava de Pasca 1. classe, s. Ugo, s. Emma	⌚
2	DOMËNIA	B	OTAVA DE PASCA o domënia blancia 1. classe, s. Francësch	
3	Lünesc	b	s. Richard, s. Ulpian	
4	Mertesc	B	s. Isidor	
5	Mercui	B	s. Vinzenz Ferreri, s. Zeno, s. Irene	
6	Jöbia	b	s. Celestin	
7	Vëindes		s. Hermann	
8	Sabeda	C	Traslaziun de s. Ciascian, Patrono dla diazöse, 1. classe	
9	DOMËNIA	BC	s. CIASCIAN PATRONO PRINZIPALE DLA DIAZÖSE, 2 do Pasca	⌚
10	Lünesc	b	s. Ezechiele profeta	
11	Mertesc	B	s. Leone I Papa	
12	Mercui	b	s. Zeno Vëesco Martire, s. Costantin	
13	Jöbia	C	s. Ermenegildo Martire	
14	Vëindres	C	s. Giustino Martire, Valeriano, Massimo Martiri	
15	Sabeda	b	s. Lidwina, s. Isidor	
16	DOMËNIA	B	3 do Pasca, festa de s. Germano a s. Martin de Torr y procesciùn	
17	Lünesc	c	s. Anizet I. Papa Martire, s. Rudolf	
18	Mertesc	b	s. Ursmar	⌚
19	Mercui	b	s. Gerold	
20	Jöbia	b	s. Hildegunda	
21	Vëindres		s. Anselmo Vëesco	
22	Sabeda	C	s. Sotero y Caio Papesc y Martiri	
23	DOMËNIA	B	4 do Pasca, s. Iorzi Martire	
24	Lünesc	C	s. Fidelis Martire	⌚
25	Mertesc	ViC	s. Merch Evangelista 2. classe, festa nazionala	
26	Mercui	C	s. Cleto y Marcellino Martiri	
27	Jöbia	B	s. Canisio Pire	
28	Vëindres	B	s. Paul dla Crusc	
29	Sabeda	C	s. Pire Martire	
30	DOMËNIA	B	s. CATARINA da SIENA, 1. classe, Patrona Primaria d'Italia Commemoraziun dla 5 do Pasca	

Marçés: ai 3. a Bornech — ai 4. a s. Cristina — ai 10. a Urtisëi — ai 28. a Bornech — 29. a Porsenù

AURÌ

Un di plö tröc inoms nanter i mëisc à chël dl'aurì. Al vëgn dal latin y o dì chël dal sorëdl, o da festa luminosa. De sigü, l sorëdl dà bel cin ores plö dì che da Nanü y scialda inc it indertüra tla natüra. L vërd di prà y la frunta di lëgns se sbürla tres plö insö y lasö regor-el rüsc, pici y gragn, düt mormoràn. Chilò y ailò a pert de sorëdl spizurëia ciüf da de bì curusc. Mo savun, che Aurì ne é pa nia sigü y l'aisciüda pò ciamó tumé tl'inver.

Tl calënder dla dlijia ne pò-n dì chësc an, che aurì se pites cis dis da surëdl, al ne toma it degünes festes plö granens. Al é n pü sciöche n dé da laur. Mo al ne pò mine no ester dagnara dis da surëdl, al ne pò nia dagnara ester dis da festa, scenò se sturessun pa incie. Les edemes cun dé it, dé fora, tres l medemo tin ton, ne dess purchël se fagìnì la ria lüna o se fa jì la fè pursura, se fajun ma instësc l pëis plö pesoch. De sigü, al sà datrai rí y burt y pesoch. Al ne é roba da püch, vigni dé bel anfat lauré y struscié, tres tl medemo post, manajé tres la medema masaria, paré ia l temp, che da duman cina da sëra va sciöche i zagrì dl'ora. Al é prigo, che la vita da mascin fejes de nos instësc na mascin, che ne pënsa nia, ne sà da dì nia, devënta düra y frëida sciöche na pera. An mëss savei da fa vigni dé val da sciché, val de plö.

An se stüfa bëgn cul vigni dé,
mo te chësc sta-l plö ch'an pois miné.
La dumënia mëssuns se mirité
purmò do ch'an à pa inc lauré.
Cul porté to pëis da vigni dé,
mostraras-t la forza che te te,

che in vita pois düt soporte.
Sanbëgn, al n'é nia tan saurì,
tó ma düt bel da la man de Di.
El ne ciara tan, ci che fajun,
mo a nosta bona intenziun.
Da té dis vëgn bona sanité,
spo ligrëza, pesc y bun palsé,
festa fajaras-te spo n bel dé.

Jënt disc: La sajun va do la festa de Pascà. La esperienza de seculi i dà de sigü in pert rajun. Dea che chësc an Pasca é tan bonorì, messess inc düt cant te pré y campagna mët man l laur plö adora. Zënza ne scumëncia bëgn feter mai l'aré dan mez aurì, mo sce l proverbio disc la orite, pò-la inc ester atramënter. Sanbëgn che l paur ciara dagnara de ester n pü inant y propi chësta ota pò-l anuzé fora düt l mëis. Tl mëis che vëgn spo do, é-l indò plöler dis y santusc, che intardivëia l laur.

Sciöche un bel dit, sól calënder dla dlijia é-l pa püc o degügn dis scric a còc ia pur l'edema. Mo val dis é impò da recordé. Insciö é-l la dumënia blancia, che se recorda la iesta blancia dl bato. Spo la secunda é la dumënia de s. Ciascian, aulà che tröc va a Pursenù a la prozesciun tan conesciüda da zacan incà. Spo vëgn-el s. Iorzh, che dandaïa à gran impurtanza pur les cultes, pur l païé l fit o debic. Ai 25 é-l finalmënter s Merch cun la prüma prozesciun fora a la lergia.

Recordé mëss-un inc ciamó val usanza dl mëis. Insciö spezialmënter chëlla da mené in aurì. Al n'é dagnara de chi, che cun ligrëza ciara de cuiné y ciamó de plö, che se lascia mené pur l nes. Mené in aurì é n jüch inozént y mët a rì n pü gragn y pici, sce al ne vëgn fat cun dan di püri cosci, che va te ténora.

1	Lünesc	B	s. Ojöp laurant, 1. classe, festa nazionala dl Laur, dè dles Crusc procesciùn
2	Mertesc	Vi	s. Atanasio, dè dles Crusc procesciùn
3	Mercui	Vi	Vöia dl'Assenza, dè dles Crusc procesciùn
4	JÖBIA	B	L'ASSËNZA, PALSACRUSC, 1. classe, s. Monica, s. Florian
5	Véindres	B	s. Pio, s. Iudita, s. Angel
6	Sabeda	B	s. Claudio
7	DOMËNIA	B	domënia do l'Assenza, s. Stanislaus Vësco
8	Lünesc	b	la Madonna da Pompei, s. Michil, appariziun
9	Mertesc	B	s. Gregorio Nazianzeno
10	Mercui	B	s. Antonino Vësco
11	Jöbia	C	s. Filipo y Iaco Apostoli Martiri 2. classe
12	Véindres	C	s. Nereo, Achille y Pancrazio Martiri, s. Domitilla, s. Flavia
13	Sabeda	C	Vöia de Pasca de Må 1. classe, s. Roberto, s. Emma
14	DOMËNIA	C	PASCA DE MÅ', ALLELUJA, ALLELUJA 1. classe
15	Lünesc	C	de Pasca de Må 1. classe y nia de prezet, s. Sofia
16	Mertesc	C	otava de Pasca de Må, 1. classe, S. Ubald
17	Mercui	C	otava de Pasca de Må, 1. classe, s. Iodoco
18	Jöbia	C	otava de Pasca de Må, 1. classe, s. Venanzio Martire
19	Véindres	C	otava de Pasca de Må, 1. classe, s. Ivo
20	Sabeda	C	otava de Pasca de Må, 1. classe, s. Bernardino da Siena
21	DOMËNIA	B	FESTA DLA SS. TRINITE', 1. classe, s. Valente, s. Isberga
22	Lünesc	ve	s. Rita, s. Emilio
23	Mertesc	ve	s. Giovanna Thuret Vergine
24	Mercui	ve	Vöia dles Antlès, s. Maria dal'Aiüt, s. Afra
25	JÖBIA	B	LES ANTLÉS, 1. classe
26	Véindres	B	s. Filipo Neri
27	Sabeda	B	s. Beda Venerabile, s. Giovanni Papa Martire
28	DOMËNIA	Vë	2 do Pasca de Må, s. Agostin Vësco
29	Lünesc		s. Maria Maddalena de Pazzis
30	Mertesc	c	s. Felice I Papa Martire, s. Ferdinando re
31	Mercui	B	s. Maria Vergine Regina 2. classe, s. Petronilla

Marçës: al 1. a s. Linert de Badia — ai 8. a Longega — ai 15. a Corvara — 16./17 a Bornech ai 26. a Pederoa — ai 29. a Tlüses — ai 30. a Chienz

MÀ

Chësc mëis mët-l man de fluri, de crësce y mené fora dassën ti prà y ti bosc. L'an é devente n bel jon cun ciüf tles mans y sól ciapel. Mituns cöi ciüf fora pur chi prà, se mët adöm y fesc na prozesciun de ciüf. Aulà va-la pa chësta prozesciun di ciüf? Ala va a salute y unure la Regina de mà, la plö bela flu dla tera y dl cil, santa Maria. Ai mët i ciüf sön alté de mà, aulà ch'ai ó ste düt l mëis pur i fa ligrëza y plajëi a süa Regina. À-la pö s. Maria dagnonra gran ligrëza cui ciüf. La legenda disc, che dlunch, aulà che s. Maria metô l pè, gnê-l só de beles flus, dan sü pisc tomâ-l ciüf dal cil jö sön tru y i légns sturjò sües rames y pizes altes, can ch'ala passâ. Y nos düt canc s'aratum pö, pici y gragn, sü mituns. Mituns restuns-e dasgnara, inc sce un é setanta, otant'agn vedl. I mituns adora düt na uma; zëenza uma suns-e de püri orfani, un la ria y al se fala tröp.

Mo sce urëis, poduns-e düt avëi na uma, inc chël ch'à bel dî pordü süa uma. Santa Maria, la uma dl cil, ó ester uma de düt, chi che i ó bun y la chir y a chi se mostre-la la plö bona uma, che mai side stada al monn. Purchël unoruns-la ma, saluduns-la ma y periuns-la ma dér chisc dis de mà.

Regina de mà, santa Maria,
nosta uma santa y pia:
pici y gragn Se saludun
vigni sëra dér Se periu.
So alté cun ciüf furnide,
ostes suplices ofride,
corp y anima scinchede,
Ini sacri spo ciantede!
Santa Maria spo cuntënta
da l'alté la man destën,
sü mituns düt benedësc
y sües grazies spartësc.
Nosta uma y Regina,
condüje-se düt a üna,

a la vita spo beata,
Os podéis pö dé la grazia.

L mëis de mà n'è ma chësc an sant pur la devoziun a s. Maria, mo pur tan d'atres festes y disc sanc, che propri chësta ota toma it plö che d'atri agn. Imprüma de düt bel tl mëtt man oramai va-n trëi dis cun crusc. Da üna na dlijia a l'atra va-n in prozesciun pur prà y campagnes. Dattrai düra la prozesciun inc mez n dé o de plö. Y impò va jënt scialdi, al se trata de trà jö la benedijiun de Chël Bel Dî só les campagnes. Do i dis dles crusc vëgn-el atira spo la festa dl'Assënza, aulà che nosc bun Signur va indò a ciasa do trëntytréi agn. Spo vëgn-el la secunda plö gran festa dl' an, Pasca de mà. Chilò da nos à-la propri ciasfé l'nom dal mëis, dea che éla toma pur solito te chësc mëis. Üna na festa indò l'atra, üna plö bela dl'atra, propri l mëis dles festes é-l mà. In'ultima vëgn-el ciamó la plö bela. Cun cunfaruns y statués, les jones cun la gherlanda y l gurmel blanch, jënt düta visitida a festa, sunà y ciantàn se armör la prozesciun dles Antles pur ciamp y prà. Pur unoré nosc Signur tla mostranza, che vëgn portada sot al cil, é-l inc düta la natüra visitida a festa.

La plö gran festa profana dl mëis é bëgn de sigü « marcié da Pidrò », o è dan valgùgn agn ciamó. Tröpa jënt da dütes les perts dla valada gnê adalerch a sciàcaré, a cumpré, a curiosé y bëgn inc n pü a besé. Ségn é-la mudada cutàn la situaziun. Tirs vëig-un plö püç, purchël é-l n grüm de crameri che pita gran varieté de mercanzia. Cinamai liuns y tigres é-l da udëi l'an passé.

Ci ch'al resta ciamó da dì dl mëis de mà, é ma plö püch. Gunot prô ciamó a mez mà l'inver de rumpì it y ruviné tan ch'al pö. Düt' cunësc pö i trëi sanc dal fréid, che se lascia adintëne da chësta sajun. Mo ai pö inc se lascé dl'aurela. Ailò fesc-i pur solito ciamó plö dan.

JÜGN

1	Jöbia	B	s. Angela Merici, s. Fortunato
2	Vëindres	B	festa dl Cör de Gejù, 1. classe, festa dla Repubblica
3	Sabeda	B	de s. Maria, s. Oliva, vöia dl Cör de Gejù
4	DOMËNIA	B	FESTA DL CÖR DE GEJÙ, Comemoraziun dla domenia 3 do Pasca de Mà, s. Francesch Caracciolo, s. Werner
5	Lünesc	C	s. Bonifazio Vesco y Martire
6	Mertesc	B	s. Norbert Vesco
7	Mercui	vë	s. Robert Abate
8	Jöbia	vë	s. Jolanda, s. Severino
9	Vëindres	c	s. Primo y Felizian Martiri
10	Sabeda	B	s. Heinrich da Baslan, s. Margherita vedua
11	DOMËNIA	Vë	4 do Pasca de Mà, s. Barnaba Apostel
12	Lünesc	B	s. Jan Facundo, s. Cirino y Nazario Martiri
13	Mertesc	B	s. Antone da Padoa
14	Mercui	B	s. Basilio I Gran, s. Rosamunda
15	Jöbia	c	s. Vi, Modestio y Crescenzia Martiri
16	Vëindres	vë	s. Benno, s. Luitgard
17	Sabeda	B	s. Gregorio Barbadico Vesco
18	DOMËNIA	Vë	5 do Pasca de Mà, s. Efrem Siri, s. Amando
19	Lünesc	B	s. Iuliana de Falconeri Vergine, s. Gervasio y Protasio Mm.
20	Mertesc	c	s. Silverio Papa Martire
21	Mercui	B	s. Alvijio Gonzaga, Lois, Eleziun de S. S. Papa Paul VI
22	Jöbia	B	s. Paulino Vesco
23	Vëindres	Vi	Vöia de s. Jan, Edeltraud
24	Sabeda	B	s. Jan Battista, 1. classe
25	DOMËNIA	Vë	6 do Pasca de Mà, s. Wilhelm Abate, s. Adelbert
26	Lünesc	C	s. Vigile Vesco Martire 2. classe, s. Jan y Paul
27	Mertesc	vë	s. Ladislaus re
28	Mercui	Vi	Vöia de s. Pire 2. classe
29	JÖBIA	C	S. PIRE y s. PAUL APOSTOLI, 1. classe
30	Vëindres	C	Comemoraziun de s. Paul Apostel, Incoronaziun de S. S. Papa Paul VI

Marçés: a 4i. a Calfoschg — ai 6. a s. Martin de Torr — ai 14. a Porsenù — ai 23. a Longega - ai 26. a Bornech — ai 26. a Tluses

JÜGN

Te chësc bel mëis l'aisciüda y l'isté se dà la man. Sorëdl y natüra fesc festa da noza. L sorëdl é deventé n bel gran jon, va alta fora pur 1 cil. Al é plö de chinesc ores sön tru y fesc la plö gran roda incér 1 monn. Al ciara jö soles munts y it pur les valades cina insom y vëiga, che düt é arijigné pur la festa da noza. L dé plö lunch, ai vintun, se dà-i la man, sorëdl y tera y düt, ci che pò, va a noza: ciamp y prà, bosc y lëgns, blaas y ciüf vistis da festa. Pro noza mëss-el inc ester la musiga. Y chësta vëgn fata dai mile vici da duman cina da sëra tert. Vidunderes sona la vidura, mosnes 1 clarinet, 1 cuch bat 1 tambüre, i corf fesc 1 poss bas y i spoc dëida n pü dütés les usc. Datrai discord-i inc tan, che düt vëgn trat fora de schedra.

Sanbëgn che pro jënt da paur ó-n i fa do a la natüra. Purchël fesc-un noza tl mëis de jügn gunot, ailò é-l plö bel y l plö da festa, dea che düta la natüra dëida pro tröp a la festa. Y bel purchël mëss-un pa inc n pü se spazé, purci che présc vëgn-el bel 1 gran laur, do s. Jan.

Da l'alt dl cil
dà sorëdl luminus,
niui passa plan lisirs.
Puc ailò, chilò a schires,
jënt i ciara sö curiusc.

Ciantarins dl bosch
mormoreïa, scraia, sciüra,
can a strita o incie susc
ringhinì ai fesc süa usc,
ralegréia la natüra.

Jügn al paur
sëgn cumana atra vita.
Sëgn pò é-le la sajun
che descëda bëgn vignun,
an ne pò fa tres belaita.

Düt sëgn ó lasce les stües y sënt la gran vöia de jì fora a la lergia y se destrà y se scialdé n iade indertüra. Scolari, pici y gragn, ne vëiga l'ora, che al vëgnes les ultimes ores de scola. Ai é oramai stanc y stüf de ste tan dì sarà it inanter i banc de scola. Inc i famëis arijigna ca les scuriades, deura sö i üsc de stala y para fora i tirs pur chi pascui y bosc. Da vigni pert ald-un brunsines y ciampeneles y datrai i cighi di famëis da val col o crëp.

Festes de dlilia toch-el pücies chësc an, solamënter la solita festa dl Cör de Gejù, che i agn passà gnê luminada da sëra cui fuc sö pur i coi y pizes di crëp incér ia n püch dlunch.

Spo vëgn-el ciamó s. Jan de jügn, sant'inom de tagn de Giuvani, Jans, Hansli y Tita. L'ultima festa é ciamó s. Pire de jügn y de so cumpagn s. Paul, che incunda pur dassën l'isté y 1 laur scumëncia pur gragn y pici.

MESSÉ-IULI

1	Sabeda	C	Prezios. Sanch de Nosc Signur 1. classe
2	DOMËNIA	Vë	7 do Pasca de Mà, Vijitaziun de s. Maria, s. Martiniano
3	Lünesc	C	s. Ireneo Vesco Martire
4	Mertesc	vë	s. Uldarich Vësco
5	Mercui	B	s. Antone Maria Zaccaria
6	Jöbia	vë	s. Isaia, s. Maria Goretti
7	Vëindres	B	ss. Cirillo y Metodio Vëschi
8	Sabeda	B	s. Elisabet regina vedoa
9	DOMËNIA	Vë	8 do Pasca de Mà, s. Veronica
10	Lünesc	C	7 fredesc Martiri, s. Rufina y Secunda Vergini Martiri
11	Mertesc	c	s. Pio I Papa Martire, s. Ciprian
12	Mercui	B	s. Jan Gualberto Abate, s. Andrè müt Martire
13	Jöbia	vë	s. Eugenia
14	Vëindres	B	s. Bonaventura Vësco
15	Sabeda	B	s. Enrico imperadù
16	DOMËNIA	Vë	9 do Pasca de Mà, domënia di abiti, s. Maria dl Carmel
17	Lünesc	b	s. Alex, s. Irmgard
18	Mertesc	B	s. Camillo de Lellis, s. Federico
19	Mercui	B	s. Vinzenz de Pauli
20	Jöbia	B	s. Iarone Emiliano, s. Margherita Vergine Martire
21	Vëindres	B	s. Laurenz da Brindisi, s. Praxede
22	Sabeda	B	s. Maria Maddalena penitente
23	DOMËNIA	Vë	10 do Pasca de Mà, s. Apollinare Vësco Martire, s. Liborio
24	Lünesc	c	s. Cristina Vergine Martire
25	Mertesc	C	s. Iaco Apostel 2. classe, s. Cristoforo Martire
26	Mercui	B	s. Anna
27	Jöbia	vë	s. Pantaleone Martire
28	Vëindres	C	ss. Nazario y Celso Martiri, s. Vittorio Martire Papa
29	Sabeda	B	s. Marta Vergine, s. Beatrice
30	DOMËNIA	Vë	11 do Pasca de Mà, ss. Abdon y Sennen Martiri, s. Abele
31	Lünesc	B	s. Inazio da Laiola

Marcčés: ai 5. a Urtisëi — ai 22. a Bornech — ai 25. a Porsenù

MESÉ

Sce nos de jené messâñ sciuré brac de liac o rans te fornel y perié dér bel, ch'al se scinches n pü de ciald, spo fistidiëia sëgn pur chësc laur l sorëdl y tiza tan dassën, ch'al ne i brodora gotes grosses da la frunt no ma a jënt, mo mët inc a suié i dlaciuns a trëi mile metri d'altëza. Cun mesé mët man l dér laur pur edemes alalungia zënza santusc oramai. Sanbëgn che l paür mëss impormó se lauré it indertüra, mo spo na ota derot ite, va-la pa inant zënza lascé do. Ailò é-la pa spo inscio: Fora dla plüma, can che l gial cianta y jì a durmì impormó can che la lüna vëgn do sö. Dailò ciamó datrai ne pò-n nia lascé vöies, sce al manacia la plöia o che an mëss ruvë. Na té giornada de mez isté düra pur jënt da paür chinesc y plö ores. Falc y restel, linzos y gratun da fëgn düt l dé se barata jö. Al dé da incö sanbëgn è-l inc les mascins da sié y da mené fëgn che se mostra tres plö y plö pur chi prà.

Tl mëis de mesé
düç mëss lauré.
Sorëdl che brüsc,
regor fesc l müs.
Tl mëis de mesé,
la falc mëss taié,

ëlla mëss sié
zënza palsé.
La tiradüm
mëss avëi slüm,
Scenó i bagoc
devënta pesoc.

I prüms dis de mesé vëgn-el inc mené te munt, datrai inc bel denant. Sëgn ciar-un tan de plö de jì cui tirs, spezialmënter les bisces, dea che ti pascui da ciasa ne pò-n nia plö dér paré fora pur l bosch jon. L famëi de Fanes s'arjignâ pa bel codi danfora, spo jèl

ciamó valgûgn dis dant cun la pocasc y can ch'al ruvâ pro ütia, rudâl na ota incér ia, pur udëi, sc'al n'i è mine no suzedü val ia pur l'inver. Spo jèl ite y tirâ ega santa te vigni piz y aspetâ, che i tirs gniss do. Pur n iste è spo Fanes so pic paraisc, mo gunot bëgn inc so purgatorio. N pez do spo, che i tirs è bel te munt, gnè-le l prò a benedì cuntra les maraties de tirs y jënt y cuntra l têmp.

Bëgn cunesciüs y nia püch temüs è inc te chësc mëis i dis da cian. Chi dis n'es-un mai sigusc. T'un iade se cür ite l cil de niui fosc y pesoc, al vëgn scûr sciöche al foss nöt. Y t'un mumënt üna na saita tl'atra, n tonn plö sëch lassura y al ne düra dì, che al toma les prümes gotes pesocies. Al vëgn graniores y plöia adüm imprüma, spo ma plö graniores, la tampesta è chilò. Jënt se téggn it l fle, ciara, ne disc nia, mo s'la pënsa y se tém da chël che vëgn do y resta. Pur l plö ne düra val de té dì, n pez do pò-l indò dé l plö bel sorëdl. Y sce al n'à fat dan, dij-un bëgn ma: Chësta ess pa pudü gnì plö groia, ch'an n'ess miné.

De mesé n'é-l, sciöch'un dit, de gran festes. Mo üna o l'atra mëss-un impò n'un cunté sö. Inscio al mët man dl mëis é-l gunot les Mësses noveles incérch. Y sc'al è inc gran laur, se tol-un impò dl'aurela de jì a Mëssa novela. An dijò dandaïa, ch'an messess scarzé n per d cialzà pur jì a Mëssa novela. Sëgn magari ne l fej-un plö, pur ater, an va pö col auto.

Spo vëgn-el ciamó s. Iaco, aulà ch'an fesc segra y Patrozinio tla cùra de Badia, mo al n'é gnanca plö l mez de chël ch'al è dandaïa.

AGOST

1	Mertesc	c	ss. Maccabei fredesc Martiri
2	Mercui	B	s. Alfonso Vëscu
3	Jöbia	vë	s. Lydia
4	Vëindres	B	s. Domene Abate, s. Rainer
5	Sabeda	B	s. Maria da la nei
6	DOMËNIA	B	Trasfiguraziun de Nosc Signur, 2. classe, s. Sisto, s. Ulrike ☺
7	Lünesc	B	s. Caietan, s. Donato Vëscu Martire, s. Mafalda
8	Mertesc	B	s. Jan Maria Vianney, s. Ciriach Martire
9	Mercui	Vi	Vöia de s. Lauronc, s. Romano Martire
10	Jöbia	C	s. Lauronc Martire 2. classe
11	Vëindres	c	ss. Tiburzio y Susanna Martiri
12	Sabeda	B	s. Chiara o Clara Vergine
13	DOMËNIA	Vë	13 do Pasca de Mà, ss. Ippolito a s. Čiascian Martiri
14	Lünesc	Vi	Vöia de s. Maria dal Ciüf 2. classe, s. Eusebio
15	Mertesc	B	SANTA MARIA DAL CIÜF, 1. classe
16	Mercui	B	s. Iachin 2. classe, s. Rocco
17	Jöbia	B	s. Giacinto, s. Rinaldo, s. Emilia
18	Vëindres	c	s. Agapito Martire, s. Elena imparadessa, s. Rainald
19	Sabeda	B	s. Jan Eudes
20	DOMËNIA	Vë	14 do Pasca de Mà, s. Bernhard Abate, s. Filibert ☺
21	Lünesc	B	s. Francisca Fremiot de Chantal
22	Mertesc	B	festa dl'Immacolato Cör de Maria 2. classe, s. Hildebrant
23	Mercui	B	s. Felipo Benizi, s. Zaccheo
24	Jöbia	C	s. Berto Apostel 2. classe
25	Vëindres	B	s. Ludwig re, a La Val s. Snese Martire
26	Sabeda	b	de s. Maria, s. Zeferino Papa Martire, s. Alexander
27	DOMËNIA	Vë	15 do Pasca de Mà, s. Ojöp Calasanzio, s. Gebhard ☺
28	Lünesc	B	s. Agostin Vëscu, s. Ermeto Martire
29	Mertesc	C	Martirio de s. Jan Battista s. Sabina Martire
30	Mercui	B	s. Rosa da Lima, s. Felix Martire
31	Jöbia	B	s. Raimund Nonnato, s. Abbondio, s. Isabella

Marčés: ai 9. a Bornech — ai 10. a Tlüses — ai 24. a Rasun de sot — ai 25. a Porsenù

AGOST

Agost, parora che vëgn dal latin, ó dì chël sö a l'alt. Y sö a l'alt són munt va düt chësc mëis, ci che ne é zot y cioch o che n'à propi plö degun fle tl fol di fià. Inc l siur, siur isté va al frësch sö pur munt. Al se vist so samar vërd dl'erba che berba sorëdl i à scinché y va sö y sö y sura i jus plö alc fora. Ailò s'la god-el n monn, se pëta jö tl sorëdl y s'lascia scialdé it indertüra, che al vëgn cöc y ross tl müs pur mez an. Mai n'é-l sö a l'alt són munt tan bel, co d'agost. Cina sö sot i parëis di crëp é-l düt tarëgn y dai plumac vërc ciar-el sö té pici ödli di ciüf de munt tan fins y tlers. Chilò é-l propi aisciüda y isté, che se dà la man. Purchël casö dük à la buna lüna, famëis, setusc; iagri y turistic roda ségn curasö pur coi y valluns, pur crëp y forniuns. Mindecié lasci-aldì n bel cighe, che rundenësc it y fora pur chi parëis. Da chi bosc y plans ald-un les ciampanelles stlinghinàn. Da les ciajares vëig-un jan sö n té füm, al n'é no grisc, no brüm.

Sanbëgn che l paür cun sü setusc y tira-düms de chësta sajun é inc curasö a sié y a mët it dér de bun fëgn da munt. Y a chësta maniera n'à-l bria é-l da jì extra al frësch, sciöche i furesti de cité. Deperpo ch'al laora, à-l gratis la bon'aria, sorëdl y ega sarëna, che i rinfrëschëia corp y anima. Spo san sciöche na ciampaña pò-l indò jì a ciasa.

Nos sun són munt,	Spo an palsä
ailò se sta-n bëgn.	tan sauri,
An mangia jüfa,	do l laur
dorm tl fëgn.	pò-n s'la ri.
L cil é brüm,	An s'la cunta
l'aria sana,	dük pro füch,

sorëdl tler,
l'ega sarëna.
Dumans adora,
da sëra terd,
an laora
nia ingert.

ciga y cianta,
fesc val jüch.
An se sceca,
y s'la ri.
Duc s'un va spo
a durmì.

Bel a mez l mëis tom-el la plö gran festa de s. Maria in düt l'an. Te valgùgn postc i dij-un purchël la „Gran S. Maria”, pur la desfarenié da les atres mëindres festes ia pur l'an. Nos a l'incontru i dijun tan bel s. Maria dal ciüf. Propi da chësta sajun é-l düt l monn plëgn de ciüf da jö a funz dla val cina sö insom i jus y pizes di crëp. Inc i ciüf de massaria ciara jö plö bì y grassins da les finestres y dai surasc. I urc dan ciasa é plëgns de flus y ciüf da tagn di plö bì curusc y variaziuns. Y in s. Maria va i ciüf a dlijia pur i fa onur a súa Regina, la plö bela flu tl'urt de Chël Bel Dì, che é nominada tla Bibia la „Rösa de Gerico”. Da vigni ciasa in chësc dé sant porta l ciüf les jones vistides cul gormel blanch y la gherlanda. Insciö i port-un n salüt florì a s. Maria y i ciüf benedìs port-un indò a ciasa pur stala y bestiam. Ségn ne vëig-un plö i bì ciüf fac cun tan de gusto sciöch na ota.

L mëis d'agost porta spo inc n grüm de jënt foresta adalerch da dütes les perts dl monn te nostes Dolomites. Són vigni trù y sëmena de nostes valades pos-te incunté chëla jënt. Y sö pur munt i vëighes-te rudàn y ciaràn. Gunot n'un vëig-un taccà sö pur i parëis plö èrc, sciöche té aragns. Le splazes de nösc bì paisc é plënes de auti y les strades ite y fora, da duman cina da sëra plënes de mascins. L turismo é devente na cosa nöia da pùc agn chilò.

SETËMBER

1	Vëindres	b	s. Egidio Abate, ss. 12 fredesc Martiri, s. Verena
2	Sabeda	B	s. Stefo re
3	DOMËNIA	B	Festa di s. Angeli Custodi y comemoraziun dla domënia 16 do Pasca de Må, s. Pio X Papa, s. Clelia, s. Marino
4	Lünesc	vë	s. Rosalia, s. Candida, s. Ida
5	Mertesc	B	s. Laurënz Iustiniani Vëesco
6	Mercui	vë	s. Magno Abate
7	Jöbia	vë	s. Regina, s. Valeria
8	Vëindres	B	Nascita de s. Maria 2. classe, s. Adriano Martire
9	Sabeda	b	s. Corbinian Vëesco, s. Gogonio Martire
10	DOMËNIA	B	Dedicaziun dla Basilica Cattedrale da Porsenù, 1. classe, Comemoraziun dla domënia 17. do Pasca de Må, s. Micorà.
11	Lünesc	c	ss. Proto y Iacinto Martiri
12	Mertesc	B	Ss.mo Inom de s. Maria
13	Mercui	B	s. Notburga Vergine
14	Jöbia	C	Esaltaziun dla santa Crusc 2. classe, s. Irmgard
15	Vëindres	B	7 Dolurs de s. Maria 2. classe, s. Nicodemo Martire
16	Sabeda	C	ss. Cornelio Papa y Ciprian Vëesco Martiri
17	DOMËNIA	Vë	18. do Pasca de Må, Sacres plaies de s. Fancësch, s. Hildegard
18	Lünesc	B	s. Ojöp da Copertino, s. Stefania, s. Irene
19	Mertesc	C	ss. Gennaro Vëesco y compagns Martiri
20	Mercui	Vi	s. Eustachio y compagns Martiri, Quatëmber 2. classe
21	Jöbia	C	s. Mateo Apostel y Evangelista 2. classe
22	Vëindres	Vi	Quatëmber 2. classe, s. Tomesc
23	Sabeda	Vi	Quatëmber 2. classe, s. Lino, s. Tecla
24	DOMËNIA	Vë	19. do Pasca de Må, s. Maria dla Mercede, s. Rupert
25	Lünesc	vë	s. Aurelia, s. Dietrich
26	Mertesc	c	s. Ciprian y s. Giustina Martiri, s. Egmond
27	Mercui	C	ss. Cosma y Damiani Martiri
28	Jöbia	C	s. Wenzeslau Duca Martire
29	Vëindres	B	s. Michil Arcangel 1. classe
30	Sabeda	B	s. Iiarone pro

Marçés: ai 12. a Bornech — ai 14. a Tlüses — ai 21. a Urtiséi y al Plan — ai 25. a s. Martin de Torr — ai 28. a Türesc — ai 29. a Porsenù

SETËMBER

Tla roda di mëisc setëmber à ciafé l'inom de setimo (i atri che vögn do arcumpëda inant insciö), purciudi che i vedli romani metô man l'an cul prüm de merz, insciö i él reste l'inom. L mëis é bel sura la eté da mez fora, i dis vögn plö cürc, la sajun plö frësca. Setëmber se lascia capì, che düt sön chësc monn passa y nia n'à durada. Präsc, prësc, che al te fesc gnì n pü de incherscemu; an mëss s'un desdi y lascé tan de coeses, che se plajò y fajò ligrëza. L'isté ciafa prescia da fa l poch. Al abina adüm sües ultimes tlacures, che i resta ciamó te ciamp o pré, disc a roveder y sura nöt s'un é-le, zënza fa tan de morvöies. Do l calënder sta-l fora impormó ai 23 de setëmber, mo purdërt s'un n'é bel jü cutan denant. Inc les vidunderes, disc-un, s'un va da s. Maria; va sura l mer ia a chirì quartirs plö cialc pur l'inver. Y cun elles, o püch do, altamo dandaïa, s'un va la jënt da scola, chësc o dì i studënc.

Ci che é ciamó fora pur chi ciamp y prà, side blaa, artigöi o d'ater nüz, ne crësc oramai püch y nia plö, stënta a madurì indertüra y gunot ma cul frëid. L'artigöi mëtt dis da sicié y sc'al toma it bur tëmp, spo n'à-l pa bel assà l paur da s'l tó, denant ch'al fraidësc dl düt. Propi da d'alon sta-l düt, sciöche al é l tëmp. Al n'é pa gnanca da s'un fa de morvöia. L surëdl à purdü süa forza, s'un va da sëra adora a durmì y da duman s'un stal plö dì tla plüma. Da s. Matti l dé é mefo bel tan lunch co da s. Ujöp. Purchël mëss l paur se tignì a la mascima: Chi ch'à tëmp, ne dess aspeté tëmp.

Inc i famëis y bolc da sües munts y ciajares tol cumié incér s. Michil, püch dan o

do altamo, y mëna sü tirs jö al bas o a ciasa. Ai maza dassén cules scuriades y ciga magari y les munts i respogn plö iadi. Al é bel, sciöch'ai uress s'la fa plö lisira a se destaché da chi bì sciti, che i à fat tan de ligrëzes d'isté. Les bisces vögn dlun bradlàn de munt jö, sciöche elles pitass y plurass do chëllas beles pastüres de munt.

L'isté s'un va,
al vögn l'alon,

snel düt passa
sön chësc monn.

Agost madurësc,

ci ch'é sumené.

Setëmber a la fin

mëss düt sturté.

Famëis de munt

vögn jö tla val.

Ai disc: o roveder,

nia pur mal.

Do l gran laur
düt é da-it,
majuns plënes
de bun nüz.

Sëgn pur n n'an
é-l fistidié.

jënt y bestiam
à da mangé.

Insciö plö sauri
y bëgn se sta-n.
An à stracé,
mo no deban.

Setëmber n'à gnanca dër festes de dlrijia, al é inc n mëis da laur, mo impò val dis é da recordé. Insciö é-l s. Maria ai 8 dl mëis, che à inc messé se lascé trà fora dl calënder dles festes de prezet. Mo childò da nos vögn-ëla impò tignida, in pert altamo. Domisdé sanbëgn va-n in chësc dé a fa val iade o an va a cöi de vigni sort de frûc de bosch. Dandaïa mëssâ-n pa chirì y cöi les erbes de medejina nanter les dëus santes Maries, ailò â-les la plö gran forza, minâ-n cun bona rajun. Dles festes di Sanc é-l da recurdé s. Notburga o Burgl, che è cunesciüda y venerada da les fancelles cun süa sojora tl'aria. Spo s. Matti è dandaïa pur jënt da paur de gran importanza, side pur l tëmp che pur i afari. Finalmënter s. Michil gnê pa bëgn gunot trat ca y veneré zacan. Pur ailò messâ pa bëgn düt ester da-it feter, ater che soni y capuc.

OTOBER

1 DOMËNIA Vë/B 20 do Pasca de Må, domënia dal Rosare, s. Remigio

2	Lünesc	B	ss. Angel Custodi	
3	Mertesc	B	s. Taresia dal Bambin Gejù	⌚
4	Mercui	B	s. Francesch d'Assisi 1. classe, Patrono d'Italia	
5	Jöbia	c	s. Placido y compagns Martiri	
6	Vëindres	B	s. Bruno, s. Magno	
7	Sabeda	B	s. Maria dal Rosare 2. classe, s. Merch Papa	

8 DOMËNIA Vë 21 do Pasca de Må, s. Brighida vedoa, s. Sergio Martire

9	Lünesc	B	s. Jan Leonardi, s. Dionisio	
10	Metesc	B	s. Francesch Borgia	⌚
11	Mercui	B	Maternità de s. Maria 2. classe, s. Alma	
12	Jöbia	vë	s. Serafin	
13	Vëindres	B	s. Eduard rè	
14	Sabeda	C	s. Callisto I Papa y Martire	

15 DOMËNIA B FESTA DLA DEDICAZIUN DLES DLIJIES 1. classe, s. Taresia Vergine, s. Aurelia

16	Lünesc	B	s. Hedwig vedoa	
17	Mertesc	B	s. Margherita Maria Alacoque	
18	Mercui	C	s. Lüca Apostel Evangelista 2. classe, s. Renato	⌚
19	Jöbia	B	s. Pire de Alcantara	
20	Vëindres	B	s. Jan Canzio, s. Irene, s. Artur	
21	Sabeda	b	s. Ilarione Abate, s. Ursula Martire	

22 DOMËNIA Vë 23 do Pasca de Må, s. Ulberta, s. Melania

23	Lünesc	B	s. Antone Maria Claret	
24	Mertesc	B	s. Raffael Arcangel, s. Settimo	
25	Mercui	c	ss. Crisant y Daria Martiri	
26	Jöbia	vë/c	s. Evaristo Papa Martire	⌚
27	Vëindres	vë	s. Wolfhart, s. Sabina	
28	Sabeda	C	s. Scimun y Iüda Apostoli 2. classe	

29 DOMËNIA B FESTA DE CRISTO RE, 1. classe, s. Narciso, s. Ermelinda

30	Lünesc	vë	s. Gerhart, s. Germano	
31	Mertesc	vë	Vöia de Gnissant, s. Wolfgang, s. Alfonjo Rodriguez	

Marčés: ai 4. a s. Linert de Badia — ai 7. a s. Lauronz — ai 9. a Porsenù — ai 11. a Urtiséi y a Uttenheim — ai 14. a Türesc — ai 16. a Longega — ai 22. a s. Cristina — ai 24. a Pederoa — ai 26./27./28. a s. Scimun

OTOBER

L'otober ó dì l'otavo y al é purdërt 1 mëis dla segra de dük. Dla segra bai-un cina ch'a-la vëgn, dij-un. Pro la jënt da paur de nösc païsc la segra à dagnara albü n extra bun sonn. Y chi che ne cunësc nia, ci che la segra é, ne cunësc nia les usanzes dla jënt. Im-prüma scumënc-ëla te dlilia y spo te ciasa. L popul cristian téggn düt sön süa dlilia, la ciasa de Dì. É pò la dlilia la ciasa de familia de düta la căra, aulà che düta la comunità y vigni un se sënt mituns dl medemo pere dl cil, aulà che dük se téggn da fredesc y sorus. Te dlilia dük, zënza desfarenzia, tol pert ai bëgns spirituali dla grazia, dla parora de Dì, dla pesc y consolaziun te tagn de bu-jëgns, dla bela speranza a na miù vita. L popul cristian vëiga te dlilia la porta dl cil, dla ciasa dl cil.

Y propi in la segra vëgn a lüm la dërta ligrëza dla jënt de fora ia inc. Sön ciampain jora al vënt la bandira cun la crusc, l'alté é plëgn de ciüf y ciandères, sòi parëis verd les dodesc ciandères di apostuli. L Vangel che conta la storia de Zacheo, aulà che Gejù instess s'à invié a marana, passenëia dér bëgn pur l'ocajjun.

Mo spo do ch'an à punsé a l'anima, é-l pa inc l corp che ó aveï süa pert. Purchël fej-un pa bëgn inc segra indertüra, festa tla ciasa da paur. Bel denant co ch'ai vëgn da dlilia, é-l la patrona, che brodora it les bales de furnënt, üna indò l'atra te cialdira plëna d'ega lurënta. Chilò é-l te fana l rost, che ciscidëia y les liagnes che stlopa dal ciald. Ailò é-l i nigheli y i canifli che roda y se brodora tl smalz, che sprinza ma insciö. Y spo vëgn-el porté sön mësa, ci ch'ala téggn. Les botses da n liter sona it la festa y i goti stlinghinëia incér mësa y dük mët man di

dé dassën, sciöche ai siass y restlass, sciöch'ai forlass y majinass, tan i n'él a dük dassën ..

sine fine dicentes . .
Ciuiuhui!
Nosta e la segra!
Degüna tan bela,
y tan alegra.
See n'urëis crëi,
iò s'inviëi-i:
Gnide a segra,
gnide a udëi!
Un botses de vin
sciöche ciampanes,
cop che füma
plëgn de bales.

Spo vëgn-el tutres
da craut o pavé,
tan de bones
mai n'ëis mangé.
Do ciamó nigli
da üa passa.
Spo oramai
dijess-i ch'al basta.
Nosta gran segra,
sciöch'ëis udü,
mëss se plajëi
dér de sigü.

Inc fora pur chi prà da ciasa ald-un sunàn y stlinghinàn ,sciöche al foss segra. Sëgn d'otober verd-un a pascentada y an i taca a tagn de tirs che an à, brunsines y ciampaneles. An les alda datrai fines y tleres, sciöche elles foss d'arjënt, datrai indò düres y basses, sciöche elles foss de scorza. Inanter it ald-un les scuriades di famëis, che stlefa dassën y gunot n cighe da l'alt d'un col, che vëgn retü da n n'ater indò. Te chësc mëis vëgn-el spo tignì la gran pert di marcià ia pur l'an. An à plö dl'aurela y al é plö da tò ca sanbëgn. Marcié da s. Francësch, sanbëgn, l plö cunesciü lunc y lerch, bel sciöche chél da Pidrò da d'aisciüda. Dük ch'à n pü de vertura, va a marcié y sc'al n'en à degüna, va-l impò. Basta aveï val te taquin, spo n'à-n bria de s'la udëi.

Düt 1 mëis d'Otobér é finalmënter dediché a s. Maria Regina dl Rosar, aulà che les sëres tles families vëgn-el dit la curona lungia. Chisc dis spo é-l ince tröc che va pur sanc da val pert, valgügn plö daimprò, d'atri plö dalunc. Cuntra la fin é-l ciamó 1 dé de ringraziamënt pur la racolta.

NOVËMBER

1	MERCUI	B	GNISANT	
2	Jöbia	F	Comemoraziun de dük i defunti 1. classe	⌚
3	Vëindres	vë	s. Hubert, s. Ida da Toggenburg	
4	Sabeda	B	s. Carlo Borromeo, s. Vitale y Agricola Martiri FN Festa nazionale	
5	DOMËNIA	Vë	25 do Pasca de Må, domënia dles Animes, s. Zacharia	
6	Lünesc	vë	s. Linert	
7	Mertesc	vë	s. Angel, s. Ernst	
8	Mercui	c	s. 4 Coronà Martiri, s. Gottfrid	
9	Jöbia	B	Dedicaziun d'arcibasilica dl Ss.mo Salvatur 2. classe	⌚
10	Vëindres	B	s. Andrè Avellino	
11	Sabeda	B	s. Martin Vëscò de Tours	
12	DOMËNIA	Vë	26 do Pasca de Må, s. Martin, s. Emilio, s. Cunibert	
13	Lünesc	B	s. Didaco	
14	Mertesc	B	s. Iosafat Martire, s. Veneranda, s. Alberich	
15	Mercui	B	s. Albert, s. Leopold	
16	Jöbia	B	s. Gertrud Vergine	
17	Vëindres	B	s. Gregorio Taumaturgo, s. Florino	⌚
18	Sabeda	B	Dedicaziun dles Basiliches de s. Pire y s. Paul Apostoli s. Hilda, s. Otto	
19	DOMËNIA	Vë	27 do Pasca de Må, s. Elisabeta vedoa	
20	Lünesc	B	s. Felix de Valosi, s. Edmund	
21	Mertesc	B	Presentaziun de s. Maria, s. Colombano	
22	Mecui	C	s. Zezilia Vergine Martire	
23	Jöbia	C	s. Clemente Papa Martire, s. Felicita	
24	Vëindres	B	s. Jan dla Crusc, s. Crisogono, s. Erminia	
25	Sabeda	C	s. Catarina Vergine Martire	⌚
26	DOMËNIA	Vë	Ultima do Pasca de Må, s. Silvester Abate	
27	Lünesc	vë	s. Virgilio	
28	Mertesc	vë	s. Günter, s. Iaco dla Marca	
29	Mercui	c	s. Saturnino Vëscò Martire	
30	Jöbia	C	s. Andrè Apostel 2 classe, s. Iustina	

Marçés: ai 8. a s. Martin de Torr — ai 10. a s. Lauronz — ai 12. a Porsenù — ai 18. a Bornech — ai 25. a Tlüses

NOVEMBER

November é bëgn nanter duc i mëisc dl'an chël, che an vëiga oramai plö ingert. Al ciara bel fora dër da la ria lüna, cui ciavéis grisc y düt gobe, mal vistì, val düt da la ria lüna pur l'monn incuntra a l'inver, sc'al ne vëgn ciamó n pü l'isté dles vedles ai fa gnì val dé la grigna da ri, spo se vindichëi-el dassën, devënta steric y lascia sintì a duc sües lünes. Dis ala lungia lasc-el plovëi, spo soffl-el i ciarusc indò val it, val fora. Te chël che la pënses 1 manco, fej-el gnì jö la näi y fréid, atira do vëgn-el indò meste cun ciatines y n smolé, che t'as i cialzà sciöch n burdun moi y plégns d'ega. Chësc porta indò desfridores y coies, la toss y la strüscia a jënt jona y plö a la jënt vedla. November se pënsa: „Sce iö mëss avëi la ria lüna, spo dess inc i atria la purvë“. Al é cun buna rajun l'meis dal ciarü y fesc inc gnì da ciarü n pü tla jënt.

No tan les lünes dl'meis tla natüra fesc gnì inc a jënt la ria y la lüna, mo zertes atres recudanzes, che al desceda te nos. N zerto incherscemu y pinsirs sceri pëia it cör y anima te chësc meis. November é pö l'meis dles animes. Al se mëna fora te curtina söles fosses di nüsc, che s'à lascé impormó o plö da dî bel. Les vedles plaies se rump sö da nü y la recudanza dolorosa pësa söl cör y se drüca fora les legremes dai ödli. Mo nos cri-stiagn ne aldiun pro chi, che n'à plö degüna speranza. Te nostra anima verd la lüm dla fede, che desfantëia ia la maiù scurité y fesc tröp lisir l plö gran mé y incherscemu. Nos savun pö, che les fosses de nösc morc n dé de sigü sarà stlarides dal luminus dla resureziun y dal beato aroveder lassö tla gloria. Pur chi che passa na vita n pü cri-

stiana indertüra, pur chël la mort é ma n jì a durmì y n aspeté, ch'al vëgnes indò n du-man cun n bel sorëdl. Y savun pö, che bel sëgn nos podun ascurté tröp la proa cun no-

stes devoziuns.

November é grisc, plégne de ciarusc, plöia y näi, düt pos-t avëi.

É november sciöch setember, spo inc plöler tardì é l'inver.

November da näi porta tröp fëgn; é-l süt y dlacé, sarà mest spo Nadé.

Santa Catarina d' sigü indovina, sce l cil da Nanü é bel o curì.

Sëgn de november te disc l calënder, che düt s'un va y nia ne vëgn ca. Purchël tégne record di püri morc. Spo pënsa a te, a jì ia n dé.

De sigü november cun so plan, plan, murì dla natüra i recorda inc a l'uomo süa fin, side dlungia o ciamó nia tan, mo dagnarra sigüda, adora o terd. Y propri chësc meis se fesc udëi, plö che vigni atra sajun, che düt, düt cant passa, snel o plan, sön chësc monn. La mort tla natüra y i morc te curtina se disc, zénza dubio, mo cun sigurté al cënt pur cënt, che inc nos portun te no-sta cier y te nosc corp la sumëenza dla mort. Mo inc childò la fede se dà la parora, che in' ultima é impò ciamó la porta a la vita, che düra spo tres.

Mo do ch'an s'à dé n pez a chisc pinsirs sceri, mëss-un impò indò punsé a la realté dla vita prejente. Y purchël l paür sëgn de november mëss ste tröp te majun y te stala. November fesc aldì lunc y lerch l tact di fur-ladusc, o al dé da incö plö l romù dles mas-cins da furlé. Al é inc n laur tl stöp y de fadia, mo al ó ester fat pur dé da mangé a duc.

DEZEMBER

1	Vëindres	vé	s. Eligio, Otwin	©
2	Sabeda	b	s. Bibiana Vergine Martire	

3	DOMËNIA	Vi	PRÖMA D'ADVËNT, 1. classe, s. Franz Xaver	©
4	Lünesc	B	s. Pire Crisologo, s. Berbora Vergine Martire	
5	Mertesc	Vi	s. Saba Abate, s. Hartwig	
6	Mercui	B	s. Micorà Vëesco, s. Livia	
7	Jöbia	B	s. Ambrosio Vëesco	
8	VËINDRES	B	s. MARIA IMMACOLATA, 1. classe	©
9	Sabeda	Vi	s. Valeria, s. Leocadia	
10	DOMËNIA	Vi	SECUNDA D'ADVËNT, 1. classe, s. Melchiade Papa Martire	
11	Lünesc	B	s. Damaso I Papa, s. Daniel	
12	Mertesc	B	s. Hartmann Vëesco da Porsenù, s. Amalia, Rosalinda	
13	Mercui	C	s. Luzia Vergine Martire	
14	Jöbia	Vi	s. Ottilia, s. Alfred	
15	Vëindres	Vi	s. Cristina, s. Rainhold	
16	Sabeda	C	s. Eusebio Vëesco y Maritre, Adelhaid, Ada, Albina	
17	DOMËNIA	Vi	TERZA D'ADVËNT, 1. classe, s. Lazzaro	©
18	Lünesc	Vi	Wunibald, Maria Aspetaziun	
19	Mertesc	Vi	s. Tea, s. Fausta	
20	Mercui	Vi	s. Cristian, s. Gottlieb, s. Eugenio	
21	Jöbia	C	s. Tomesc Apostel 2. classe	
22	Vëindres	Vi	Quatëmber 2. classe, s. Zeno, S. Flavia	
23	Sabeda	Vi	Quatëmber 2. classe, s. Victoria	
24	DOMËNIA	Vi	VÖIA DE NADE', 1. classe, Adamo y Eva, s. Adele	©
25	Lünesc	B	NADE', s. Anastasia Martire, 1. classe	
26	Mertesc	C	s. Stefo Martire, nia de prezet, 2. classe	
27	Mercui	B	s. Jan Apostel y Evangelista, 2. classe	
28	Jöbia	C	s. Fantolini Martiri 2. classe	
29	Vëindres	B	otava de Nadè, 2. cl., s. Tomesc, s. Davide	
30	Sabeda	B	otava de Nadè, 2. cl., s. Rainer, s. Irma	
31	DOMËNIA	B	Otava de Nadè, s. Balduin, s. Silvester Papa, Te Deum de ringraziament.	©

Marčés: ai 5. a Bornech — ai 9. a Porsenù — ai 11. a s. Cristina — ai 15. a Türesc — ai 28. a Chienz

DEZËMBER

Dì alalungia l'isté y l'inver fajô vera, pur udëi cal che è 1 miù y plö sterch. An väiga che chël che l'à davagnada é l'inver y al s'é senté sól trono cun na curona de dlacia y n mantel bel blanch de néi. Do 1 calënder metess man so regimënt impormó ai 23 dl meïs, mo do la usanza é bëgn feter düt dezember indertüra inver. Da chësta sajun é l'an ruvé a les ultimes y sü dis è plö cûrc, invers i atri. Dezember é purdërt n dér dormiadl, purchël à-l plö gian la nöt, che 1 dé y la fesc ste sön tru trëi iadi plö dì che so fre, l dé. Al cûr it vals, munts y bosc cun na cutra bela blancia y morjela, che düt pois durmì sot ite. Spo ser-el ia piuns y fontanes do parëis de dlacia, che ai ne fesc nia massa romù da desturbé l sonn. Al impëia la linterna dla lüna, che sta sentada, sura pinsir, sóla piza dla munt ad ascuté usc misterioses, che vëgn lassö jö y lajö sö a l'urëdla. Y chëstes usc incunda la gran ligrëza, che dess gnì y che 1 monn aspeta bel dì. Nadé sta dan porta, la plö sintida y dal cör godüda dles festes dl'an. Bel Avënt cun sü Rorate da duman adora lascia indüné danfora la ligrëza de Nadé. Spo la festa dl'Imaculata é bel na mesa festa da Nadé. San Micurà cun so angel blanch y sües scincundes va inc pur les ciases y damana i mituns, can che chël pic Bambin é nasciü. Y düt sa da respogn y valgëgn plö scicà sa bel da dì, che al vëgn prësc y che ai fesc bel dassën té pici sacrificizi pur s'arjigné a la festa. Tles stües vëgn-el inc bel arjigne pro pur fa sö la cripl n vöia de Nadé. Düt sentà da sëra incér mësa se mët a lauré, ziplé y cuncé pro 1 patuc dla cripl, che an à porté de sot al têt jö. Un cuncia na giama rota al famëi, l'ater i fesc na maza nöia, che é jüda pordüda, n terzo i fesc orëdles plö

lunges ai müsc y i incola n cor al bò. D'atri i depënsç les ares a l'angel d'or y i dërza la stëra.

Insciö passa i dis y les edemes ma snel y te'n iade les ciampanes da mesa nöt sona al Gloria de Nadé, la ligrëza é pro düt.

Nosc bun vijin, incö lasce-te dì,
ci ch'un de nöt odü y aldi.

D'sigü êns muntri sciöche sägn
y 1 cil bel brüm, de stères plëgn.
Gnê chël mumënt düt luminus,
sanbëgn ciarâns-e sö curiusc,
udôn tröc angeli juràn

y Gloria in excelsis aldî-n ciantàn.
Spo dijô-i: „No se tomede,
A Betleme düt saltade”.

Nos sun jüs, sciöch'en vistis
cun na tornedüra y püc üs.

Aïlò ciafâns, ci che chirin,
te na ciané chël pic Bambin.

Dan d'él nos s'injendlân
y nosc patuc spo i scincân.

„O pic Bambin, s'orun tan bun”,
dijôns-e düt cun devoziun.

„Scicà y ric nos bëgn ne sun,
mo düt nosc cör a os scincun”.

Sägn va ma tö inc a l'udëi.

É-l pö te dlisia, te sas bëgn.

Spo ciafaràs-te gran ligrëza
y él te scinca süa salvëza.

Un mëss bëgn ester da-it düt frëid, sciöche n té dlaciun de têt, sce al ne é bun de sinti, n püch altamo, dla ligrëza de Nadé. D'sigü, pur avëi la dërta ligrëza de Nadé, mëss-un avëi la pesc cun Chël Bel Dì, che i angeli incuntâ ai famëis de Betleme. Y sce tö ne te fosses a üna cun Chël Bel Dì o dl düt in discordia dassën, spo n'aste bria de t'la udëi. No, no, al é n mitl arjigné pur düt: S'un pudëi mal tl cör y te 1 cunfessé it.

Salüç a düt i Ladins

Chilò é-l indò l Calënder ladin.

Al à ciafé n numer maiù — 1967. Inč zënza é-l gnuì impüi atramënter. Al à baraté guant. Vigni tant é-l pa bëgn inč dërt, sc'an lascia l guant limé jó y n'en tol n nü. Inč el ó fa plü prejënta y purchël urô-l gni da curusc sciöch' tröc d'atri.

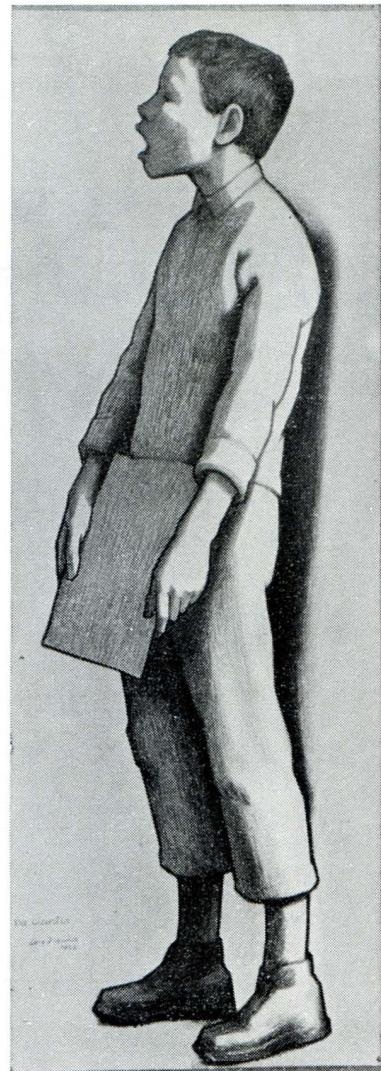
Söla prüma plata à-l depënt na familia, che é adüüm te stüia, pro mësa, sot al Crist. Ai s'la lì y s'la cunta y s'ó bun y al i sa bel. Inč l Calënder uress ruvé it te vigni familia de nostes valades ladines y uress imprüima de düt i fa l'aurela ciûta les sëres lungies d'inver, les domënies domisdé y inč zënza datrai, can ch'al nëi defora y sböra y gunfedëia, o can ch'al é defora n dër frëid. Dailò sa-l bel a ste da-ite y lì l calënder y cunté stories.

L Calënder uress spo inč s'insigné de vigni sort de coses interessantes y d'ütl.

Al s'accompagna spo dé pur dé fora pur düt l'an 1967; se mostra les festes, granes y piceres, les domënies, les edemes y les sajuns.

Al uress se cunsolé, can ch'i èis la ria lüna y se daidé rì y cianté y cighé can che ara se va bun.

Insciö uress-el tres ste cun os, cun sü Ladins, ch'al i ó tan bun. Al s'aoda düt 1 bun, a düt canç, pur düt l'an 1967.

L'aisciüda.

Bëgn tröpes edemes, oramai mëisc,
denant co ch'ara se lasce adintëne,
pëns-un a l'aisciüda, gragn y pici. Al é
mefo impò na sajun, che düc vëiga ion.
L fréid y la nëi téggn-un bëgn fora n
pez, mo spo sa-l mefo impò pesoch y
an aspeta indò, che i dis vëgnes plü
lunç, l sorëdl se lasces indò udëi plü
dì y düt sa plü lisier y plü bel.

Jënt vedla, can ch'al vëgn indò l'aisciüda, tira indò l fle plü lisier y čiara
indò cun speranza ai dis che à da gnì.
Ai é indò sta bugn a i la fa ia pur n
invèr, y düc i cunsintiuns-e trùc dis y
agn de sanité y de bel.

L'aisciüda dà vita nöia a vedli y jogn.

La Vita

La vita é:
N nio che vëgn
Y indò s'un va
Al cil bel sarëgn.
La vita é:
N ega che nasc
A l'alt sön munt,
Tl mer spo finësc.

La vita é:
N dé dl'isté
Che va a finì
Tl'eternité.

La vita é:
To tëmp da sumené,
Spo sturtaràs-te
Či che é mirité.

La vita é:
N fa belaita,
Nuz a tüa vita,
Ne sta pa mai chita.

S. U. P.

La „GRAN NAZIUN”

tl Seminar da Pursenù

Feter a mez Pursenù, nia dalunc dal dom, ulà che l'Eisak y la Rienz rüva adüm, sta l seminar; spezialmènter dô la restauraziun de l'an 1957 — un di gragn laurz de nosc vësco Gargitter — vëgn-l cuntè pro les beles frabiches dla cité, y pudun veramènter ester cuntènc d'avèi n tè seminar: inçè nos Ladins! Pudun pö dí ch'al é či in pert nost: da canche l seminar é gnu fat sö à či dagnara menè nostes valades chi jogn che se senti cherdà a dventè proi in gran pert chilò a Pursnù a studiè. Da l'atra pert é-l indô l seminar che mëna sù proi te nösc paisc pur custodí y cunservè l tejoro de nostra religiun.

Deache l seminar à dagnara alberghè n numer plö o manco gran de teologhi ladins, s'à furmè tra d'ëi cul tamp na sort d'uniu cun sùs regules y sùs usanzes. Ala porta l'inom de „Gran Naziun”, vëgn cunservada y dada inant da generaziun a generaziun y mantègn či tres l cuntat cun sù membri fora tla cùra d'animes.

Ala ne düra nia plö dì y al gnarà i cënt agn che chësta uniun é gnuida metüda sö. Iö crëi che na tradiziun tan vedla dess gnì resptada y mantignida inçè te nösc dis y ch'ala se miritess sënz'ater nosc interesse.

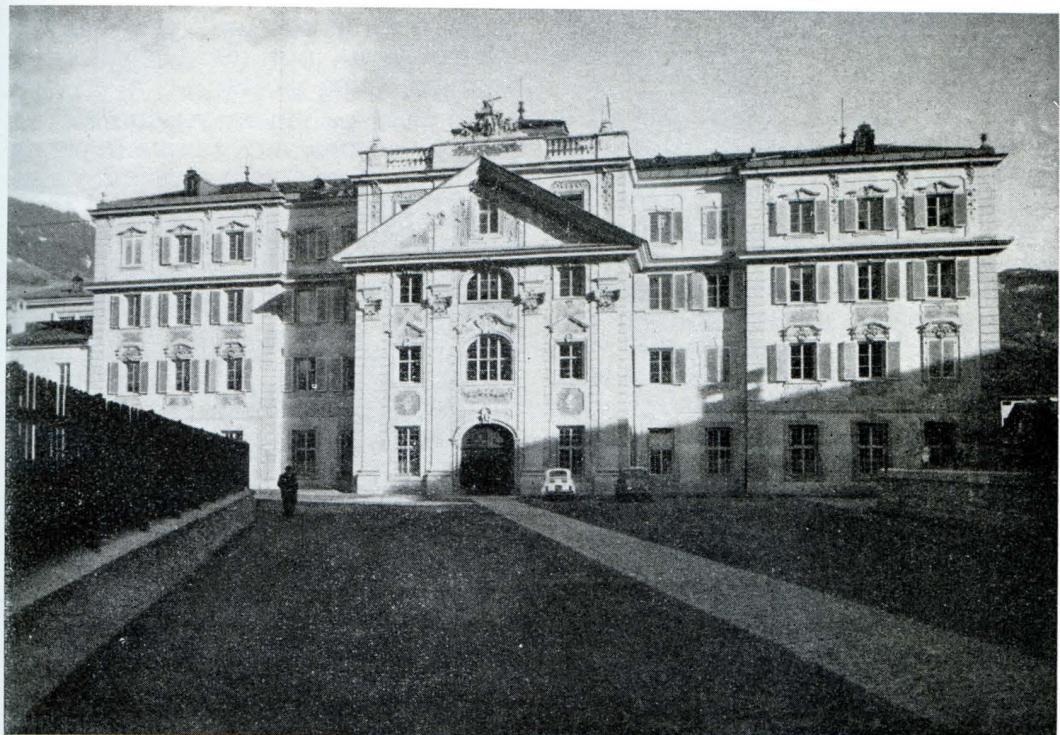
Al é bel interessant, ch'al pudô se furmè na tè uniun ten ambient, pö-n dì, dl düt tudësch, sciöch'al é tl seminar da Pursnù, y magari čiamò plö interessant: co ch'ala é stada bona de se mantigní sénza jì sot, čina ch'ala é spo gnuida tradiziun.

Sc'an cunscidra la situaziun sciöch' ala é a Trënt tl seminar, sc'é-l či dailò cina l'an 1964 Ladins de düs valades adüm: Gherdënes y Fajagn; chësc iad ten ambiente dl düt talian: mo an n'à mai aldi ch'ei sess stlüt adüm y ess furmè na uniun sciöch'a Pursnù.

Pur capì plö sauri, sot a či cundiziuns ch'al nasc tl seminar la „Gran Naziun”, n valgùnes indicaziuns storiches:

Ulach'al sta sëgn la frabica dl seminar é-l an tëmp n ospedal cun na picera dlijia dedicada a la Santa Crusc y cunsagrada dal vësco Hartmann l'an 1157. Chësc uspedal é tles mans dl domcapitl. L'unica scola, inlaota sambëgn ma latina, é la „Domschule”; ala stê ulach'al é incö 1 Cassianeum y gnë manajada dal capitl. Dal conzil de Trënt é-l spo gnu fat fora che vigni diocesi dess či avèi so seminar, y insciö ess urù 1 vësco cardinal Christoph von Madruzzo l'an 1567 che l capitl ti ess surandé l vedl uspedal pur pudëi spo fa sö te chël post l seminar; mo ala ne ti é nia garatada: al é gnu a litighé cul capitl, y chëstes stritarris se tirâ spo fora pur dui cënt agn, čina che l vësco Leopold von Spaur é stè bun de fa pesc l'an 1751: al ti dë al capitl la vedla scola, ulach'al sta sëgn 1 Cassianeum y ciafâ spo pur chël l vedl uspedal. Dl 1764 mët man i laurz che düra spo bun set agn: l'uspedal vëgn trat jö fina a la fundamënta y a so post crësc sö la bela frabica dl seminar plö o manco sciöche la udun čiamò al dé da incö (cfr. A. Sparber, G. Tinkhauser).

A saltè cënt agn da la fundaziun dl seminar revuns spo te chël tëmp ulach'al nasc la „Gran Naziun”. — La diocesi da Pursnù passâ inlaota l Brenner y stlujô ite düt l Nordtirol y l Vorarlberg: chësc restâ čina l 1935. Deache la diocesi é tan grana revâ či dagnara l numer di teologi a 110—120. Al à messè ester na vita dër muvimentada, a punsè ch'al n'ë tagn adüm düc sön sù plö bi agn: te na tè cumpagnia vëgn sambëgn spo vignun cun les sùs. Nösc proi ch'a čiamò fat i agn de seminar dan l 1935 cunta düc čiamò gian dl bel tëmp da inlaota. In ultima furmâ impò düc üna na familia y na bela cumpagnia che tigni adüm, scebëgn che chi dl Vorarlberg messâ zai dagnara avèi siúa liagna psunder. Desfarenzies etniches é-l pa bëgn bel sot ai tudësch

L'Seminar da Pursenu

tra chi d'üna y de l'atra valada, mo 1 plö se desfarenziâ čiamò i Ladins inter düt sù cumpagns tudësc. Insciö n'é-l nia da se fa de mervöia, sc'ai se stlujô adüm y furmâ n grupo tra d'ëi. Bel inlaota se sinti d'ester parentè: so lingaz, süs usanzes y süa cultura t'i 1 desmostrâ.

Sc'i disc „Ladins”, sc'él in prüma de düt miné Badia-Marò, Fodom y Ampëz; chi de Gherdëna y de Fascia à dagnara messè ji a Trënt a studié deache chëles valades é dagnara stades sot al vësco de Trënt. La gran mudaziun che vëgn spo fata, toma te l'isté 1964 cula nöia regolaziun dla diocesi, ulache Fodom y Ampëz va purdüs a Belluno y Gherdana rüva pro Pursnù. Nos Ladins sun gnüs tuçà dassén y zertes cunseguënzes se fajará impermò ten valgüign agn a d'inténe. — Vëi é-l ch'al n'é mai stè n temp, ulach'i theologhi de düttes cinch les valades si-des sta adüm t'un n seminar.

Mo sëgn a nosc tema:

Ci é pa purdërt chësta „Gran Na-

ziun”? Čiudì pa l'inom „Gran Nazione”? Y ci ó-la pa inultima?

Al è ai 23 de jägn de l'an 1870, insciö pò-n li te la cronich, düt i theologhi s'av indò abiné a Sarns a picera marëna, dô ch'ai è jüs n pez a spazir; chesta fô inlaota l'usanza da vigni jöbia. Da gni spo da Sarns ite è rvà düt i ladins adüm; de Badia-Marò n'è-l sis in chël an: Sepl Mischi da Lungiarü, Marian-gel Agreiter de Marò, Tone Fistill de Badia, Sepl Dasser de Marò, Zenz Ver-giner da S. Martin y Angel Chizzali da S. Martin. Sön strada vëgn-i spo a trå ca de chësc y chël ater, sciöche stu-dënc gian 1 fesc; al toma les parores „unité”, „liberté” y „naziun”. Pursura „naziun” va les minunghes de düt indalater dassén. Ai vëgn feter a strité deache vignun o avëi la rejun. — N più de val arà ci albù da dì 1 vin ch'ai âv buiü a Sarns; naota 1 cronist scri: „Horaz dijô bel che 1 vin deura i cörz”. Mo düta chësta discussiun à impò so früt: vignun vëiga ite, ch'ai mesess purdërt düt tigni n più plö adüm; al ti n'é dassén, y ciamó in chëla séra s'a-

bin-i diūc tla čiamna N 65 dl seminar pur la fa fora co ch'ai pudess réalisen ater an chësta unité tra d'ëi.

Chësc é l'mumant de nascita de la „Gran Naziun”. Tra l'ater é-l un che dà l'cunsëi de scri sö čez ch'al vëgn fat fora. L prüm sbroco é inscio fat, diūc desmostra gran interesse y al vëgn bel baié de na organisaziun. Te chësc entusiasmo scri l'cronist: „Pudun bëgn di, che chësc bun pinsir é gnü cënt pur cënt da Chëlbeldi instëss; da d'El vëgn diut l'bun, y val de bel y de bun é bëgn ci nostra organisaziun!”

Düc vëgn cun süi cunsëis y pur avëi da priuma in sö unité y ordine vëgn-el atira bel metü sö n presidënt, ch'à da s'en tó sura de diut. Cun pisc y mans vëgn-el laurè pur mët la cosa impé y bel l'dé dò, ai 24 de jügn, mët-i man de laurè fora i statuc: interessant, n déda n d'er tëmp, sot a ton y tarli, scri l'cronist.

Ciudi se dà pa chësc grupo de Ladins tl seminar l'inom de „Gran Naziun”?

La resposta ne n'é nia dl diut sauvida. Da la priuma plata dla cronic čina sö a nösc dis ne n'é-l dit gnanca na parora sora, ciudi ch'ala porta chësc inom. Tl prüm, ulach' ai ess albü na spligaziun, ne vëgn-la nia dada, y les generaziuns che vëgn dò tol spo l'fat sciöch'al é y ne damana nia n pez dò. Y al dé da incö suns te na situaziun che ne savun nia da se dé na resposta cënt pur cënt sigüda, sce valgùgn se damana: či significhëia pa purdërt osc inom „Gran Naziun”?

A li dò tla cronich, che scumëncia cul 29 de jügn dl 1870 y vëgn scrita inant spo pur talian, uduns atira che čina l'an 1938 pur tudësch, da dailò inče l'inom „Gran Naziun” à süa storia. Sön üna de les prümes plates pò-n lì: „Sitzungs-Protocoll des katholischen Vereines „Die ladinische Nation am 29. Juli 1870 zu Prèroman”; feter an § 1. Es konstituiert sich ein Verein sechs ladinischer Theologen unter dem Namen „ladinische Nation”. — Nia „gran” naziun, mu naziun „ladina”; ala gné pò furmada da sis Ladins, sce-bëgn ch'ai ne la punsâ inlaota nia

čiamò sciöche nos incö, che che vëgn purdërt aratà pur d'er Ladins; chësc udaruns čiamò plö tert.

Mo ciudi pa l'inom „naziun”?

Dò na scunda vera, ulache la parora y l'fat „naziun” é gnüs strapazà y strabacià a l'ultima mainira, se sona chësc inom „naziun” magari n pü feter; mo sce jun zruch fina al 1870 ne n'uns nia bria de fa de gragn ödli: al è l'tëmp, ulach'i popoli čiara de se stlü adüüm y de furmè üna na naziun. La parora é te l'aria, y iö crëi, ch'al ne sides nia ma tut jö de na bročia, sce nösc teologhi gné a stritë propi pursura chësta naziun in chël dé ch'ai gné da Sarns ite. Insciö à-i mefo tut, scundo me, pur so „Verein” l'inom „Nation”, magari sénza punsè so significat fina a la fin; incö tuless-i magari l'inom „uniun”!

Valgùgn mina che l'inom ois despri-scé val, mo iö crëi, ch'ai se sbalies: te chisc cënt agn ch'é passà n'é-l sambëgn inče stè de chi ch'à albü da cuinè, mo in gran pert é-l dagnara gnü mustrè serieté y interesse, spezialmënter ans chësta impresciun pro chi prümez ch'à metü sö l'uniu.

Atramënter é-la cul titolo „gran” naziun ch'ala ciafa spo plö tert: l'entusiasmo ch'é tl prüm ne n'âv nia duré di — na flama che stlüta sö masa ten colp mët tosc man de se destudé ia — y insciö é-l bel diesc agn do la fundaziun l'cronist che se lamentëia, che diut à lascè dò, nia ne tira plö; y l'presidënt dl 1879 mina bel che la cosa sides tl muri. Te chësc so baudiamënt scri-l tra l'ater: „Kaum angefangen, droht ein schlimmes Ende der „gran Natiung””. Al se la vëiga stleta de fin y deache diūc se tira sö na pert y ch'al é ma plö feter su, l'intitoléi-l „gran” naziun. Mo ala se remët indò y l'inom sparësc atira pur gni spo a lüm n 35 agn plö tert dl 1906: y sëgn tach-el pur dagnara; inče söl liber nü dla cronich ne sta-l nia plö „Gedenkbuch der ladinischen Nation” sciöche söl vedl, mu „Chronikbuch der Gran Nation”.

Un udü can y ulà che la Gran Naziun s'à furmè, sagn uns ciamò da damané, či intenziun ch'al âv da prüma in sö.

Inče de chësc vers s'à mudé cui agn

bëindbo tröp, y pur mustrè plö avisa chëstes mudaziuns, uress-i purtè l paragraf 2 di statuc, ch'é gnüs scriç bun trëi iadi tla cronich, mo vign'ota cun val da nü:

1870: §2: **Zweck:** Der Zweck des Vereines ist, sich eine ihrem Stande angemessene Unterhaltung während der Ferien zu verschaffen, wechselseitige Belehrung und Aufklärung über Zeitfragen und besonders festes Zusammenhalten der Mitglieder zu erzielen. Als Mittel zur Erreichung dieser Zwecke sollen öftere Versammlungen in der Ferienzeit dienen.

1872: §2: **Zweck:** Der Hauptzweck des Vereines soll darin bestehen, sich eine möglichst gute theologisch-wissenschaftliche Vorbereitung für die Predigt anzueignen. In zweiter Linie soll der Zweck darin bestehen, sich wo nur immer möglich bezüglich einer Schreibweise der ladinischen Sprache zu einigen. Mittel zur Erreichung dieser Zwecke sind italienische Vorträge und ladinische Schreibübungen.

1942: §2: **Lo scopo** di detto circolo è una buona preparazione alla cura d'anime, in modo speciale alla predica e catechesi in lingua italiana. Si tratta perciò di un circolo retorico. Mezzi per raggiungere questo fine sono esercizi di predica e catechesi.

A cunfruntè l paragraf dl 1870 cun chèl dl 1942 vëig-un la gran desfarënzia: l prüm n'anunziëia gnanca n esercizio de perdica, l scundo vëiga ma plö chësc fin, y an pò di che chësc ultimo statut à tigni pro cina l 1964.

Chi ch'à metü sö la Gran Nazione urô realisé na dërta cumpagnia, na dërta unium tra i Ladins dl seminar. Al è val de gran y de bel čez ch'ai se tulô dant de fa, y iö me tém' che pudess-n düc imparè da d'ëi. Ai tigni regolarmënter sùs conferenzes tl seminar, y čez ch'i liâ čiamò plö dassën adium: ai s'abinâ plö gonot d'isté tratan les vacanze: la prüma ota a Preroman, spo a Perafurada, n'atra ota a Pedraces y sön La Crusc. Ai se vagâ dagnara na giornada intira; in prüma él pur 1 plö un che baiâ pursura n tema ch'al pudô se chirì

I compagni de siur Ujöp Freinademetz

La gran naziun tl Seminar - 1966

fora, de dò fajô-i fora tra d'ëi čez ch'êda fa fora y in ultima, insciö do marama ia, gnê-l chidlé o cartè.

Tres plö y plö importanza ti gnê-l spo dè a la perdica y spezialmënter a chëla taliana che dûc adurâ spo plö tert tla cüra d'animes de süi paisc. (Cunfr. Fr. Pizzinini „La scola tla Val Badia y sü maestri” y „Ladinien” Jahrbuch des Südtiroler Kulturinstitutes 1963/64).

A punsè che dûc i ot agn de scola cîna la matura êl inlaota ma l quarto an ch'âv n'ora sora a l'edma de talian, pons s'imaginé, che incë l talian de nösc teologhi ne pudô nia ester düt propri „secundum Lucam”. N ejempio tut fora dla cronich pò magari dè n'idea de chales cundiziuns: de vigni perdica ch'un téggn, vägn-l scrit jö tla cronich pur talian o pur tudësch, scundo sciöche la perdica vägn tignida, i pinsirz plö importanc y de dò é-l un che dà na picera critica; insciö é-l či la perdica de Sür Ojöp da Oies (P. Freinademetz) ai ot de dezember

dl 1872 che ciafa süa critica da n so cumpagn: „La disposizione non era mala, lo sviluppo mancava tal volte, il tema era memorato polito”.

Intratàn passa i agn, al vägn la prüma vera y nösc paisc riüva sot a la Talia; te scola vägn-l sëgn insigné plö talian che tudësch, y chësc desmostra či nosta cronich. Te chësc tëmp vägn či scrit n reiml a la Gran Nazun dal teolgo Albert Palla:

Gran Nation!

Gioventù in pien vigore,
mente sana e puro cuore:
le tue mete ardite son',
verso l'alto, Gran Nation!

Il sentier della tua vita
fu ognor una salita;
dei tuoi avi esempio buon
seguì sempre, Gran Nazion!

Furon giorni di dolore,
furon di di buon umore,
furon di di progression,
che vivesti, Gran Nazion!

Spesse volte il tuo germoglio,
il primier fervente orgoglio
era in punto di smarir;
Gran Nation stai per morir!

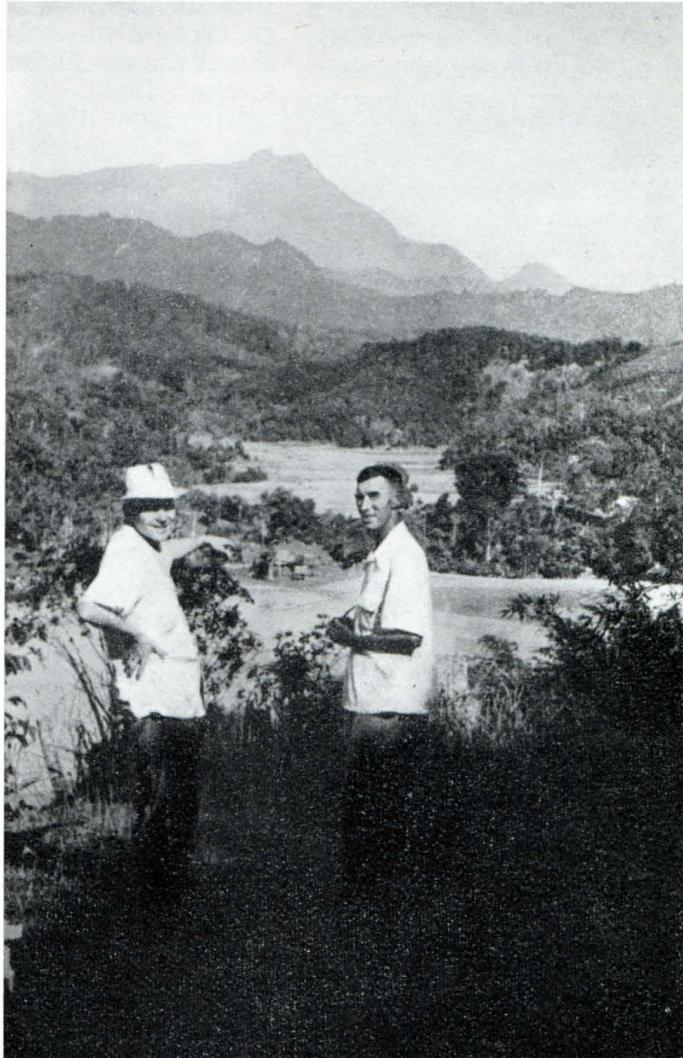
Ma ognor novella vita
la Nazione già assopita
risvegliò; in pieno fior
la Nazione vive ancor!

Quant'è dolce ed orgogliosa
fratellanza armoniosa,
le cui forze unite assieme
dei tuoi frutti sono il seme!

Tra le Alpi Dolomiti,
tra le vette e colli ardit
i tuoi figli nati son:
sta sicura, Gran Nation!

Mo intratan é gnüi la perdica prüm
y ultimo scopo dla Gran Naziun, y l
paragraf dl 1942 à rejun sc'al disc: „Si
tratta dunque di un circolo retorico”.

Bel da dì é-l jü smentié che la Gran
Naziun é in prüma de düt „cumpagnia”
tra i Ladins dl seminar. Ai ne vëgn nia
plö adüüm tratan les vacanzes, ai ne se

Siur Septl Dapoz
(a man ciampa)

Del dovere di domani
responsabil tu rimani;
pensa ognor alla tua meta,
al lavor che a te aspetta!

tol nia plö la bria de fa na chidlada o
na cartada adüüm. Insciö é-l či la cro-
nich che porta scialdi ma plö perdi-
ches y criticches.

De l'an 1964 cun la nöia regulaziun dla diozeji é či ruvà i Gherdënes pur la prüma ota tla Gran Naziun, y al ê chësc 1 mumënt ch'al messâ čiarè de gni fat val, y insciö gné-l fat fora: 1 prüm compito dla Gran Naziun dess tres restè la preparaziun a la cüra d'animes: scola y perdica. Da l'atra pert messun indò čiarè de ruvé bel plan adüüm y de furmè na dërta cumpagnia sciöch'ala ê in prüma. Pur ruvé tan inant suns stà bogn de se fa dè na bela čiamna psunder, ulache s'abiné mindecié a fa na baturada, a čianté y a s'la dé n pü bona; dailò uns či nosta picera „biblioteca ladina” cun diversa literatüra. Al vëgn dè gran importanza che vignun stüdies plö avisa n tema che toca nosta cultura ladina y ch'al 1 dais spo jö scrit. Insciö pudess un gni a imparè a cunësc plö avisa nösc païsc y nosta jënt, na cosa che foss de gran ütl pur la cüra d'animes. Pur les vacanzes d'isté é-l indò gnü fat fora de s'abiné val ota: 1 prüm iad suns ruvà adüüm sön la Marmolata; pur vignun de nos é-l stè n dé ch'an se recurdarà dì a la lungia.

Ci n'é-l pa spo cul ladin che vëgn tan racumanè tl § 2 dl 1872? Al gné fat fora de s'abiné vigni chinesc dé na ota pur tigni val esercizio. A la pert ê ma chi valgëgn de la Val Badia. Pur s'esercité tulò-i ca les Favoles d'Äsop y les purtâ tl ladin: ai ê ruvà söl bel numer de vint, mo de dütes cantes ne se n'é-l gnanca restè üna. Ai âv či purvè de mët adüüm na sort de gramatica ladina cun dütes les regules ch'ai s'âv studié adüüm, mo inče chësta s'é jüda purdiida. Do n pez âv-i či metü man de tigni perdiches pur ladin, mu ala ne düra nia dì y ai ti perd 1 coragio. L presidënt de l'an 1875 scri: „Die Ausbildung der ladinischen Sprache soll vorübergehend aufgehoben werden”. Al mina che la cosa sides massa ria, ch'ala adores massa tëmp y ch'al mancìes na dërta fundamenta. Y insciö vëgn-l stlüt pons di pur dagnara chësta aktivité interessant, bel ten tëmp ulache n professer Tita Alton scri siüs operes ladinés.

Al é gnü anunzié ch'i Ladins dl seminar gné da les trëi valades: Badia, Fodom y Ampéz. Nos s'aratum al dé da incö dìuc Ladins anfat, mo de chësta minunga pè-l ch'ai ne sides nia stà in laota: metüda sö vëgn la Gran Naziun da chi sis dla Val Badia y ma éi s'arata i dër Ladins; do da d'ëi gniss-l spo i Fodomi y impermò al terzo post i Ampzagn. Insciö pons či li ten statut che trata di libri de la Gran Naziun: „Die Bücher des Vereines dürfen nur in Händen der Nationsmitglieder kommen und zwar in folgender Reihenfolge: vor allem haben das Recht auf dieselben die Ladiner stricte tales. In zweiter Linie die Buchensteiner. In dritter Linie die Ampezzaner”. L paragraf jê plö de sigü inant tl medemo stil, mu plö tert n'é-l gnü sferié fora dër toc. Ten ater post pons li: „Im zweiten Semester wurde die Übersetzung der äsopischen Fabeln wieder gemeinsam weitergeführt, und zwar nur von den drei Kernladinern”. Che i Fodomi y Ampzagn ne la punsâ nia insciö é-l da capì; ai é stà bogn de se fa inant y cul tëmp s'à düt metü a trà pulito: al n'é mai plö gnü fat desfärñiez y düc s'é dagnara gniis dërbun.

L numer de düc chi ch'à na ota fat pert a la Gran Naziun te chisc sü cënt agn de vita rüva zirca söl 170; cun chësc ne n'é-l nia dit che chisc sides düc dventà proi; val un s'à či sinti cherdè de tó n'atra strada, mo 1 numer de chisc é relativamanter pic. An po di che nostes valades ladinés à albü čina al dé da incö tröc proi y vocaziuns. Al é stè n tëmp tl seminar da Pursnù che 1 numer di teologhi ladins manaciâ de surpassè chël di tudasc: l'an de scola 1943/44 (agn megri tratàn la vera) é-l ma 29 teologhi in düt tl seminar y de chisc n'é-l 11 de ladins; l'an 1946/47 de 18 in düt, 9 de ladins.

Gnì smentiada ne pò nia gnì te chësta ocajjun la „stëra” de nosta Gran Naziun: P. Freinademetz, Sür Ojöp da Oies!

Dal 1872 al 1875 fesc-l pert a la Gran Naziun y dl 1874-75 é-l presidënt. Dër les plates ch'al s'à lascè zruch, scrites

cun süa bela scritüra tan bëgn tudëscia che latina, ti dà 1 gran valur storich al liber dla cronich: insciö sé restè in cürt süs perdiches tudësces, talianes y ladines, ch'al à tignì a so tëmp tl seminar. — Ch'é-l pa ch'ess punsè inlaota ch'al l'ess abinada tan inant? — Bel dër adora gné-l venerè y tut pur patron dla Gran Naziun.

Inče incö uns čiamò n missionar che fesc pert a la Gran Naziun: sur Sepl Dapoz da La Val. N missionar pro la Gran Naziun é na rarité, deach'ai ne fesc nia pur 1 solito les scoles tl seminar da Pursnù. Sur Sepl à studié tl seminar da Pursnù dal 1940 al 1945; al

é spo jù tles Missiuns y é ruvé te Malaaysia. N dër missionar sciöche la Dlijia l'adora, n bun laurant tla vigna dl Signur! Inče a d'él é-l vigni an da Nadé la Gran Naziun che ti mëna sciöch'a düc i sü salüç y augüri: la luntananza ne n'é nia bona de se desparti!

In ultima mëss-l čiamò gni dit che la Gran Naziun à l'unur d'avëi 1 prô plö vedl de düta la diozeji: sur canonicus Bruno Menardi d'Ampöz! Al cumplësc chësc isté i 90 agn, y cun al ó ci la Gran Naziun tigni süa festa.

Sür Bruno é nasciü a Cortina (Biangontina) ai 29 de lugio dl 1877; cun ünesc agn rüv-el tl Vinzentinum a stu-

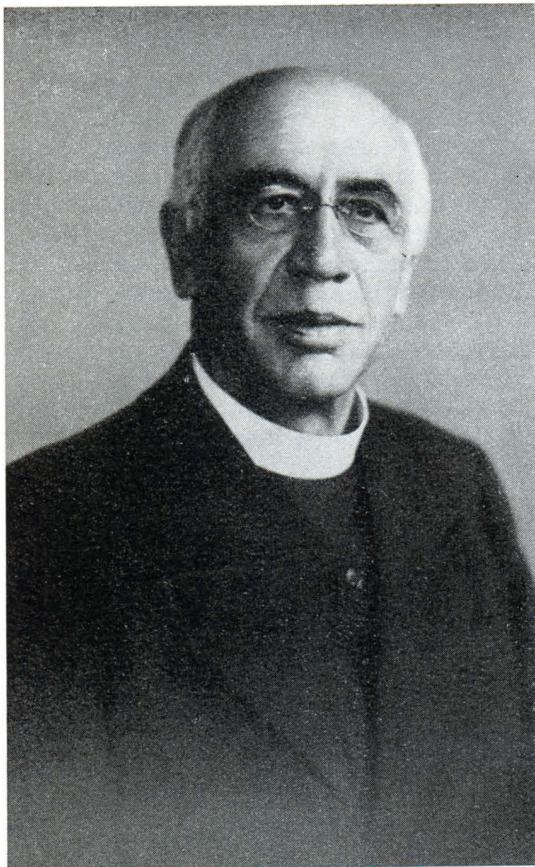
*Pugnare. E nostre obblighi, mentre ha avuto un'alta
morte e un'spirituale riconciliazione da Dio.
Caro. Lungi, amico, da vederne più cose.
Freinademetz. Gg. 74.*

*E versi sunt pastores laudantes et gloriantur
filii ante Domum in omnibus quae audierant
et videbant. xii. 2. 31.*

*Evoradio. La più bella festa per un vero cristiano
sulla terra è il Natale. Ma secondo le brame
della s. chiesa dobbiamo procurar di apprezzare
tan quanto più sia possibile di tal grazia.
A questo fine dobbiamo:*

*I. Convincersi essere state le feste del Natale
per noi un beneficio, una grazia, per esempio
dodi tutto quello che si richiede per arrivare
all'eterna salvezza: a) cognizione del nostro
fine. b) forze per conseguirlo. c) coraggio
per le fatiche, che saranno da sopportare.*

*II. Secondo l'esempio dobbiamo modelli pastori
prestare i gradi verso Dio o la grazia: 1. Nel
pensare. 2. nel parlare. 3. nel lavorare.*

Siur Bruno Menardi

dié, sënza savëi na bočia de tudësch. L Vinzentinum gnê aratè a chël tämp la miù scola lunc y lerch y a chësta moda dër chiri: 95 d'atri âv metü man cun él 1 prüm curs! Al fesc dailò düc i ot agn, scebëgn ch'ala ne ti plesc dl düc nia. Do la matura va-l spo tl seminar y chilò pass-l i plö bì agn de süa vita — insciö m'à-l él instass cunfermè. — Al è n bel mandl san y gaiert; plö gonot tulô-l ca, sciöch'al cunta, de sü cumpagns Pustri, che minâ de ti ester suraçié, ti fajô na roda te l'aria, i tuçiâ cun la müsa ia pur tera, ti la fajô bajè.

Dl 1900 à-l süa mëssa nuvela a Cortina. So prüm post tla cüra d'animes é Mühlwald. Dl 1902 rüv-l spo caplan a Badia y al ne capësc nätt nia 1 badiot. L plö stentâ-l te cunfesional, y na ota che 1 Regens Egger (plö tert vësco) lâv damanè coch'al fajô ilò, sc'al ne capì nia, âv-l respugniù: „I lasc düc dì cina ch'ai à rvé, fesc spo na bela crusc

lassura y lasc purtè la responsabilité a chi che m'à menè te chësc post". — Do chinesc dé rvâ-l a La Plì da Fodom. Ti agn čina l 1915 laor-l čiamò a Ornela, a La Plì de Marò, ulàch'al é ci bun d'imparè l lingaz in cumpagnia dl maestr Jepèle Frontull, spo a Mareid, a Zirl, a Col y in ultima a St. Peter it insom Türesc; dailò é-l spo curat.

Dl 1915 va-l de süa bona caplan di suldas dl „Bataillon-Enneberg”. Nosta jënt ch'à cumbatü sön Col de Lana l'à imparè a cunësc pur n prô che vagâ düc pur l bëgn de süs animes tres in prigo de vita. Al è tres restè söl Siefsattel čina che Col de Lana é jü te l'aria; de dò é-l rvé a Reba y spo a Folgaria.

Do la vera, ai 9 d'otober 1918, tol-el spo indò süa roda y va zruch te süa cüra a St. Peter; dal 1921 al 1948 é-l curat da Luttach. Spo va-l in punsiun y vir da dailò inant a Pursnù, ulàch'al

Siur Bruno Menardi te vera

s'à fat sö na bela picera čiasa.

Datrai ch'an va a spazir l vöig-un
čiamò incö te so pic urt ch'al stlapa
lëgna o sapa urt, cun nunant'agn!

La Gran Naziun ti augüra düt l bun

Agreiter Flurian,	S. Ciascian
Alverà Angelo	Cortina
Alverà Cleto	Cortina
Caldara Alberto	Cortina
Cazzetta Angelo	Cortina
Chizzali Oreste	Col
Clara Alfons	Lungiariü
Clara Peter	Antermöia
Clara Sepl	Lungiariü
Compløj Lois	La Val
Compløjer Angel	La Val
Corradini Giuvani	Badia
Corradini Rudolf	Badia
Costantini Soave	Cortina
Dadiè Luigi	Cortina
Daporta Fortunat	Lungiariü
Dapoz Sepl	La Val
Dapunt Angel	Badia
Declara Sepl	Calfosch
Dejaco Vitus	Lungiariü
Delazer Franz	Fodom
Dimai Roberto	Cortina
Ellecosta Heinrich	La Pli de Marò
Frena Angelo	Col
Frena Vinzenz	Col
Frenes Valerius	La Val
Frontull Alfons	La Pli de Marò
Graffonara Merch	Antermöia
Granruaz Sepl	Badia
Irsara Laurënz	Badia
Kehrer Franz	La Pli de Marò
Lezuo Albino	Fodom
Majoni Bruno	Cortina
Maneschg Eduard	La Pli de Marò
Menardi Bruno	Cortina
Morlang Angel	La Pli de Marò
Mühlmann Martin	La Pli de Marò
Oberbacher Karl	Al Plan
Pezzei Albino	Ornela
Pezzei Giuseppe	Ornela
Pizzinini Sepl	Badia
Polato Angelo	Cortina
Pompanin Alois	Cortina
Pupp Ferdinand	Antermöia
Rigo Matthias	La Pli de Marò
Rubatscher Pire	Antermöia
Sottara Franzl	S. Martin
Sottara Richard	S. Martin
Tasser Alfons	Badia
	Caplan a Burneck
	Directer dl coro a Pursnù
	Dombeneficiat a Pursnù
	Tla cüra taliana a Essen
	Tla cüra tal. a Freiburg in Breisgau
	Curat a S. Ciascian
	Caplan a La Pli de Marò
	Caplan a Pursnù
	Tla cüra taliana a Hamburg
	Curat a Rina
	Curat a Corvara
	Curat in punsiun a Aufkirchen
	Degan in punsiun a Pursnù
	Catechet a Pursnù
	Curat a Mühlbach ob Gais
	Curat in punsiun a Badia
	Tles Missiuns te Malaysia
	Degan a Cortina
	Caplan a Sterzing
	Caplan a Cortina
	Curat a Al Plan
	Curat a Andrac
	Caplan a Badia
	Curat in punsiun a La Ila
	Curat a Calfosch
	Curat a La Ila
	Dombenefiziat a Pursnù
	Curat söl Brenner
	Caplan a Pursnù
	Degan a La Pli da Fodom
	Curat a Luttach
	Curat in punsiun a Col
	Degan a Badia
	Curat a Obervintl
	Canonicus in punsiun a Pursnù
	Curat a S. Martin
	Caplan a Sarnthein
	Curat a Tobalch
	Curat a La Pli de Marò
	Curat a Lungiariü
	Curat in punsiun a La Val
	Catechet a Pursnù
	Dr. Professer a Pursnù
	Dr. Profesor tl Vinzentinum
	Dr. Profesor tl Vinzentinum
	Degan in punsiun a Pursnù
	Curat da S. Jean
	Caplan a S. Cristina
	Dr. Prof. tl Vinzentinum

Les ciampanes de Pasca

Berba Pire mone è na persona de co-sciénza sinzira y de na fede sigüida. Té jént ne ciaf-un nia lere al dé da incö. Da carant'agn fajô-l 1 mone pro la dlijia dla cûra. So paíamënt fajô fora apëna diesc rainesc, mo impò survi-le a so patrun de čiasa cun amur y ligrëza da vigni sajun, zënza mai fa santù. „Mi patrun”, dijô-le, „é signur Idî, al me vëgn da agn 1 paíamënt purdërt, mo i spéri che col fit y düt cant inultima, me vëgn-el fora tan, che i pò me paie 1 quartir sö in paraisc n dé. Pur ater suns-i pa fant y fancela pro Chël Bel Di. I mëss dì, che al ne m'à mai lascé mancié nia y l'unur vel pa bëgn inc valch.

La dlijia è pur berba Pire so plü bel post sön chësc monn, ailò se tigni-l sö plü che a čiasa, datrai dis intirs y gu-not tröpes ores dla nöt. Ailò â-l n grüm de laurs da fa, che al ne ruvâ mai. Te dlijia rudâ-l inant y zruch, puzenâ y sferiâ jö les téres d'aragn, scuâ y sbur-lâ i ciüf y candelirs ia o ca,, derzâ les čiandères, che stê stortes y crazâ jö la cëra dai bancurins y da les tovaises d' alté. Chisc è ma té pici laurs nanter ite inscio, che al fajô vigni dé da laur. Tartàn ch'al fajô y rudâ, ess-un gunot podü aldì sot usc o inc dadalt, ch'al baiâ cun so patrun de čiasa. Düt ci che i stê söl stome, de ci ch'al se cruziâ, mo inc sües pices ligrëzes i cuntâ-l sö. Datrai se tolô-l propi n pü scialdi liberté y s'infidâ cinamai a i trà dant chësc y chël ater, y plü de n iade i tignô-l propi na perdica n pü lungia y l damanâ fora, sciöch'al ess n scolar dan da él. Mo a düttes les domandes, ch'al i fajô a so patrun, se dê-l spo resposta a se instêss: „Ne te capesces nia, chësta é pa inscio ëlla y no inscio che te mines”.

Can ch'al gnê les gran festes, â-l pa informó l gran laur, che l metô a busié y salté da sacrestia forá in dlijia, da alté sö y jö, da üna na pert a l'atra cun ciüf o čiandères lunges te trames les mans. Ores alalungia se tignô-l sö

te dlijia, che al ne se tulô gnanca dl'aurela de jì a maréna, scebëgn ch'ai 1 cherdâ dui o trëi iadi. Al n'à degüna pesc, cina che l gran alté ne sluminâ da festa, sciöch'al urô y düta la dlijia è rumenada sö y bela saubra pur l'ater dé. Do ch'al minâ che düt foss a post, jé-l ciamó cina jö a mesa dlijia y ciarâ sö dì alalungia. Spo, sc'al ne ciafa plö fora val da cumedé, se sferiâ-l les mans dër da cuntënt y dijô a so patrun: „Sëgn sarëis bëgn cuntënt cun Osc bel trono sön alté”, y na legrema dër bel chita de ligrëza i gnê dai ödli jö tla berba, che él atira asuïa ia.

Mo süa festa, la festa dles festes, sciöch'al dijô, è Pasca. Nia i è massa bel o massa bun o massa rî pur arjigné ca y fa sö n alté da Pasca propi da catif, che dô pa fa ligrëza a so patrun y a la jént. An messâ udëi, ci alté da festa in Pasca; te degüna dlijia udô-n val de té. Èl instës â sanbëgn la plö gran ligrëza cun so alté de Pasca y sot man â-l propi impü de superbia cun süa ert. Laprò â-l na ligrëza, sciöch' té pici mituns cun so patûc da fa belaita. Di stê-l jö a mesa dlijia y ciarâ y ciarâ fit sön alté. Düta l'edma de Pasca jé-l vigni dé apostà a cunscidré l'alté, inc sc'al n'à nia ater laur y vigni iade fajô-l vila cun so Patrun rosori cun süa bandira sön alté. A chisc dis de Pasca punsâ-l ciamó dì alalungia y dì alalungia se cunfortâ-le bel danfora a la festa.

Berba Pire mone â sëgn bel survi carant'agn so Patrun y ai pesâ; sües forzes lasciâ do. Insciö se metô-l a perié y cunté dant a so Patrun: „Mi bun Patrun, te messaràs pa bëgn prësc ciaré do n ater fant plü jon y iö uress mefo bëgn te perié, che te me lasciass jì in punsiun. Te capesces bëgn, ci ch'i mini. Són chësc monn n'o-i nia y n'adòri nia na punsiun, mo sce te esses mefo lasö invalgô n té piz o na té ria ciamenâ de sorora y sce te adorass mefo inc lasö n té vedl mone, spo te periass-i mefo dër bel”.

Capela de Lagaciò

Foto: H. Planinschek

Chësta ota ê berba Pire tartàn la Carsëma düt atramenter, al nâ degüna pesc, parô-le. Mai n'aspata-l tan ert do Pasca sciöche chësta Carsëma, i dis y les edemes i jê tan da spavënt plan. L'edma do la domënia foscia tirà-l bel adalerch l patic da fa sö la fossa santa, puzenâ les cogores y purvâ fora i cùrsc de vigni sort. Bel l lünesc do la domënia da l'Uri metô-l man de fa sö l sepolcher. Scebëgn che sù mituns dijò de aspeté ciámó, düt ne jovâ nia, al jê y metô man y ai messâ ma jì do a daidé. Can che ai ruvâ te dlijia, ê-l êl bel sön som na litra, ch'al laurâ dassën. Y sègn t'en iade ê-la suzedüda la desgrazia. Berba Pire urô ji plö insö d'un scalin dla litra, al mëtt n pè a d'infal, toma jö söl funz de pera ailò tramortì, zénza se mör. Ci piude y pitamënt te ciasa dl mone, pò-n se punsé, can ch'ai portâ adalerch l pere. L dotur ne pudô di ater, co ch'al manciâ bëgn cotàn daite y de fora; al ne jovâ ater, che l mëtte te let y aspeté, sc'al ê ciámó val mitl pur l trà incà.

Da sëra ia é-l gnü pur n mumënt pro se instëss, che an ciafiâ a i dé i sacramënc. Mo spo se purdô-l indò ia dl düt y i dis do gnê-l tres peso, ch'an se tumô bëgn dassën, che al foss l'ultima. In Jöbia santa scraiâ-l t'un iade dadalt: „Tö, Franzl, müt, la lampada dan alté ne verd nia plü. Va atira a la impié”. „Per, scutede ma”, dijò l müt, incö ne impëi-un mine la lüm, saveis pö, che Chël Bel Dì é ste porté demez da alté”. „Ci? Porté demez? Aulà pa? Va atira a l chirì. Chël Bel Dì demez? demez? sustâ l vedl mone y metô man de pité. Do n pez metô-l indò man: „Mariangel, te mësses ji a soné L'Aimaria; al vëgn bel scür”. „Pere”, siusta l müt, che n'ê bun de se tignì l pité, „incö ne son-ëles nia les ciampanes. Savëis pö, che in Jöbia santa s'un va-les a Roma”. „Ci? Incie les ciampanes se n'é jüdes?” baudia l'amaré, „y nosc Signur inč demez”. Lascé-m ji fora, i mëss jì a chirì”. „Pere, stede ma chit y palsede impü, saveis pö, che nosc Signur é mort, mo al resurësc pa bëgn

indò". Ci? Nosc Signur mort? „scraiâ l pere cun les legremes che i rugurô ma insciö fora di ödli. „È-l vëi? é-l mort? O mi Di, o mi Di. Sëgn ne pò-i plö ste chilò, i mëss, i mëss ji". I mituns mëssâ fa düt pur fa ste jö so pere. Zënza lascé do ciauriâ-l y baiâ-l zënza se savëi, tres indò da nü baudiâ-l, che Chël Bel Di se n'ê jü y è mort, che les čiampanes ne sonâ nia y che la lüm dan l Santiscimo ne vardô nia. Can che i mituns i urô tó fora dl čié chëstes fantasies, se lasciâ-le archité ia pur n pez; mo spo metô-l ma indò man a baudié y pité, sciöche n té pice, al nâ la pesc.

Finalmënter è-l gnu Sabeda Santa, che berba Pire è ciamó in vita. Y can ch'al aldî sonàn les čiampanes dal Gloria, gnê-l t'un iade indò munter y â dër la buna lüna. „Sie ringrazié Idi; sëgn é-les indò chilò les čiampanes, sëgn gnarà inc indò nosc Signur. Sëgn me stai tan bëgn, da spavënt bëgn". I dui mituns y les dues mitans indere sinti y udô bëgn, ch'ala è düt atramënter col pere, che al ne la tirâ plö cis in lungia. Ai stê dlungia let y pitâ da plan pur ne se fa nia aldî dal pere.

Domisdé, can che les čiampanes sunâ indò pur la Resureziun, t'un iade l'amare s'alzâ sö t'let, čiarâ incérch y ascutâ. „Ci é pa chësc"? L sepolcher vëighi y tan bel y luminus. Tan de cogores beles cöcenes, vërdes, gheles, bürnes, düta mia vita n'en n'ai mai udü tan de beles. Ia de do, „dijô-l y ciarâ", se deur-l sö čiez y an vëiga fora,

fora lunc. Čiared' ma, čiared' ma, mituns, či bel paisc y či beles munts ia de do. Mituns, mituns, ia de do vëighi l paraisc düt luminus y bel. Jun, jun, mituns, jun a udëi tan bel ch'al é. Ne aldis nia, sciöche les čiampanes sona? O, či soné tan da incrësce. Mituns, jun, jun ma!"

I mituns pitâ düt a düüm, che les leghermes i brudurâ ma jö dai ödli. Da dlijia sö aldî-n les čiampanes, che sunâ adium y incundâ la Resureziun a düta la jënt. An aldî i orghi che sunâ la čiantia vedla y tres nöia dla Resureziun. Mo l vedl berba Pire mone è ma tres plëgn de ligrëza. „Mituns, mituns, aldide, aldide les čiampanes, al n'un mëss ester plö de cënt. Čiared' ma sëgn, mituns, ai vëgn, ai vegr a se té, i angeli, i sanç... čiara, la uma é inc chilò... bun dé, bun dé, uma, čiara chilò tü mituns, che t'aspeta y iö, to om... mo aula é pa nosc Signur?... mituns, mituns, sëgn vëgn-el, sëgn é-l chilò. O mi Di, mi bun Signur, mi bun Patrun, i vëgni, i vëgni sö da Os, sc'i adurëis n mone lasö..."

Berba Pire toma sëgn zruch söi plumac, tira ciamó n iade l flé dër lunch y pesoch, se lascia ia y al se n'é. L bun fant é jü in punsiun, les čiampanes de Pasca l'à cherdé a fa la festa de Pasca sö in paraisc, aulà che èl de sigü fesc sëgn vigni dé l mone a so Signur y Di te na plö grana y bela dlijia, che al â sôla tera.

S. U. P.

L'ISTÉ.

Či che é gnüi senté d'aisciüda, l'isté
l fesc crësc y gnì gran y maduri. D'isté
la natüra implësc fora oramai düt 1
monn, jö dlungia 1 mer čina sö insom
1 piz plü alt di crëp.

Sëgn d'isté döt é vita, döt é flù y döt
é forza; 1 sorëdl sö insom, 1 luminus
che comana. Či che ê d' inver saré jö
dai gunfi de nëi, d'isté pò-l gnì arjunt
da la jënt.

L'isté é 1 simbol dla forza y dl laur.

San Ciascian (m 1537)

A Altin de LA ILA (m 1484) se deura verscio SE la picera val de S. ČIASCIAN o Valparola, che condüsce da iüna pert al pass de Valparola (Tresasc) y dal'atra pert ales muntes de Lagació y de Gran-Fanes cun i bi crëp de Lavarella (m 3050), dles Conturines (m 3077) y dles Tofanes (m 3227).

La strada dla provinzia nr. 37, ch passa pur csta val, se destaca dala strada statal 244 dal païsc de La Ila y arjunje l païsc de San Ciascian te 3 km, te na picera ora de iade. La Valparora o Valparola é bagnada dal'ega, ch vëgn nominada „Rü Giaric”, ch'à les sùs fontanes al „Col de Ločia” te Gran-Fanes. L pic rü, blanch dala füria de ruvé tla val jö al bas cun l'inom de „Rü Blanch”, tol sö chilò l rü ch vëgn da les fontanes dla Valparora y da Störes y va inant pur i pra de Sciarè y Armentarora sot l'inom de „Rü da Sciarè”. Chesc traversaia düta la val de S. Ciascian, ola ch'al é conesciü pur „Rü da S. Ciascian” o „Gadera” (da Giaric-giara-giarina-picera giara fina),

ch'à spo dè l'inom a düta la val Badia, nominada inče „Val dla Gadera-Gader-tal”. A Altin tole-la spo sö l'ega ch vëgn da Corvara, „Rü Tort y Pisciadù” y adium pase-les fora pur la val cun l'inom de „Granega”.

L païsc de S. Ciascian portâ čiamò ala fin dl 16. secolo l'inom de „Armentarora” y formâ la III/a zeca de Badia. L'an 1581 gnê-l consagrè la capela a „San Ciascian o Armentarola” y da ilò inant gnê tres plö adorè pur inom dl païsc chël dl sant, a chël ch la dlijia fô gniuda dedicada.

Dal'inom vedl po-n sauri capì, ch la Valparora fô a n temp na munt da arménç (Armentarora) pur gauja dles sùs gran pastüres y dles boscaies scüres y spësses cun gran richëzza de salverjina. Valparola é nominada ti vedli documénç „Valpulpiliaia”, ch significaia „val dles olpes”.

La colonisaziun dla val.

Tl prüm temp dla colonisaziun dla val fô-l chilò na gran munt da bestiam, olach'i famëis di nobli signurz y di

Armenc són pastüra de Valparola

Foto: H. Planinschek

mairi dla val de Puster y de chëla de Badia, custodi i armënč, i čiavai y les bisces són pastüra. Secund la tradiziun, se slargià-la fora da Fisti de Badia inčina al ju de Furčia te Valparora y an adorà l tëmp de 3 ores da la passè fora. Da trëi pertes é-la stlüta ite da munts y da crëp alç y é ma daverta cuntra nord, al vënt fréit da sarëgn.

Cul tëmp taiâ i faméis ti gragn bos-č i légns, pur arjigné l post da fa sö les stakes dl bestiam, pur podëi l mët al sigü dal ri tëmp, dala plöia, dala nëi y dal fréit. Plö tert spo „runčiâ-i” tla tera y fajô čiamp inciar les sùs abitaziuns ia, pur s'arjigné val da mangé. Insciö se spostâ tres plö inant les pastüres it pur la Val parora, Lagació y Fanes, ch fô ilaoa cunesciüdes pur deserč zënza vegetazion, cun gran richëzza de salverjina, de laurz, lus, muntagnöles, tasc, rehli, čiamurc y cerf. Són la munt de Valparora gnê-l metü čiavai, te Lagació bisces y te Fanes armënč y čiavai.

La Valparora ne n'à ma albü in tëmp da zacan importanza pur les gran

pastüres y l'abondanza de salverjina, mo spezialmënter pur i furz dal fer dailò, ch dligâ dal mineral (siderite) l metal tan important pur fa ermes, lances, lames da spades, massaries da tai, feriades ecc.

Les peres dal fer gnê portades söl bastin de muli dala miniera de Fursil dla munt de Pore da Col Santa Luzia (Fodom). L patrun de ctes minieres cun i dui furz dal fer a Čiauri (Caprile) fô l cardinal Crestof Madruzzo, vësco da Trënt y Pursenù dal 1539 al 1578. L'an 1555 ti les av-el afité a so fre Micorà, che fajô spo fa sö l.fur dal fer te Valparora 3 agn do (1558). La vedla samena (tru) pur trasportè l mineral da Col a Valparola, ch'é ciämò al dé da incö da podëi pratighé, é nominada „strada della Vena”. Chësta passâ da Posalz sura Larzonei ia, al čiastel, a Plan de Falzares, pur l ju de Valparora jö tla val inčina al fur.

Cul tëmp, i furz dal fer gnê aumentà a 3, insciöche an pudô čiamò cunësce dan da püch tëmp dai restli avanzà dl mineral cöt fora. Nia da lunc, mo dal

atra pert dl'ega, do-l ester ste la capela, ch'an pudô conësc dala form dla fondamënta, insciöche l maester Ruazzi savô da cunte.

Deaché 1 fer à gran inom y fô dar chirì, gnê-l signé cun 1 bol dl „agnel” (dal bopn dl vësco da Pursenù) y fô cunesciü cul inom de „fer d'agnel”, ch fô extra bun pur fa ernes. Chësc é desmostrè da na létra a vësco Madruzzo, olach 1 prinz dl'Austria Ferdinand se lamënta, che „so fer” gnê inçé venü ai Veneziagn y l'amoni, de proibì chësc comercio.

Pur aumentè la produziun dl fer tan important, gnê-l čiamò fat sö l'an 1681 na fujina da bat 1 fer (Hammerschmiten) dlungia i furz.

Dla plö gran importanza pur podëi laurè, fô-l 1 lignan da burjé 1 čiarbun pur scialdè i furz. Purchël comprà 1 Madruzzo 1 bosch de Valparora y de Stôres dala badessa de Suneburg, ch'é dütaurela proprieté dl Vescovado.

Pur podëi laurè de plö, gnê-l inçé fat n fur dal fer a Alfur da Picolin inciar l'an 1600 y spo inçé na fujina laprò; dl 1610 n'atra fujina da bat 1 fer (Hammerschmiten). L laur chilò messâ ester veramënter gran, che l'an 1683 gnê-l čiamò fat n fur pur rafiné y netè de plö 1 fer, ch gnê batü pur ernes y lames, ch fô dar chirides cun 1 cuntraségn dl „agnel”. Pur i furz y les fujines da Picolin, cumprâ 1 vësco bos-č a Antermöia y Lungiarü y na gran pert dl bosch de Plaies.

Söl consëi dl čiastelan d'Andrac, Franciasch de Gentili, fajô 1 vësco stlü les minieres l'an 1755, do 197 agn de laur sfadius y de gran importanza y comerciâ 1 lignan, inveze dl'adorè pur i furz. Insciö se ruvâ 1 laur tles fujines: l'alegra čiantia dl martel söl'ancügn ne sonâ nia plö tla val, i gragn „lëdi” ti bos-č ne tignî plö sö les levines y les roos tan prigoroses manaciâ de desdrüsc les campagnes y les čiases iö al bas tla val y 1 clima gnê tres plö fréiti.

L laur gnê a mançé tres de plö y la meseria cresciô cun gran spavént dla popolaziun; ides nöies y intresci niüs gnê portà ti païsc, ch trasformâ usanzes y costumanzes dla vita de vigni dé.

L Vescovado à pudü gode piuch dl malconsëi; chi ch se n'à aprofité dl gran vadagn, fô stades valgunes familles dla nobilté, ch comerciâ 1 lignan y s'intenô cun i compradus grossis-č a dan dl vësco, so patrun. So pentimënt fô gniü massa tert pur podëi fermè dütés les manipolaziuns de chësc gran comercio y salvè la val Badia y la val de Fodom, ch fô tomades purchësc te na gran meseria.

L se slargé fora dles ides liberales de chël tämp y les veres de Napoliun, fô inçé stades in gran pert la gauja de na maiù meseria y čiaresta, olach San Čiascian à inçé messè dè contribut de sanch cun i sü 7 soldas, tomà te batalies da lunc dala patria ladina.

Sön les gran largüres di pra daite da S. Čiascian se slargiâ-l fora spo dlunch „pra da munt” sön Stôres, Pralongià y Colalt cun tablè y čiasotes, pur sié d'isté 1 bun fëgn profumé da munt, ojoradüra de gran nudrimënt pur la čiaussa.

Zacan, i bos-č ne fô ma l'abitaziun di tirz salvaresc, mo inçé de jënt, ch viô la vita salvara, ch abitâ te tanes y ch mangiâ erbes y čer de salverjin. Al fô i „Salvans” cun les siüs fomenes, les beles „Ganes” (Anguane, èles dal'ega), ch se tignî sö spezialmënter tl bosch de Sciarè; ëi ne fajô nia de mal ai paurz, sce ëi gnê lascià in pesc. Anzi, ëi i daidâ činamai ti laurz de gran fadia, purči ch'ëi fô gragn de statûra y da gran forza y de nöt custodi-i i pastorac dles bisces. Mo, guai a-i tratè mal! Ilò se vendicâ-i cun i portè desfortuna y ëi ne n'à plö da s'aspètè val de bun pur düta la vita!

Insciö ti fô-la jüda a n cajarin d'Armentarora, ch fajô legna te bosch.

N dé incuntâl na Gana ch gnê adarlerch, pur orëi 1 daidé te so laur. Mo dala gran spordüda de csta apariziun, metti man de ti troav-el morè les giames y à atira punsè, co ch'ël pudess fa, a la pare demez. Purchësc l'av-el priada, di tra ca dlungia n toch de légn, pur 1 podëi spizé, spo dess-la pö ma fa cun ël, či ch'ëla oress. Intan ch'ëla ti 1 tigni, ti dâ-l cun 1 manarin jö pur 1 cié y 1 sfan in dùs perts.

Valparola

Foto: H. Planinschek

Da chël dé inant, ne n'â-le plö albü degüna fortüna y les desgrazies à persegħitë él y la súa familia pur düta canta la súa vita.

An cunta inče, che a Rii da S. Ciascian, olach'al dess ester ste la prüma čiajara, gnê Salvans d'inver dai crëp dla Crusc, olach'ëi se tigni sö, pur se scialdè y se perié val da mangié.

Nia da lunc dales čiases de Rii é-l na fontana, ch vëgn čiamò al dé da incö nominada „fontana dla Gana”.

La colonisaziun dla val da S. Čiascian à naturalmënter albü la medema storia de chëla de düta la val Badia alta. Dai prümz abitanč, ch'â metü la man ados ai bos-č pur arjigné pastüres ai tirz de čiasi cun runčié sö la tera y taié lëgns (Runch-post „runčié”-Runcač-Runčiadücia) à insciö scomencè a dè vita al laur dla campagna, deventan da jént salvara (Salvans y Ganes) a lauranč dla tera o paurz. Tl medemo tämp, ch'al se complì chësc cambiamënt de vita, messâ l paur inče ponsè ala poscibilité de tigni pro d'él la čiaussa

y de zidlé y arlevè tirz, ch fô la gran nezescité de súa familia pur podëi vire. Cun l zidlé dl bestiam, tigni l medemo vare la coltivaziun dla campagna y, in prüma ligna, chëla dl čiamp, pur arjigné l mangié tan nezesciario ala familia. La trasformaziun dl modo de vita da čia-ciadù de salverjina, dal famëi dla ciaus-sa sön pastüra ala laurazion dl čiamp y dl pre, à cundüt spo cul tämp l paur ad arjigné üties da munt, pur salvè tirz y jént da temporai y dala gran ferdüra d'inver. Cun l passè dl tämp, les pastüres gnê tres plö granes, la campagna portâ tres de plö, in mainira che tirz y jént s'ingenerâ y se multipliċâ dassan. Pur nezescité, les üties gnê plö numerojes y servî inče pur abitaziun dla familia dl „cajarin”; insciö nasciō les „čiajares da munt”, ch'â bas ite la stala pur i tirz y alta ite l'abitaziun dla jént. Inciaria chersciō, cul sighté a „runčié”, pastüres, pra y čiamp, ch formâ spo la propriété dl cajarin. Cul ji dl tämp se fajô insciö i „mesc de čiajara”, che stê al'alt sön les tämples

dla valada, olach'i bos-č fô manco spësc y ne fô nia prigo dales eghes nia regulades jö tl funz dla val, plana de pantan, de lignan, de giara y peres dles roos y dles smöies.

De chisc vedli „mesc de čiajara” dà destomonianza dl plö vedl liber de Sunepurg, l’urbar d’l'an 1296; chilò es-i notà cun l’inom todësch „Schwaighof o Küchenmaierhof” o cun la parora latina „Curia armentaria, curia ovilis o swaygis”.

L prüm y 1 plö vedl mesc de čiajara dess ester ste a Rü, ch’ë notè ite „curia ovilis” (munt da bisces). A Plan fô-l na „curia armentaria” cun 3 mesc de čiajara (Viehhof mit 3 Schwaighöfen). Čiampidel fô na munt da bisces (curia ovilis) cun mesc de čiajara.

Suračianins fô n’armentara (curia armentaria) cun dui mesc de čiajara. Suračianins cun i mesc de Craciorara, Peslatz y Adan sotstê al vicar vescovil dl čiastel d’Andrac; düta l’atra pert de S. Čiascian fô scenò sot l’aministrasiun y la signoria dles monies de Sunepurg — Čiastelbadia a S. Lauranz —. Sorega (pastor altra aquam — famëi sura l’ega) fô inče „mesc de čiajara”.

La prüma čiasa dess ester stada „Larjai” (laricetum — bosch de leresc) y i vedli mesc fô dük sön la témpla a man dërta dla val (Armentarora, Dlira, Peciai, Soplà, Costadedoi, Tam-

res, Plan, Suracianins); ma Sorega y Čiampidel fô al’alt, a man ciampa. L mesc de ciajara „Čiampidel” fô, do la legenda, tl gran bosch de Borjadac (bosch borjé), che borjâ jö cun 1 bosch y la čiasa gnê spo fata sö tl XVII. secolo tl post dal dé da incö a mez les gran canmpagnes dl bel mesc dl „mai-er da Čiampidel”.

Düc i lüsc da S. Ciascian resultaia notà sö a scomencè dal 1296 inant, inčina l’an dla secolarisaziun dl convënt 1785.

Dl'an 1296 é-le: Peciai y Soplà, Rudiferia, Corjel, Costadedoi, Dlira y Plantant, Tamers, Larjai y Salvador, Rü, Plan, Sorega Čiampidel, Suračianins, Colbedoi (munt dl Niedermaier).

Itur é dl'an 1689, Piceplan dl 1780, Calonia y vedla scola dl 1840; l mesc plö vedl é chel d’Armentarola, che dl 1296 fô nominé „Muntarol”. Armentarora borjâ jö l'an 1723 y spo gnê-l fabriché sö da nü la čiasa „Berto” pur prüma. Són la fazada dala pert de sot é-l da lì 1 mediejo (l'an) 1734.

La vita religioja

S. Čiascian aldi in tëmp da zacan a La Pli de Mareo y la jënt messâ ji ilò ales funziuns religiojes, pur i batejimi y les supultures inčina l'an 1449; da chilò inant fô-l gnü metü pro la cura-

L mesc de ciajara
„Čiampidel”

zia de Badia, daolache al dependô pur 305 agnala lungia. L'an 1581 gnê-l consagrè dal vësco Nasus la capela „a San Čiascian te Armentarola” y 3 agn plö tert cunzedô 1 vësco da Pursenù l'indulgienza ala capela. Dal'an 1449 inant messâ-l gni zelebrè chilò valgiunes mësses al'an y dal 1682 gnê-l metü sö les funziuns de dlijia cun mëssa y perdica.

Cun l'an 1744 deventâ S. Čiascian de Armentarola n „benefizium” cun n benefiziat. L'an 1754 gnê-l destachè da Badia y fat curazia; l'an 1891 gnê la curazia alzada a „parrocchia”.

L'an 1723 burjâ jö les ciases d'Armentarora y cun chëstes inçé la picera capela, ch fô stada consagrada l'an 1581. Deaché la capela fô deventada massa picera cul tëmp, fô-l gnu menè na suplica al vësco da Pursenù ai 12-1-1743 dala fraziun, de fabriché la dlijia maiù y te n'ater post y de podëi avëi n benefiziat. Mo la domanda fô restada zënza resposta y purchësc sâ punsè Pire Pescosta da Berto de damanè na udianza dal vësco, pur ti portè dant in persona l dejiderio dla popolaziun da S. Čiascian. Chësta ti fô gnuida cunzediuda y 1 dé de sua noza dl'an 1744 s'av-el prejentè al vësco, sâ injendlè jö dan da d'ël y ne fô nia plö lovè sö, inçina ch sua preghiera ne ti fô stada ejaudida.

La soma pur la costituziun dla prebenda fô gnuida abinada adüm da diversci benefaturz: da Caspar Nazio v. Künigl, vësco da Pursenù; dala Badessa Maria Antonia v. Mörl-Sunepurg; dal degan da Flauerling; da Jamb. Winkler de Colz; da Caspar Englmor; da Crestof de Mayrhofen da Sumpunt y da tagn d'atri.

Insciò â ciafè S. Čiascian l benefizium cun 1 prüm benefiziat, siür Giuani Domène Ploner da Costadedoi l'an 1744, châ punsè a fa la cortina inciar la dlijia ia l'an 1751; ël fô ste a S. Čiascian dal 1744 al 1752, olach'ël ruvâ spo degan a La Pli de Maró.

La dlijia nöia da S. Čiascian de stil baroch, fô gnuida fata sö ti agn 1762-63 y fô stada consagrada l'an 1782 dal vësco Mos. Ujöp de Spaur. La pala (santa dl gran altè) raprejentaia l mar-

Dlijia da S. Čiascian

tirio de San Čiascian y fô stada depen-ta dal moler Carlo Hendrici l'an 1784. Chësc fô nasciù ai 25-1-1737 a Sweidniz (Schlesien) y morì a Balsan l'an 1823.

Les düs statues dl gran altè mostra S. Genuin y S. Albuin y gnê fates dai fredesc Valentin da Pidrò; l gran altè é di tistleri Rungaldier y Senoner de Gherdëna. I dui altà dales pertes é dedicà ala Regina dl cil y a S. Alvijio; chilò é-l inçé conservè na reliquia de San Zenone. Chësta fô stada portada adarlerch da Roma dal pro da Peciai, siür Franciasch Crazzolara, ch fô ste organist tla dlijia dl'Anima a Roma pur diversci agn. Pur gauja de n mal ales mans, av-el messè dè sö chësc post y ruvâ a Vipiteno (Sterzing), spo caplan ala prejun de Dispruch y ultimamënter curat a Landeck dl 1856-1865. Pur la secunda ota ruvâ-l al'Anima a Roma, mo bel dl 1868 messâ-l sen ji, deaché ël fô dassan amarè y morì čiamò l medemo an a Balsan.

La picera dlijia gnê arlungiada dl 1844-1845 y la cortina ingrandida. Tl ocaciun dla benedesciun da pert dl degan siür Virginer in la festa de S.

Čiascian ai 13 d'agost 1845, sonâ i orghi nüs pur la prüma ota cun gran ligrëzza de dûta la popolaziun.

I orghi fô gniüs arjignà dal pronobl Jambatista Rinna da Suracianins, Cavalir de Sarenbach, y fô gniüs faç dal organar Balzè Mesl da Vals, cun 13 registri da extra n bun son. Do ester sta renovà dal organar Fuetsch dl 1932, gné-l baratè fora i fablos de val register y 1 son ne n'é plö tan bel y fin de na ota.

Te dlijia, a man dërta dla gran porta, é-1 2 peres d'ermo amorades tl mûr, ch recorda i benefaturz dla dlijia. Una nominaia i due fredesc RINNA cun chëstes parores:

Labor omnia vincit

In perpetua pia memoria del Pronobile Signore Giambattista RINNA, Cavaliere de Sarenbach, imper. reg. Consigliere aulico di Vienna, nato in Soracanins il giorno 17 maggio 1764 e morto piamente a Vienna il giorno 6 maggio 1846, ricco di onori e di meriti, gran benefattore di questa chiesa y del suo fratello, il molto reverendo Signor Giuseppe RINNA, Capellano aulico di Vienna, nato il 17 di gennaro 1760 e morto piamente a Vienna l'anno 1839 il 17 di novembre, altro nostro benefattore.

L'uomo pio e virtuoso non mai si scorda della sua patria quantunque vile.

La pera d'ermo dlungia nominaia i benefaturz dla ciasa Peciae.

Giuseppe CRAZZOLARA, nato a Cannins 1721 morto 1796; — sua moglie Maria SOCRELLA nata 1731 morta 1809; — Molto Rev. Giambattista Socrella, exgesuita Preside del ginnasio di Rovereto 1733 morto 1819 a Rovereto; — Molto Rev. Giov. Ev. SOCRELLA, exgesuita Preside del ginnasio di Innsbruck 1738 morto 1824; — Giambattista CRAZZOLARA, figlio di Giuseppe 1768 morto 1846 a Peccei; — Rev. Padre Servita Pietro Crazzolara 1750 morto 1826 a Lukau; — Molto Rev. Giammatia CRAZZOLARA, nato 1774 morto 1813 a Peccei.

L'an 1884 ciafâ la dlijia les finestres da curusc y gnê pur l'ultima ota renovada dl 1964, tl ocajjun dla Mëssa no-

vela dl miscionar Pizzinini dla čiasa de Sant'Ujöp.

L luster (lampeda de spidl), ch pënd les gran festes dal'ót de dlijia, é na rara bellezza; éla fô gniüda scincada ala dlijia dal Pronobl Cavalir Jambatista Rinna.

L bel čiampani a cupola (a ciola) à l'altëza de 30 metri y contëgn 5 čiampanes: 4 é les čiampanes nöies dla fabrica Colbacchini da Trënt pur chëles vedles, ch fô gnüdes tutes jö dal guern intratan la prüma vera mondial; la quinta, la maindra, fô restada dles vedles te čiampani. Al dé da incö soneles electricisc.

L'an 1766 gnê metü l'ora sön čiampani; éla fô stada fata te Gherdëna y à costé 109 fiorini.

Proi dla cüra d'animes

I proi tla cüra da S. Čiascian é sta incina al dé da incö:

- 1) Jandomëne Ploner, beneficiat — da Costadedoi dal 1744 al 1752
- 2) Jambattista Thaler da Val dalla Tor (Al Plan dal 1752 al 54
spo curat incina al 62
- 3) Andre Thaler da Calfosch dal 1762 al 76
spo fôl ste 2 proi provisoresc:
Franciasch Vittur da S. Čiascian dal 1777 al 79
Janmati Pescoller da S. Martin dal 1779 al 81
- 4) Jantomesc Dethono da Col S. Lucia dal 1781 al 83
provisor Jandomane Althon da Calfosch dal 1783 al 95
y spo curat dal 1795 al 1820
- 5) Antone Kortleitner da La Pli de Mareo dal 1830 al 33
- 6) Iaco Palla da Fodom dal 1833 al 42
- 7) Antone Trebo de Mareo dal 1842 al 54
- 8) Domëne Fistill da Badia dal 1854 al 65
- 9) Carlo Manenschg de Mareo dal 1865 al 75
- 10) Ujöp Tasser — provisor — da Mareo dal 1875 al 76
Jan Ujöp Pescosta — provisor — da Calfosch dal 1876 al 78
- 11) Alvijio Kostner da S. Čiascian

	dal 1878 al 81
ël à dè siù l'ostaria te calonia, ch fô ilaota l'unica tl païsc; ël ti à 1 sën ai čioč y odiâ l scesciüre d'ostaria)	
12) Pire Mersa da Corvara	dal 1881 al 93
13) Jambatista Adang da Corvara	dal 1893 al 1902
14) Angel Morlang da Al Plan-Mareo	dal 1902 al 24
15) Lauranz Codalonga da Fodom	dal 1924 al 39
16) Angelo Frena da Col S. Lucia	dal 1939 al 61
17) Oreste Chizzali da Col S. Lucia (cun l'augüre de n lunch y bun laur pur la cûra d'animes).	

Scola — L'istruziun

L'istruziun dla gioventù à scomencè l'an 1744, canché S. Čiascian à ciafè n benefiziati. L prüm maester de scola fô ste Iaco Costadedoï, ch'à insigne dal 1744 al 1788. Da n scrit de zerto Pir Sotcrepa resultai-el, che l'an 1744 fô la stüa dala scola tla čiasa dl mone y che Pire s'obligâ da menè a scola sua müta.

Al é da noté, che l'istruziun religioja gnê fata inčina al'an 1750 da Maria Sotcrepa da Peciài. Tl liber di spojalizi sta-l scrit: „Matrimonio 19-6-1749 a Badia” cun l'osservaziun: „Maestra dla dottrina cristiana a San Čassiano”.

Al dé da incö à S. Čiascian 3 maestri cun plö de 70 scolari.

Costituziun dl sotfunz

L'Alta Valbadia é nominada pur post da „corač” (fossili - Versteinerungen) cun les stratificaziuns de Santa Crusc, de Reibler, de La Val y de San Čiascian, ch é la plö rica y la plö cuneschiüda. Spezialmënt chësta zona é stada vijitada da plö scicà de geologia y tra chisc fô-l inče l'ingleja prof. Miss GORDON, ch'à scrit du libri sön i pos-č da corač de nosta val, cun tröbes y beles ilustraziuns y desëgns di corač, ch'é gnüs ciafà chilò inciarach.

I prümz a se n'anadè dla prejénza de corač „de chestes fetres peres, ch somaia a sgneč, bozes, pisc de bo” é sta i famëis y tra d'ëi l plö nominé é ste „Bepo dai corač” de Rü.

Chi ch s'à intrescè de n cöi adüm, pur studié la compojiziun dl sotfunz y di ordiné scientificamënter te „raccoltes”, é sta siür Angel MORLANG, curat da S. Čiascian, siur Antone PIZZININI, curat de Badia y l maester de scola siur Giuani RUAZZI. Ël à abiné adüm, cun gran paziënga y laur de tröc agn na bela y rica „raccolta”, de corač y de peres, ch fô ruvada ultimamënter tla seziun de geologia dl'Unverjité de Stüdi de Bologna, olach'ëla é al dé da incö dütaurela da odëi.

I pos-č plö rič de corač é Störes, Rü Blanch y Settsass. La gran massa dl sotfunz dla val da S. Čiascian é fata de čiauc (calcare) y rejila.

Condiziuns de vita dla popolaziun

S. Čiascian é üna dles 3 fraziuns dla comune de Badia y à al dé da incö na popolaziun de zirca 500 unites; l'an de censimënt 1951 ne compedâ-n 418. L gran aumënt dla popolaziun é da spieghé cun l scomenciamënt dl introduziun dl turismo do l'ultima vera mondial, che in cürt tämp à portè friüč pur düt 1 païsc, ch'an ne s'es mai aspetè. La maiù pert dla popolaziun à prësc udü ite, che pur tra l forest ne n'ó-l ma ester n post de na bela y romantica pojiziun, insciöch'al é S. Čiascian, mo inče la orientè d'arjigné les comodites ai fores-č, ch'ëi se dejidera. Tröc à metü man de s' intrescè dl'industria dl forestir cun l'arjigné tles čiases čiamenes cun leč pur i fores-č, cun fabriché sö čiases näies, barz, hotei; cun mët sö botëghes, becaries y furz dal pan y tl tämp de piùč agn compedâ-n a S. Čiascian 20 čiases cun čiamenes da 300 leč pur fores-č, 5 pensiuns y 8 alberč (hotels) de II. y III. categoria, che adium à post pur 650 leč.

S. Čiascian à inče ski-lifč y na „seg-giovia”, ch porta i sciadus sön Piz de Sorega, te n'altplan de pra da munt de na gran estenjiun, se liaia cun l Pralongià y Čiaolunch-Fodom, Corvara y Calfosch cun l pas de Frara y la val de Gherdëna. Chësc impiant à portè n gran aiüt y à dè na gran sbürla al se slargé fora dl turismo tla val de San Čiascian, naota piuch cuneschiüda, piuch

fertile gauja l so clima fréit (m 1600 s. l. d. m.), mo de na gran beleza dla natüra romantica, inanter čiadénes de crëp alč y de boscaies vërdes, plënes de salverjina.

Naota fô la coltivaziun dla campagna, la blaa y l bestiam, la plö gran richëza dl païsc, ch'à purdùi dassan in confrunt ai agn passà. N n'atra fontana de richëzza é čiamò düttaurela räprejentada dal bosch.

N gran contribut de sanch à messè dè la popolaziun de S. Čiascian tles veres de Napoliun, tles dùs gran veres mondiales y tla vera dl'Africa.

Al tämp dles veres de Napoliun cuntra la Russia (1813), à messè dè la vita 7 jogn da San Čiascian. Ofezirz franzéji, ch passâ fora pur les valades di païsc de munt, aspetâ sön plaza ala jënt ch gnê fora de dlilia y se tolô cun ei dùc chi jogn, ch ti plajò, pur i aruolé tl'armada franzéja. De chisc n fôl tomè 7 tles batalies, insciöch'an po odëi da na lista dl curat Althon da San Čiascian, de data 21-7-1817. Chisc fô:

Merch Jambatista Schuen da Larcenai — regimënt de fanteria

Pir Pacher (Derü) da Rü — regimënt de fanteria

Carlo Janmati Faber da Soplà — regimënt de fanteria

Ujöp Schuen da Suraçianins — regimënt Löwenstein

Jandomane Piccolruaz da Rü — bat.
La Roche

Alessandro Piccolruaz da Rü — bat.
La Roche

Jambatista Prucker (Dapunt) da Costamorin.

Les tofles tla capela di morč te cortina nominaia i tomà tla prüma gran vera mondial dl 1914-18, ch'é in numer 19; chi dla vera d'Africa y chi dla seunda vera mondial (1943-45), ch'é in numer de 9; tra chisc é-l inče 1 studént universitario Giuani Ruazzi, sottotenente, tomè söl Amba Teclagherghis (Africa Orient.) l dé 24 de jügn 1938. Ala süa memoria ti é-l gnü conzedüi la „Medaglia d'Or” al v. m. y sön plaza de dlilia é-l gnü metü n monumënt a so record.

Deaché la linia dl füch dla prüma vera ne fô nia dalunc da S. Čiascian (Sass de Stria, Settsass, Lagació), fôl gnü fat na cortina di soldas te Lagació y dùs te Valparora, pur dè supultüra ai tomà dla front. Al dé da incö, les cortines é ötes, deach'i i soldas supolis dailò é sta portà tl gran „Ossario” de Pocol.

Legendes

L liber de C. Felix Wolff „Legendes dles Dolomites” — Dolomitensagen — rajona de n bel gran regno, ch florì tla munt de Fanes in tämp vedli da zacan, ch fô popolè dai „Fanes”. Chisc fô jënt ch custodi so regno, naota potënt y fertile, ch fô ascognü a mez i crëp. Ilaota viò čiamò la bela Dolasilla, la fia dl „fauzo rego” — falz re — ch fô stë trasformè in pera söl Lagació y ch'à dè l'nom al pass dl „Falzarego — Falzares”.

Les muntagnöles de Gran Fanes, ch'à ilò les süs tanes, gnê aratades dai Fanes i spiriti custodi dl gran regno y gnê purchësc respetades. Canche l re di Fanes à fat mudé l bopen dla muntagnöla pur chël dl'aquila, ilaota s'â plan plan desfat l regno y la süa potënta fô tomada adüm cun la mort de Dolasilla. Čiamò di do la spariziun dl regno di Fanens, jê la vercia y naota potënta regina les nötes de lüna colma dl'isté te na barca foscia söl lech de Lim, pur aldi l son dles trombëtes d'arjënt dl „tämp impormetü” dla pesc y dla giustizia; mo éla ascutâ deban! Al ne n'é restè ater, che l rumù dles frësches eghes sot tera dl „morin di Salvans”, ch fesc aldi düttaurela la süa čiantia alegra y les muntagnöles, ch va čiamò tres dailò a se destudé la sëi tl sorëdl cialt dla bela sajun dl'isté.

Dlunch inciar les pizes y i čiampannis alç dala ciüria de crestal de Gran y Piceres Fanes, é-l florì legendes y stories, ch vëgn ma plö recordades impert da val vedl famëi, ch sa de lasstuns dal dé da incö.

Tla gran conca de 20 Km quadrač de Piceres Fanes, al pé dl Sass dales Diesc (m 3023), al'altéza de 2600 m, ciafe-n i restli de na potënta fortificaziun (Wallburg), ch messâ ester a n

tëmp dar da lunc (preistorico) na colonisaziun di „Fanes”. Naota servi-la ai famëis y ai sü pastorëc pur s'ascogn y se parè da nemisc y dal rì tém. Al mëss inče ste zacan de bones pastüres te Fanes y les vedles legendes dl „re-gno di Fanes desdrüt”, po veramënter avëi n granel de urité.

Al ne n'é da sen fa mervöia, sce la fantasia dla jént de bosch, insciöch'i Salvans, udô tl'apariziuun dl „rossié” al florì dl soradl, i zbergli a depënje cun i plö bi curusc i parëis bludri di crëp cun pitüres y scenes plö beles dl miù artist dl mon. L pinel dl Creadù dl mon sa mefo impò da mët ite i plö bi, i plö nobli curusc ti ragi dl sorëdl, pur fa ralegrè l cör de süs creatüres!

Personalites de gran inom

La persona de San Čiacscian plö al' alt y dëgna dla plö gran stima, é stada l pronobl Jambatista RINNA da Suračianins.

El fô nasciü ai 17 de mà dl'an 1764. Do ch'él à albü ruvè i stüdi de „dert” (legge) al'univerjité de Dispruch, av-el ciafè plö gonot pos-č de responjabilité te comissiuns politiches d'afari dla finanza y giustizia pur la Dalmazia y Trieste; spo fô-l deventè Consiadù dl Guern (Cons. Aulico). Pur süa straordinaria ativité, gné-l onorè l'an 1812 cun l titl de nobilté „Cavalir (Ritter) de Sarenbach (Sciarebach)”. L'an 1838 jé-l in punsion y ciafâ dal'imparadù la „Crusc dl'Ordine di Ritri de San Leopold”.

Siur Jambatista fô na persona de bun cör y ne daidâ ma sü parënc püri, mo inče i compaejagn cun riches spa-nores. L'an 1845 av-el comprè i orghi de dlijia a S. Čiascian, l lampadario y candlirz d'arjént. Pur chi da Suračianins orô-l arjigné na strada comota da ji a Mëssa, mo ëi ne l'à nia orüda pur têma, ch'al gniss massa roviné les campagnes.

L'isté dl'an 1842 onorâ-l so paisc de nascita, pur l'ultima ota, de na süa vi-jita, doo trëntadui agn d'assënza. A so fre scriò-l spo, ch'él à portè a Vienna te so cör „düt San Čiascian” y ch'él patì l'incherscimun insciöch ti agn da studënt. El morì a Vienna ai 6 de ma-

Cav. Jambatista Rinna

1846, lascian indô düs mitans. So titl de nobilté jé insciö purdü, deach' chësc pudô ma gni arpè da descendënc mas-colins.

Na pera d'ermo blanch tla dlijia da San Čiascian recorda so gran y nobl benefatur. Sön la medema é-l inče recordè

siur Ujöp RINNA, so fre, ch fô ste caplan dl'imparadù a Vienna, olach-ch'él morì l'an 1839, tl eté de 79 agn.

Siur Micorà BACHER (Derü) da Rüi, nasciü ai 5-12-1789, fô profesor dl' Accademia di soldas a Milan y spo a Dispruch, professer de talian. L'an 1833 av-el dè fora na grammatica todëscialadina: l manuscrit é tla bibliotech dla calonia de La Pli de Maró. El morì l'an 1847 tl convënt di Wilten (Dispruch).

Siur Giuani RUDIFERIA da Riüde-feria, fô nasciü ai 8-6-1777. Do ch'él fô ste professer al ginajio de Trënt, de-ventâ-l degan de Cortina d'Ampéz. Canonicu dl dom da Pursenù y inspecter dles scoles, fô-l gnü onoré pur süi mi-rič cun la medaia d'Or y morì l'an 1861.

Siur Matì DECLARA da Costadedoi, fô nasciü ai 21-9-1869. Do ch' él fô ste caplan y curat te plö pos-č, deventâl degan de La Pli de Maró l'an 1869. Él à gran intresc pur 1 lingaz ladin y purchësc scriô-le y lasciâ stampè 1 prüm liber ladin „La storia de santa Genofefa”. Atri de sù scriç ladins „Valgunes recordênes ladines” y „Vita dla santa fancela Notburga da Rottenburg” ne n'é nia gniis stampà. N so gran mirit é inçé ste chël, d'avëi defenü cun corasc i derç di Ladins y la scola pro les autorites; tl medemo tämp fôl inçé ste ispecter dles scoles dla val Badia inçina la statisaziun de chëstes (1870). Él mori a la Pli l'an 1884.

Siur Alvijio SOPPLA' da Plaza, nasciü ai 30-6-1854. Degan da La Pli de Fodom, à metü sö ilò la cassa dl spåragn y à fat fa la bela gran čiasa dl' ospedal. Do l'internamiént a Teramo intratan la gran vera (1915-18), gnél nominé degan y prevost da Sançiana (San Candido-Innichen), olach'él mori ai 14-7-1923.

P. Jambatista SOCRELLA (SOTCREPA é-l cognom tl liber dl bato), nasciü ai 9-3-1733. Él fô dl'ordine di Ge-

P. Pasqual Crazzolara

juiç y l'an 1750 fôl profeser de filosofia a Trënt y plö tert directer dl ginajio de Rorei, olach'él mori ai 24-11-1819. Pur la súa gran sciëenza fôl gnü tut sö tl „Academia degli Agiati di Scienze, Lettere e Arti”.

P. Giuani SOCRELLA (Jandomëne SOTCREPA), so fre, fô nasciü ai 27-1-1738 y fô inçé dla Societé di Gejuiç de Landsberg. Él fô ste professer a Trënt y spo directer dl ginajio a Desproch, olach'él insignâ moral y dogmatich; pursura chësc av-el spo dè fora n liber dar important. Él mori a Desproch ai 23-11-1819.

P. Pasqual CRAZZOLARA da Peciae, nasciü ai 12-4-1884, misionar dl Sacro Cör de Gejù. Dal 1907 laor-el tl'Africa, olach'él à studié lingac y usanzes dles tribù dl'Africa Zentral y à scrit tröp pursura; él conësc de plö lingac.

Maester Cav. Uff. Giuani RUAZZI (PICCOLRUAZ), fô nasciü a Altarei de Bâdia ai 2 de mà 1886. „Siur Giuani

Maester
G. Ruazzi

da San Čiascian” — inscio fôl nominé uala popolazion — fô n educadù reconesciü dla gioventù y n'apascionè de inújiga y dl čiantè. Él à metü sö a San Čiascian l coro dl čiantè nü (zezilian), ch s'à fat aldi la prüma ota te dlilia l dé de Nanü dl 1906. Ad él toch-el inçé l mirit, d'avëi punsè a ordiné scientifi-camënter i coraç te na rica „raccolta”, adüm cun tröc minerai, ch'él coiô adüm y baratâ fora cun gran diligëenza y pasciun intratan les vacanzes da d'i-sté. L'inom dl „maester-geolog Piccolruaz” fô conosciü lunc y lerch.

Él mori ai 7 de jügn dl'an 1944, al' eté de 58 agn.

F. P.

Sön Mezcol

(Benedisciun o maledisciun dl quarto comandamënt.)

Storia suzedüda te nostra valada,
de siur Ujöp Pizzinini.

An i dijô tl paisc la bela Marianna. Y bela ê-la inč la Marianna, alta y bëgn formada de statûra cun süì bì gragn ödli y so müs turon sciöche na rösa dada fora de plëgn. Da čiasa infora ne ê-la pa nia damì che les atres jones dla vila, ê-la pö la fia dl feur. Mo zënza ê-la mefo impò n più atramënter, n più plö da scior y studiada y purchël urô-la ester damì dles atres. So pere la â metüda a scola da les monies a Burnech n val per d'agn; pur chësc parô-la plö derjënta y savô plö da s'en dé fora pro jënt. Ala ne baiâ nia tan da paür sciöche sües compagnes y an grufurâ ma insciö, che ëla savess čiamó cutàn d'atres coses. Valgëgn minâ che ëla uress jì te cunvënt činamai, dea che ëla cun süì vintcater agn ne se lasciâ nia ler baié ados dai jogn dl paisc. D'atri indò dijô, che ëla ê massa brauia da n tó un da paür y ëla urô magari, či sa-n, tó val scior de cité. Čiamó d'atri minâ: „Degügn ne s'infida a i jì purmez”.

N bel dé, cun la gran morvöia de düc, gnê-n a l savëi, che la bela Marianna dô de sigüi maridé jan da Mezcol y che la noza gniss incundada üna dles dumëries, che vëgn. Bëgn, Jan da Mezcol ne ê pa degun scior, mo n gran paür, chël bëgn. Al stê na buna mes'ora sura la dlijia y â bindebò n bel lüch. Jon ne ê-l bëgn no plö; ne ê-l pö nia plö jon, can ch'al â maride süa prüma fomna — dér da na ria cira y tres nia dér sana — les ries müses savô da dì, che al lâ ma tuta pur i scioldi. Chi â-la tla cassa de cité, che ê spo jüda inmallora y al n'i ê resté piuch o nia. Can che la fomna do püč agn i ê gnuïda a mancié a Jan da Mezcol, n'i av-la lascé nia indò ater che na te picera müta surpiada cun na burta gran roba söl spiné y dui gran ödli blës, che čiarâ fora da spavënt da la ria lüna.

Set agn àu-la la Nane sëgn, ê zënza plëna de vita y čiarâ fora dér da na furba, mo la dérta ne àu-la mefo. L patrun da Mezcol ne ê nëin bun de avëi dér ligrëza impara, n'i čiarâ gnanca ne y al i la lasciâ tles mans a la cöga nöia, che al â tut sö do la mort dla fomna. La Lisl de Frëina i dijô-n. Ala ê, sciöch'an disc, na piura tocera, paza y groia, y tla vila baiâ-n dassën, che la picera ne pudô pa vir cis dì pur na té madrigna. „An ne pò ma dì nia”, minâ la jënt, „zënza foss-el bëgn da fa val, mo la ria müsa de Lisel é pa massa da tumëi”.

Mo üna s'ê impò finalmënter muscedada it, Marianna dl feur. Purciudi che Jan de Mezcol, chi tl sa, co che ala i ê in'ultima tumada it, can che al lâ damanada, à-la atira dit de sce y dijô čiamó: „La Nane adora na uma y na uma indertüra”. Cun chësc pinsir urô-la inč reciöi l setimo sacramënt, no ma che ala foss pur dì insciö. La Marianna ne ê üna de chëllas, che se lasciâ ma abiné da val jon pro val festa da bal y spo che ëlla minâ ma insciö de balé deburiada tres la vita fora, no, na tala ne ê la Marianna nia. La picera Nane cun so mal i menâ propi pičié y ala urô pur dassën i ester na secunda uma, ala urô i dé n più de surëdl čialt y luminus, n più de amur da uma, che i â mancié tagn de agn a la picera. Y morvöia, do valgunes edemes ciarâ-la bel fora düt atramënter la Nane, ala ê dagnara durturada sö, dér bela saubra, cun les trëces fates sö indertüra y i ciarâ cun chi bi ödli torogns y bi brüms a süa uma nöia tan da urëi bun. Y Marianna minâ che al ne foss pa propi tan ri da fa da buna madrigna, madër che an ois y sais da fa. Marianna â ma na dërta ligrëza cun süa picera goba. Gunot la tulô-la y imparâ impara, purciudi che ala ê bëgn čiamó massa debla y stleta pur jì a scola.

Mo al se 1 dê, che Marianna purdô čiamó de plü mustré so dër amur a süa picera Nane. N dé la picera ne se sinti nia buna, la uma la fajô jì t'let, ala â bela avisa cutân de burjù. L'ater dé ne ê-la nia damì, mo ala i parô ciamó plü püra y purchiel Marianna à fat gni 1 dutur, scebëgn che la gran fancela aratâ, ch'al ne paíass nia la möia. L dutur dijô, che la picera â 1 rüstl y dassën inc pa. Can che an gnê a 1 savëi tla vila, che Nane da Mezcol è püra, spo aldi-n ma iúna na minunga: „Al foss bëgn bun, sce Chël Bel Di se tuless sön paraisc chëla püra coscera”. Magari punsâ 1 pere Jan 1 medemo, purci che na té creatûra desgraziada è ma de pëis a düc y čiamó de plü ad ëlla instëssa. Mo la patrona nöia sön Mezcol ne la punsâ nia inscio. Ala rincurâ la müta, sciöche ala foss süa, de so sanch. Y can che la picera čiarâ sö a la uma cun sü ödli köci da la füria y damanâ: „Uma, mëss-i muri?” spo se sturjô jö Marianna y respognô: „No, no, Nane, i ne te lasci nia muri, tò te mësses indò varì y ste pro me”.

Y inscio ê-la inc stada. Al gnê 1 dé, che 1 dutur pudò di: „Sëgn suns-e tan inant cun la picera, che ëla é fora de prigo”. Y ót verscio Marianna dijô-l ciamó: „Zënza osta cûra y bria ne m'ess-i pa udü de bela a salve la creatûra”. L dutur è apena demez, che Marianna, sora pro 1 let dla picera, senti na man fréida arjunje do süa man y che dëic sutisc piâ it sü dëic dér morjel. „Uma”, dijô na usc debla y sutira. Al è la prüma ota, che la picera y spauià müta la cherdâ inscio. Ala ne ess nia pudü ester na ëla, sce so cör ne ess messé se sinti têinder a na té parora. „Ci ures-te mo, Nane”, damanâ-la. „Aldide, uma...” dijô la picera cun usc debla. Čiamó plü toch tignô-la la man, che la â tan dî sucudida, spo gnê-la fora finalmënter: „Uma, can che os sarëis püra, spo se feji iö 1 guer”. Sön chësc se chinâ-la jö Marianna sura la müta y i dê n basc.

N an y val de plö ê-l passé; Marianna i â scinché a so om n té pic müit. La prüma ota udô-n rion Jan cun ligrëza, al aspetâ pö tan ert chësc mumënt.

Mo plü de düc se cunfurtâ Nane, dea che ala â bel dî perié do n té pice fre y sëgn ê-l ste i angeli che ti n'à purté un dal cil. Y indò passâ n an y Jan, l patrun de Mezcol è söl let da mort. Pur ater muri-l sauri, deache che al lasciâ pö indò un che gnê do a suratô l lüch y düt cant, inç sc'al è čiamó pic. Tratàn ê-l pö Marianna, che manajâ düt y fajô jì inant 1 lüch. Y Marianna capi chësc y fajô aladò.

„Nane, lascia ste 1 Hansl, te podes-si fa me”! Nane, ne ste a tó 1 Hansl söl brac, i me tëmi, che te 1 lasces tumé! Nane, no tres fa da mat cul Hansele, i ne düri nia chësc”. De tales y d'atres parores n più de morvöia messâ sëgn 'tun iade aldi la picera Nane. Ala ne s'en fajô gnanca tan d'infora atira. Mo n dé ascutâ-la, che la madrigna baiâ cun la vijina, che la uma de Nane foss morta dal mé sëch y che al n'i foss nia dërt, che la müta s'en dess jö cun so pic. A Nane i fajô chësc bëgn dér mé, mo ala è tan ausada a i dé düt dërt a la uma, che ala ne s'en fajô plü tan d'infora. Che la uma è da n pez incà n più atramënter, cunesciô-la bëgn, mo co che chësc è gnuü y da can che chësc â metü man, ne savô-la dér da se dé cunt.

Y Marianna? Che ëla è deventada uma, ne sinti-la, che val da niü è tumé it, val nia tan de bun? Ala l sinti, mo che al foss val de mal, ne ê-la bona da se cunfessé it. O messâ-la mo se n sinti in colpa, che la püra sturpiada da dé a dé i savô tres plü y plü zebidra, sce la usc grauta dla müta i urtâ i nerf, sce i gragn ödli ti parô da tumëi cul tämp? Y plan, plan, i parô-l inc, che l pic imparass da la uma a n' impudëi nia a la Nane. Apëna ch'al â imparé a baié n più, savô-l ma da dì „la goba” a la Nane. Y plö terd damanâ-l tres indò l medemo a la uma: „Caós, uma, nia te ciasa é dla Nane? Caos, düc i prà y ciamp é dl Hansl? Y les vaçies te stala inc, caos, uma?” La uma dijô bëgn: „Scuta ma, Hansl!” Mo bel s'la riàn l slumenâ-la, can che ala i čiara a 1 pic, i savô-l pa massa da urëi bun. Y Nane aldi bëgn, mo ala ne dijô nia. Ci ess-la pa inc pudü dì?

Foto: H. Planinschek

Can che 1 Hansl piâ ia a scola, Nane è dêr fora dla scola. Dûes bones coses àu-la impò da se tó cun éla tla vita, la pûra orfana: n bün çie y na bona man. Pur laurs pesoč ne n'ê-la bëgn no, mo da manajé la odla àu-la imparé. Y ala mëssâ sëgn cujì y cuncé düt l guant, che i atri scarzâ. Cul tëmp savô-la da fa düt, inç da fa val da nü, che an la ess pa albûda da spavënt mančia sö a Mezcol. Marianna udô assà it chësc y al n'i fô nia dêr dërt, che ala è insciö. Marianna i impudô tres manco a la Nane, ala i ciafâ finamai la invidia, an ne uress la crëi, mo al è vëi, chësta gnê tres plö y plö grana, propi pur gauja de so Hansele. Nane, chësc savô-la dêr bëgn, purtâ dagnara les plö beles notes da scola. Düt 1 paisc 1 cuntâ incérch, che la picera goba è la miù de dûta la scola, mo 1 Hansl da Mezcol, savô-i da dì, che è n gran tec y ne savô mai nia. La uma daidâ bëgn do, či che ala pudô, a lì, scri y fa cunç, ala purvâ inc cun les ries, mo 1 pic frad se parâ da l'imparé cul pitugné y raugné, che

al ne è nia bun de se l recurdé a scola. Insciö passâ-l an pur an y vign'an purtâl a ciasa feter les medemes notes cun cater y cinç.

Can che 1 müt cun catordesc agn è fora dla scola, ê-l bëgn chersciù sö y è d'un çie maiù di cumpagns, mo al savô apëna da lì y scri so inom. Y chësc messâ Marianna tres indô aldi o dl düt se lascé dì söl müs. Dea che Marianna è bëgn scialdi brauia, ne è-la cis bëgn udiuda tla vila y insciö ti la dê-n gunot da tufé pur la desené sö n pü. Mo jënt ne punsâ pa da l'atra pert, či stlet survisc, che an i fajô a la Nane, sce an laldâ indô dassën la picera go-ba, can che Marianna aldi.

Mo cul tëmp s'adatëi-un a düt sön chësc monn y insciö se rassegna inç Marianna, che so fi n'à pa ciafé sö l polver. Ala se cunsolâ cul dì, che so Hansl è mefo bëgn tan n pros müt, n tal n'un n'ê-l nia te düt 1 paisc da ciafé. Al i dê dagnara dërt a la uma, can che éla cumanâ val te ciasa o te stala, al la lasciâ cumane düt y ne se fičiâ it te

nia, madér ch'al pudô fa n più damat y ma ciaré pro, can che i atri laurá. Che l Hansl bel adora â scumence a fumé, ne àu-la nia da dì la uma; val ligréza mëss-un bëgn i lascé, minâ-la. Y che él bel cutan dari sü cumpagns â metü man de jì a l'ustaria, aratâ-la inc dërt, mostrâ-l pö inscio, che él se sinti jon y interesce de či che al suzedô tl paisc. Y spo gnê-l ciamó val laprò L'usti cunesciô l Hansl y cunesciô la crusc dla Marianna y purchël, dea che al lasciâ cumane y sciuferé la uma söl lüch düt cant, spo pudôl imparé inderitura y fa da patrun plö terd na-ota.

Mo chël mëss gnì dit, che Marianna ne savô bëgn püch o nia da cundüscinat l lüch. Éla ne è pö nia gnuida fora de na familia da paur y purchël ne àu-la denant mai feter pié it na mararia da paur, é-la pö stada trata sö t'un cunvënt. Éla è plö studiada che i atri da paur y purchël minâ-la de ester n più dami dles atres patrunes. Ala liô gian y tröp, ala se desenâ ma, can che éla messâ lascé sü libri y ji do l laur te ciasa o campagna. Ala liô inc Zeitung, che baiâ di tirs y de lauré y culté i čiamp. Y či che éla liô, urô-la inc mët in pratiga, zénza punsé, sce al jè bëgn y manco sön Mezcol. Sce valgûgn dla survidù dijô val de sües morvöies nöies, spo se desenâ-la ma. „Capi ne capësc-la nia”, dijô l pic fant Jochl y 1 vedl prodadù baudiâ: „An vëiga mefo, che ala ne à albù da fa cun tirs”. Plö gunot se baiâ-i ma inscio fanč y fanceleas y dijô: „Sëgn čiara madér, tan bun marcie, che la patrona a dé ia chël bel bò y tan čier che ala à indò cumpre chël čiaval”. I sciacheri savô avisaa, co ch'ai messâ fa de i abiné ia val armënt bun marcie. Ai à madér avisa, co ch'ai messâ fa de i abiné ia bria da laldé sö dër, che ala savô tan fa la patrona y da manajé l lüch, spo fajô i dagnara n bun afare cun Marianna da Mezcol. Insciö jë-la tres jöpert cui afari. Marianna l'udô inc it y à ingert, mo la colpa y dë-la dagnara a val d'ater, madér nia a se instëssa.

L'inver è gnu plö adora che zénza y rì ê-l inc. La Nane ne jè oramai plö mai fora de stüa ala metô man de tos-

sì y bussi. N dé che la Fefa dla Rô, che è cunscidrada n più da mez dutur, passâ dlungia ia, la perî-la Marianna de gni te stüa. Y Marianna de bočia plëna metô man y dijô: „La müta é tan debla, à püch sanch; iö me tëmi, che ala ne la tégnes plö cis tan di”. Mo la Fefa ne se tumô nia tan da éla: la Nane dô ma ste jö a let n pez y spo dess-un i dé n più de val, che dà forza, lat y üs sarâ-l bëgn da tó ca ailò. De sigü can â chël, la Nane ne pudô pa baudié de val de té. Y éla ne baudiâ pa gnanca. Y sce al gnê val atra vijina o cumpagna y damanâ: „Nane, co va-la pa?” spo ne aldis-te ater che: „Ala me va bona”. Y cuntënta é-la la püra Nane, sce valgûgn gnê a la ciafá. È-la pö tan gunot ores y ores alalungia bela sora te sua ciamena frëida.

An nâ pö degun tëmp desorora pur éla, l manco čiamó la uma. Y sce éla ruvâ te ciamena val iade, spo baudiâ-la feter dagnara dl tëmp, dles cutes y che i tirs jè tan bun marcie y in'ultima čiamó, tan de bria che Nane i dê, tan de scioldi che éla messâ dé fora pur éla. Marianna ne t'i l dijô propi fora a bočia plëna, mo tan bëgn, che an pudô la capì sauri, či che éla urô dì. Can che Marianna spo se n'è, metô-la man de pité da plan y dì alalungia. Datrai n iade gnê inc la Trinele dl mae ster da dlijia sö a la ciafá, süa plö bona cumpagna da scola. Mo sciöche a les vijines, inscio inc a Trinele ne dijô-la nia de sua crusc. Či ess-la pa inc pudü fa? Mo la Trinele è pa na müta massa fina, che éla ne es cunesciü o capì, co ch'ala stê cun Nane. Che al n'i manciâ l mangé o medejines, chël savô-la, mo ch'al manciâ val d'ater a Nane, de chël se n'anadê-la bëgn. Deguign ne i urô n più bun te ciasa, degun o püch amur ciafâ-la, chël manciâle.

Chësc i savô tan rì a Trinele, che â n cör tan fin y morjel. Purchël punsâ-la do, co che ala ess pudü fa valch pur Nane. Mo cul jì a la ciafá n mumënt o l'ater udô-la bëgn, che al jovâ püch y inc chësc foss pa prësc ste fora, è-la pö bele impurmetüda ia a n avocat de cité y do Pasca dô-l ester la noza. Y al gnê Pasca, n più terd, mo bela é-la. Cun

Foto: H. Planinschek

Nane jë-la inc̄ damì. Ala gnê fora dan porta a surëdl, ala pudô indò n pü udëi y aldì val da nü, chësc i fajô bun.

Les fanceles â dër lavé guant y la patrona udô, che al n'ê tröp da cuncé y durture sö. Chësc pudô y savô da fa la Nane. Purchël dijô-la a Nane ailò sentada dan porta: „Va-t'un mo it in stüa, te pudess magari te isfridi, al va na té aria frësca”, y spo i scrai-la čiamò do: „al foss pa inc̄ cutân de guant da cuncé”.

Nane jê te stüia, se sentâ jö dlungia fornel y cuntënta che ala pudô indò lauré valch, metô-la man a cuji y cuncé. Te chël mumiünt jê inc̄ Hansl it in stüa y fumâ so zigaret tan dassën, che la stüa gnê ma plëna de füm. „Aha, tö t'la toles bel comot chilò, ste sëgn do fornel y lauré cun la odla, sëgn da chësc laur, catö? La uma à bëgn dit cafora, la Nane ne pò-n zëenza adoré a nia”. Al ne savô, či mé, ch'al i fajô a la piûra Nane. Éla scutâ ma y laurâ inant zëenza se lascé cunësc sura, tan mé, che al i fajô. Propi insciö ne arà-la

pa dit la uma, mo punsé punsâla magari l medemo, ma che l fre ê n pü plü grô; al ê bel ausé insciö. Nane se tignî it dassën pur ne messëi pité da d'alt. Tan di messâ-la mo čiamó ste chilò a ester mal udüda y i ester de pëis a dûc?

Hansl s'un jê y do n pez gnê it la uma y i dê na udlada al grüm de guant, che ê čiamó da durturé sö. An udô, che éla â n pü la ria lüna. „A me me pè-le, Nane, che ne t'as gnanca čiamó dër metü man de cuncé, l grüm de guant sciöche denant. N'as-te fat nia?”

„Al é tan scarzé, uma, i ne ess mai miné”, porvâ de se scüse la müta. Marianna ne dijô plö ater, se sentâ jö dlungia y metô man de manajé la odla. N pez alalungia scutâ-les intrames dûes, spo grofurâ Nane da plan: „Uma i uress madër se dì valch incö”. „Di-l ma”, respognô cun tono fréid la uma y ala ne alzâ gnanca l čié.

„I m'à punsé ... m'à punsé”, la usc de Nane trumurâ y ê stentada, sciöche ala ne ciafess les dërtes parores. Final-

mënter gnë-la fora: „Uma, iö m'à pun-sé, ch'al side mi pur me, sce i m'un vad-e da chilò demez”. Sëgn ê-l dit fora. Marianna alzâ sö l čié t'un iade y dijô: „Tö ós t'un jì? ... y aulâ pa?” cun la cira da rì y da cuiné dijô-la spo: „Mines-t bëgn d'la ciafè damì altró?” Nane capi bel da les parores dla uma, che an ne la ess pa pudü adoré ingnó; mo sëgn ê-la bel sciöche ala ê y ala baïa. Bel cudi se portâ-la cun chësc pinsir incérch, mo ala n'à mai l'ardimënt de gnì fora impara, cina che Hansl cun sües parores â dé la ultima sbürla, che bonamëntner ê inspiré da la uma. Nia propi atira, mo d'isté urô-la pié ia. Ala urô jì pro Trinele dl maester fora te cité; ales â bel fat fora, ala n'adurâ üna a la daidé te ciasa y so om â dé pro. „Sëgn, uma, s'â-i dit, či che i à in mënt de fa y sc'al se dërt, vai mefo”.

Püra Nane, sëgn scutâ-la y sinti, sciöche val i drucass dassén dant. Al i gnê mefo impò da spavënt ert sura, s'un jì da ciasa, scerbëgn che ala â godü püčies o degunes ligrëzes y čiamó manco amur. Mo impò so cör ê tache a vigni post y cosa te ciasa, jö in stala, pro l'urt incér ciasa; düt cunesciô-la pö da picera insö sciöche sua gofa. Ala punsâ a so pere mort, che n'i urô propi dër bun, ala punsâ a sua dërta uma y recurdâ čiamó avisa sües ultimes parores y ala ne pudô se imaginé, co che ala foss, sce ala ê na ota demez da Mezcol y tl foresto. Sanbëgn che la maratia y sua situaziun personela i fajô l vare plö pesoch.

Marianna ê sëgn düt n'natra. Ala parô dër da la buna lüna, s'la riô y se musträ dër bela saurida cun Nane.

„Ci che tö te me dijes, Nane”, dijô-la. Mai čiamó ne àu-la aduré tan les bones denant. Spo laldâ-la la Nane, che al i ê tumé it de ji te cité. Ala minâ, pur na persona nia cis bona, foss-el bëgn tröp damì ester te cité, ailò ppò-n avëi sauri n dotur, ala ess plö cumpagnia, se paress ia l témplö sau-ri y al ne foss nia tan lunc da jì a dlia. Inč la Trinele dl maester laldâ-la dër, che ala ê tan scicada y che ala ê sëgn na gran sciöra. „Y chëla pö pa

bëgn ester cuntënta de t'avëi te a daidé; t'as na te buna man”.

Nane lasciâ ma dì sua madrigna y s'la riô n pü cun la ria.

Col mëis de jügn, can che düt ê bel vërd y i prà incëria ê plëgns di plö bi ciüf, gnê pur Nane l'ora de di a roveder. Sëgn la patrona de Mezcol ne pudô s'un fa assà a i fa les beles a Nane plö che éla pudô. L gran fant messâ aficié l plö bel čiaval y mené jö da strada l poch, la gran fancela messâ jì a acumpagné Nane, che ala foss sigüda de ruvé jö zënza val mal y spo i dë-n čiamó val da se té te sportula cun éla söl iade. Ma Hansl y la uma restâ a ciasa, an ne pudô propi lascé düt y s'un jì.

„A roveder, Nane”, dijô Hansl, cun les mans ia do l spiné y l zigaret tla bočia.

„Lasce-t'la jì bona”, saliüdâ la uma y i dë la man cun la plö bela maniera, magari n pü fintosa de sigü. Nane se sturjô jö, sciöche ala uress i bajé la man, mo ala ne l fajô, ala dijô ma cun les legremes ai ödli: „A ruveder, uma, y giulan de düt”. Y spo se ujô-la incérch pur ne messëi nia se mostré pentida de so vare.

Marianna lasciâ ma jö n té pëis, can che Nane se n'ê. Sanbëgn, che éla ne ess propi albü la cherianza de paré demez da ciasa sua müta, ala â pa bëgn impò fistidié pur éla, ê-l pö so dover y chël urô-la mefo impò fa. Mo n pëis ê-l bëgn nia n pice, mëssëi punsé de trapiné inant la püra coscera sturpiada y tan nia bona. Cuntënta ê-la nia püč sëgn, che éla instëssa urô jì y i â sparagné val da fa dagnara ingert. Insciö ê-la sëgn zënza chësc pëis sön so lüch cun so dër fi su.

Chël messâ-n bëgn dì, che so Hansl ê čiamó n Kind, al ne punsâ nia, ne fistidiâ de nia, lasciâ düt ester y ê insciö bel cuntënt. Y purciudi ne ess-el pa nia pudü ester cuntënt? L lüch i aspetâ pö n dé y tratan ê-l pö la uma che fistidiâ pur düt. De sigü che — mo na-ota n'ê-l nia prescia — an messâ pa bëgn i chirí na patrona jona; mo cul témplö ess-un pa inč punsé a chël, čina ailò tignî pa bëgn éla l mane tla man.

Al ê na dumënia de mez isté, che diuc ê sentà pro cëna, ma Hansl n'ê nia ciamó ruvé adalerch; al ê bonamënter ciamó jó da l'ustì pro sù cumpagns. L gran fant l'à ciamó udù ailò, denant ch'al s'un foss jü, minâ-le. Sanbègn, ch'al ê inc ruvé a ciasa apëna a cëna y laprò cunejô-n, ch'al â scialdi ciarié. Al baiâ düt ia y ca, menâ cuinaries, che dük messâ rì dassën tratàn la cëna. Ma la patrona ne riô nia impara. Che ess pa inc messe rì ad aldi te matades tan da nia?

„Ciara pa sëgn”, i dijô-l it pur na urëdla a la fancela sentada dlungia, „prò-i pa de i furé n pü ti custëis a la patrona”.

Y desperpo ch'al crazâ la rafa dla jüfa, damanâ-l t'un iade, zënza i ciaré ia a la Marianna: „Oi, patrona, can fajuns pa spo noza chilò a Mezcol?”

„Che dess pa fa noza chilò?” minâ-la sëgn la patrona, zënza s'un lascé cuñesc sauber nia.

Berto, l prodadù, i ciarâ madér a dük zënza dì nia, mo les dues fanceles

se dê dl comedun y s'la riô madér. Pudô-l ester, che la patrona ne savess nia de či ch'an baiâ bel sura düt 1 paisc?

O ne n'urô-la nia l dì fora, sanbègn? Ailò foss-el magari bëgn mi scuté. Mo l gran fant, beché di spiriti dl vin, ne ê pa bun de scuté, ala i savô pa massa da ri. Dér da furbo i ciarâ-l insciö ia a la patrona, fajô n pü la cira da ri y dijô: „Ah pu va, va, ne te savaràs pa nia?”

Marianna sëgn salta sö dassën. „Can che i ne sa nia, ne sa-i nia!” repongnôla sciöche na té regina ofendüda. „T'as bëgn indò massa ciaré tl gote incö. Dode-te y lascia sëgn tües matades”. Can che Marianna ê desenanda, spo baiâ-la sciöche na studiada. Bel sciöche ala â imparé te scola de curvënt.

Chësc ê ma či ch'al chirî, y al ti ciafâ ciamó plö la vöia. „Al n'ê nia ma na matada”, či che iö diji”, minâ-le, „iö ne mënt pa. Al vëgn fat noza pur das-sén”. Pur n pez scutâ ma dük. Mo Marianna gnê oramai püra sëgn, ala punsâ do düt desturbada. Inurchëltan

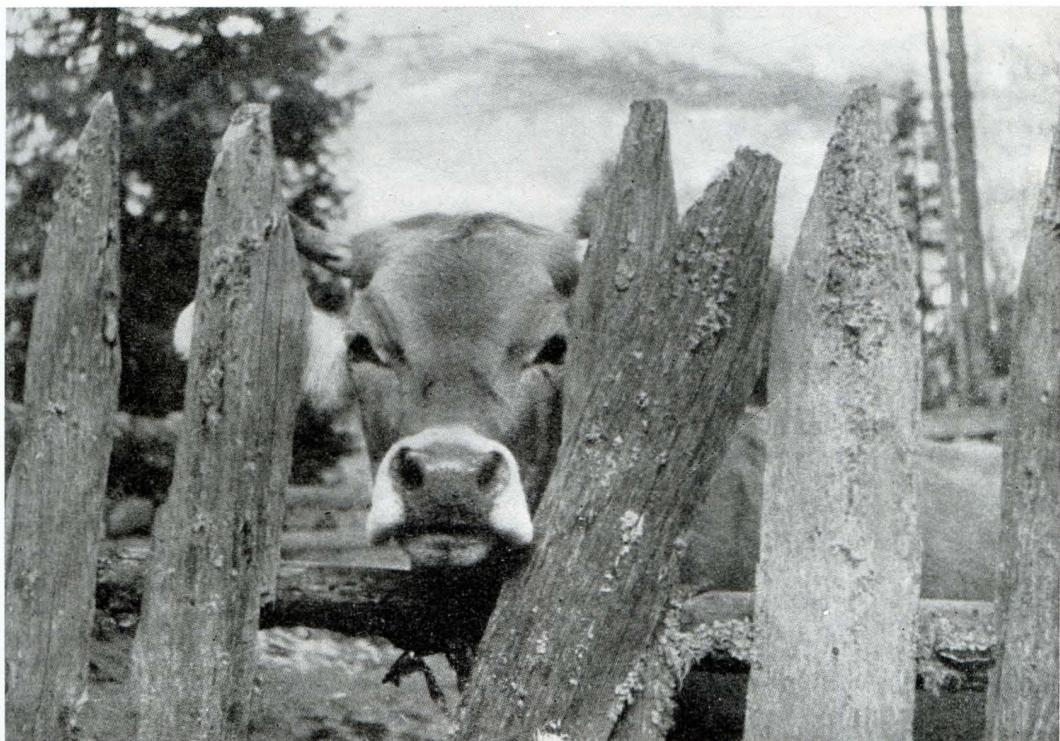

Foto: H. Planinschek

metô man indò la picera fancela: „Tan che iö à aldi y ch'al vëgn cunté incérch, é-l la Moidl dl'usti che se marida”.

„Pur me dess-la ma se maridé, a me ne m'inval pö nia”, respugnô Marian-na dessenada.

Mo sëgn n'ê-l plö bun de se tigni it 1 gran fant cul rì da spavënt. „O bela chësta, patrona, ne t'un j i nia, sce éla devënta tüa nora”.

Chësc è sëgn de massa. Pur n mumënt se desmëtiâ-la dl düt, che éla è la gran patrona de Mezcol, respeteda y invidiada.

„Tëgn la müsa sëgn, craut”, scraiâ-la, sciûrâ so cazü d'arjënt ia pur mësa y saltâ da üsc fora, sciöche na mata. Ala aldi čiamó, sciöche ai s'la riô y se baiâ sot usc. Mo na parora àu-la čiamó aldi, na parora, che i fajô spavënt mé tl cör y chëla è gnuïda da la boçia de so fi, de so Hansl, sciöche chi pro mësa fajô crëi: „Y la uma metuns spo tla čiasa vedla ca-ia”.

An i dijô dagnara la čiasa vedla, che è püch ia d'là da la čiasa da paür. Ala è dér in malester, manaciâ tres de tu-mé adüm. N pic urt ê-l dlungia, aulâ cha'l ne cherjô nia ater che orties. In' ultima ê-l ste ailò la Nina, la só dl vedl patrun da Mezcol. Spo ê-la morta y de do ne se cùmernâ plö degügn d'la lascé durturé sö. An ne punsâ pa gnanca de ascé jì it valgëgn, an ne pudô plö or amai nia ciafié.

Al è da d'alton terd, l'ultimo niüz è da-it. Čiarüsc fosc saltâ-l da lajö sö pur la val. Sö pur munt ê-l bel la nëi, inanter i čiarüsc fora la udô-n bel daimprò da Mezcol. Ailò scialdâ-i bel la stüa dassën. Da séra s'un tirâ diuc adora da-it, se fajô incér fornel ia, s'la fumâ y s'la cuntâ. Les fanceles firâ bel das-sën y diüč aspetâ la cëna. Fora in ciasa-dafüch se dê la Moidl da fa, la patrona nöia, éla sora. Ala n'adorâ pö degügn, ala fajô sauri so laur, é-la pö gnuïda fora d'ustaria. Laprò n'urô-la pa se lasce čiaré te vigni ola o fana, sce al gnê adoré n pü de plö tla pasta da les balles, o sce la jüfa sluminâ n pü manco da smalz suraia. Y co che éla sa da sparagné al dér post! La uma ne savô

nia das paragné, aulâ ch'al aldi y ne savô nia da s'la vaghé, can ch'al è da mostré, che an l'â bona te na čiasa da paür. Y dea che ala ne pudô nia jì dér bun, sce al è dñes patronens te čiasa, àu-la bel punsé atira de lascé arjigné ca la čiasa vedla pur la uma. Chësc, sanbëgn, ne pudô-n fa chësc an, mo impurmó l'aisciüda do, mo l comando se àu-la asiguré atira do, che éla è ru-vada te čiasa. Les fanceles à ma prësc capi l'epistula y prësc üna, prësc l'atra dijô: „Tö, sëgn vëig-un, che la nöia cumana, la vedla n'à plö nia da dì chilò”. La vedla ... che pudô pa purdërt dì inscio? Marianna à apëna cincant' agn, è čiamó dér in bëgnester ,ausada a lauré y plö čiamó a cumané.

Ala ne pudô se rasegné y udëi, che düt è sëgn t'un iade müdé, che éla foss da incö a duman sciurada sön na pert. Ci è pa purdërt la Moidl dl'usti? Na püra tocera, che ne savô da fa nia: chësc l giudiz de Marianna dal prüm dé, che éla à fat cunferta cun süa nora. Bela ne è-la propi la Moidl dl'usti, ala è picera y grossa, altamo ot agn plö vedla che Hansl, so om. Ala è čiamó tan zebidra, dea che ala urô savëi düt damì d'i atri. Magari, savô-la inç de plö y chësc ne urô-la udëi it y supurté Marianna. Al è bel da udëi, l'üna y l'atra ne s'en pudô nia y al è bëgn da tumëi, che da n mumënt a l'ater la vera foss in pè. Y inscio è-la stada. N bel dé é-les gnuïdes a s'les dì n pü da catif, tan, che an se tumô vigni mumënt, che ales se saltass ti ciavéis.

An disc: la plö scicada dà do. Y chësc iade la Moidl è la plö furba. Ala osc incérch, s'un va fora de stüa y strochs te čiasadafüch. Mo sön üsc se osc-la čiamó y scraia writ: „Te čiasa cumani iö sëgn y basta”. Y Marianna nia plö pëigra i respogn: „Y iö m'un vad-e čiamó incö fora de čiasa”! Y s'en n'é jüda pur dassën. Chësc, sanbëgn, i è plö che dërt a la Moidl.

Dlun pitàn dal sënn, è-la jüda ia n čiasa vedla, scebëgn che ala messâ sa-vëi, che ala n'ê nia d'abité. La Moidl savô inç avisa, co ch'ala stê, mo purciò che ala ne gniss de sigü nia plö zruch,

Foto: H. Planinschek

punsâ-la ëla plö inant. Ala fajô atira stupé sö les gran sfësses dl furnel cun rejila, stupâ sö üna na finestra düt rota cun cartun y l'atra curi-la cun papir blanch. Inč n let vedl i arjignâ-la ca, laprò n scagn che graciâ y na mësa che jê oramai in toc, i metô-la t'un piz de stüa y finalmënter ciafâ-n sö sot al têt n té vedl fruguré, che an i metô te ciasadafüch zënza finestres. Spo dijô-la čiamó, can che ala â n pü metü a post les coses y che ala ê pur s'un jì y la lascé sora te chëla berçia: „Da mangé se menuns pa bëgn da čiasa ca y sce adurëis val čiamó, menede madér a di”. Deperpo che la Moidl jê, punsâ-la: „Sëgn pò-la s'ausé ia, la vedla, y magari pò-n se sparagné l laur pur durté sö la ciasa”.

Tan inant ê-la propi ruvada sëgn, che la profezia de Hansl s'è averada, la gran patrona superbia da Mezcol é stada it tla čiasa vedla, che degügn ne s'l'ess punsada. Che pò imagine i pinsirs, che i passâ pur l čié a Marianna,

can che ëla s'udô sora, tralasciada te chëla stüa, te chëla berçia burta y scûra, che manaciâ d'i tumé adium sura so čié.

Ala ne savô plö te cì pié, co se paré ia l tëmp, düt l dé y vigni nöt soranta sora. Ala porvâ bëgn de cuji val, mo chëla finestra stupada sö cun papir, udô-la apëna da dé dui o trëi punc, che i ödli i fajô bel mé. Spo se tirâ-la ia pro furnel, che lasciâ it plö füm che čiald. Spo metô-la les mans söl grëmo, čiarâ fit y punsâ y punsâ... y chel ê plö spaventus, che ala messâ tres punsé a so müt, ma a so müt, al Hansl. Ala punsâ y punsâ, studiâ y ne ê bona de capi, che Hansl lasciâ ester düt, che al ne dijô na parora pur ëla pro sua fomna.

Mo pur chi che cunësc la storia, è inc chësta nia ert da capi. Sciöche él denant lasciâ fa düt sua uma y ne se cùmernâ de nia, insciö lasciâ-l sëgn fa y manajé sua fomna te düt. Inc can ch'al udô sua uma jan da porta fora, ne à-l val de cuntra.

Al ê Gnisant y dé dles animes, dis da incrësc pür diič, mo spezialmënter chësc an pur Marianna, patrona na-ota da Mezcol y sëgn in punsiun tla čiasa vedla. Ala jê jö da dlijia, jê sura la fossa de so om y pitâ. Ala ê cuntënta de podëi se pité fora, no tan — sciöche an ess pudü miné — de incherscemuñ do so om, da dî bel mort, mo che so plö bel tëmp dla vita ê passè y che ëla ne â plö nia da aspeté sön chësc monn. Al ê frëid, mo ala ne s'un fajô nia d'infora. Mo can che ala jê a čiasa, sinti-la, che al i jerâ y ruvada a čiasa, s'un jê-la atira a durmi. Ia pur la nöt ciafâ-la té frëic, trumurâ dassën y da duman, can che ala urô luvé, i gnê-l ma insciö scûr dan i ödli y n'ë bona de ste sö. Ia pur l dé ne gnê-la nia dami y messâ ma ste jö cun burjù. Ia tla čiasa nöia se fajô-n bëgn de morvöia, che Marianna ne gnê nia a dô l lat sciöche zënza. Y can che ala ne gnê gnanca l'ater dé, cumanâ la patrona a la fancela: „Va ia a ciaré do, ci ch'al n'ë cun la uma, che ala ne vëgn nia”.

La fancela gnê zruch y dijô: „La mëda é püra y sta jö a let”. Sëgn jé la Moidl instëssa a čiaré do, udô bëgn, che la uma è tan ciòcena tl müs y damanâ sce ala uress, che an i cherdass l dotur, mo atira metô-la pro: „Ah, mo i doturs damana dagnara n bel scioldo y in’ultima ne jö-l impò ne nia”, y minâ, n bun tè ciald da ampönes jovess pa plö él. Spo s’un jê-la. L tè se àu-la bëgn desmentié, mo zénza n’i lasciâ-n mancié nia a la amarada. La fancela i portâ vigni dé l lat, iüs y val dé smalz. Val iade jé inc la patrona instëssa, mo dagnara minâ-la mefo, che düt è tan čier, y che an stëntâ de vigni vers, che an messâ čiaré da la stracé inant. Y can che la patrona se n’ê, i gnê-l čiamó plö da pité a la püra Marianna.

Da spavënt lunč i parô-i i dis: „Sc’i pudess pö muri”, punsâ-la gunot. Mo cul muri jé-la pëigra; degign n’â na vita plö stranciosa che chi ch’an uress avëi fora di pisc. Sanbëgn che la Moidl ne i ess pa pité do na legherma y l Hansl, so müt? ... Oh, a chél i ê-l pa bëgn tan anfat, sce la uma viô o muri. Na ota sora, ma na ota sora ê-l gnü laia ca — sanbëgn cun süa fomna — y damanâ: „Uma, co va-la pa”? y do valgunes parores, zénza aspeté na resosta, se n’ê-l indò jü da lusc fora y inmalora.

Al è gnü na séra di ultimi dis de novità. Marianna è ailò te süa stüa scüira. Niui scürz de fora y scür ê-l inc te süa anima. Sëgn ciafâ-la l freid, che ala se tirâ sö l let, spo indò ciafâ-la l čiald, che ala messâ l paré jö. Chësc fajô-la cotan de iadi. Chësc la stanciâ pa bëgn, mo al i fajô bun, dea che ala se parâ ia n pü chi bur pinsirs.

O chi pinsirs tan da spavënt burç! Mo al è ma purdërt un n pinsir: so fi, chél Hansl. Avisa se recordâ-la düt de sö müt, da can ch’al è nasciü, can che al chersciô sö y ne i pudô i čiaré dì assà, che al i parô tan bel y tan bun, che al n’un n’ê nia n tal sön chësc monn. Pö-l bëgn ester val plö da mat y impò indò val plö de bel sön chësc monn, che n té amur de na uma jona? N té amur verc y impò tan gran, co

vëgn-el tan gunot paié cun legremes y dolur.

Düt sconsulada y da la ria lüna čiarâ-la fora fit dan se. Degiuna bona man i impiâ n pü de lüm, ma chëla picera finestra de papir i lasciâ it n pü de minus debł y fréid. A chëla i čiarâ-la tres, chëla unica i dê n pü de luminus dl dé.

Y deperpo che Marianna stê y čiarâ, i parô-l che ala gniss plö luminosa, sciöche na lüm passess dlungia ia. Spo sparî-la y an aldi gracian la porta, l’usc de stüa se dauri sö y valgûgn gnê ite. Marianna ne è plö sora, dlungia éla tl luminus de na picera linterna stê na creatüra umana y na usc debla dijô: „Uma”. Che ê-l pa, che â pronunzié chësta parora tan ducia y bela? Pur n mumënt è sparida vigni stanchëza. Marianna se alzâ sö, arlungiâ i brac... „Nane, es-te tö, co es-te pa gönüda adalcherch sëgn?” O chësc è dér sauri da capi él. Nane â incö da duman incunté l fant Iochl söl marcié te cité y al i â cunté, che la uma è püra.

Y sëgn ê-la ailò tla stüa fréida y scüra y damanâ: „Uma, co sta-la pa, ci adresses pa, èis bujëgn de valch”? La püra ri n pü y disc: „Al ne me manciá zénza nia”. Ala n’urô descridité dl düt so Hansl. Mo spo mët-la man de pité. Y la Nane cunesciô pö massa bëgn, che al i manciá tröp. Al è la medema cosa, che i manciá inc ad éla na-ota. Y Nane pënsâ a ci che è y i fajô tan mé denant co jì demez .

Bel dai agn de scola è Nane coneisciüda cun la Moidl. Y sëgn che ala â aldi, che la madrigna è püra, se punsâ-la atira, che ala manciass bëgn cul guer dla uma. Mo ala ess impò miné de ciafe la uma tla čiasa da paur. Can che éla aldi, che ala è tla čiasa vedla sora, spo i ê-la propi saltada n pii dassën y ala urô ti l dì a la Moidl, che chësta ne è pa na bela cosa. Ala n’urô pa i fa na gran perdica lungia, mo ala dijô madér: „Chësta manira de fa ne te porta pa furtüna”! De sigü, la maledisciu dl quarto comandamënt strabacé messâ pa gni sura Mezcol y süa jënt, sce an s’infidâ a fa inscio.

Can che la Moidl aldi chëstes parores scerries, se spurdô-la da spavënt y deventâ ma düt blančia tl müs. A val de té ne àu-la dér punsé čina sëgn. Èla â ma l fistide, a düt i costé, de trà sö l lüch cul lauré y sparagné, aulà ch'an pudô. De sigüi, che an ess inč aduré la benedisciuun de Di. Zënza chësta ne dëla nia ca la campagna, n'à-n nia furtüna te stala y ne fajô-les nia üs les giarines.

ëla instëssa ess urü, la ess-un lasciada indò jì ia te čiasa vedla, mo impormó do che an la ess arjignada ca indërtüra. L dotur lasciâ-n inč cherdé, zënza damané o punsé, ci ch'al ess costé. Inč čier frësca cumprâ-la y ti la cujinâ sciöche ala savô-la pö. Y düt ci che la uma adurâ y se dejidrâ, dê-la avëi, inč sce ala foss vita nünant'agn. Ala urô propi fa sciöch'al aldi sëgn cun la uma.

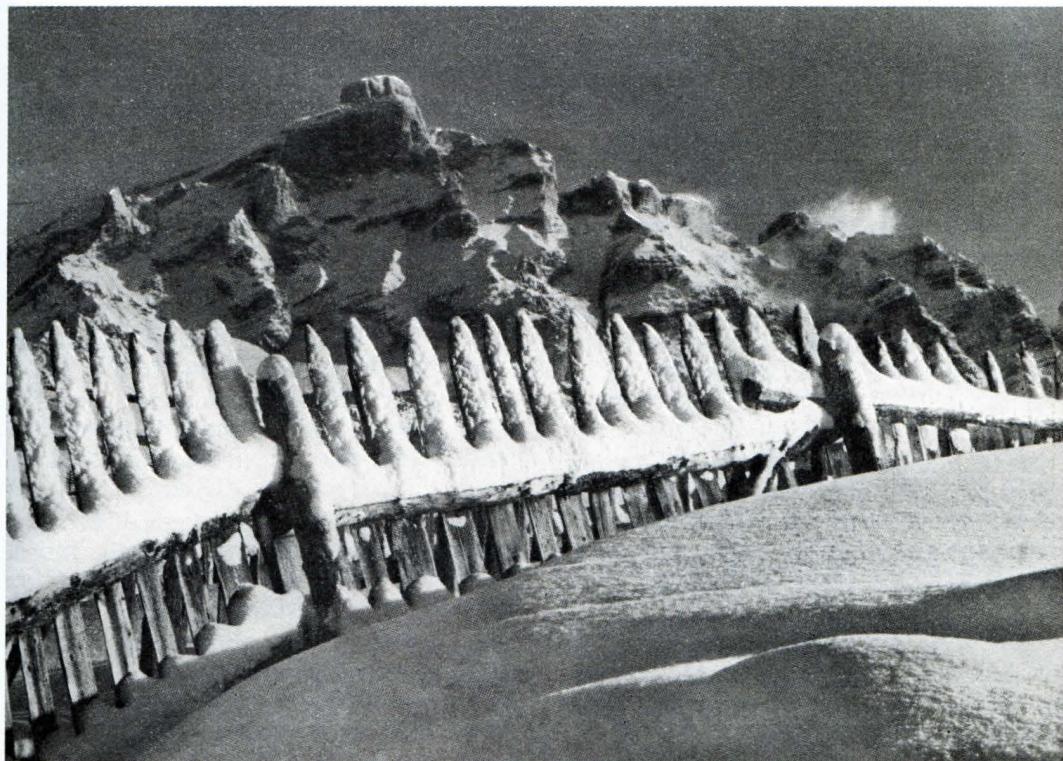

Foto: H. Planinschek

Y maledisciun! Sce al pò ester vëi, che la čiavala ê jüda ad abrodores, che dui purci ê morč te dui dis, un indò l'ater, y che la olp s'à tut na desëna de giarines te üna na nöt. Y düt chësc é sozedü do che la uma se n'ê jüda ia in čiasa vedla. No, chësta messâ sëgn se mudé, ala messâ sëgn fa atramënter, la Moidl.

Y lä Moidl ê sëgn deventada n n'atra persona. Bel l'ater dé atira fajô-la cundisc ca te čiasa nöia la uma. Y ma sce

Cun n té bun guer y cun l'aiut de Nane, Marianna se remetô ma snel in-

dò. Do n novëmber frëid y tüme, ê-l gnü n mëis de dezember meste y cun surëdl. Ala se sinti prësc tan bona, che ala pudô jì ia pro finestra a čiare fora a la nëi blančia y a les munts plënes de surëdl y chësc i fajô bun da spavënt. Y denant ch'al gniss l'an nü, Marianna ê varida dl düt, pò-n di.

„Sid ringrazié Di, che sëis indô gnüda pro forza, uma”, dijô Nane n dé bun ciald, deperpo che ales sté sentades dan porta sön un banch trames dëues. Spo metô la jona la cialza da na pert y dijô plö inant: „Y savëis pa, uma, ci

che me plesc 1 plö?" Che iö à podü n pü se ret, či che me eis fat dl bun dandaia. Se recurdëis ciámó, can che iö à la-ota 1 rüstl"? Marianna cigna y se la riô n pü.

Spo dijô-la: „Tö, Nane, te me l'as pa bëgn inc' indò retü. Idi t'l pais mile otes. Mo catö, sëgn restuns indò adüim, iö y tö?" Nane ne i dê atira resposta. Ala ne savô dër či di imprüma, mo spo dijô-la fora dërt: „No, uma, can che sëis indò bona dl düt, m'un va-i indò".

Marianna se spurdô ma feter. „T'un ji os-te, purčiudi pa?" Sön chësc ne dê Nane degüna resposta, tulô indò süa cialza y laurâ inant.

„Stas-te tan gian te cité"? damanâ Marianna.

„Iö y la Trinele dl maester sun sciöche sorus", minâ la Nane, zënza alzé 1 cié. Sëgn udô-la it avisa la Marianna, che 1 lüch de Mezcol ne è plö la čiasa paterna de Nane. Süa čiasa paterna è sëgn fora tla cité, aulà che an i portâ dër amur. Aulà ch'al é l'amur, ailò é-l la patria.

Ess-la éla denant ciafé n pü d'amur, ma n pic pü d'amur tla čiasa de so perse, ala ne s'en foss mai jüda demez. Y Marianna ess ciafe na dërta fia y bona cumpagnia tla vita. Mo chësc è düt passé ël.

Marianna ne pudô plö se tignì ite, ala è ciámó indeblida da la maratia, ala pitâ. Nane metô sëgn süa picera man tla man de Marianna y dijô dër

cun les bunes: „Uma, ala va pa bëgn inc' zënza me". Y can che la uma, pitân daplan, cignâ de no, Nane ciámó de plö minâ: „Udarëis, uma, ala ne va pa nia tan ert, che mines, no". Y Nane à albü rajun. Ala jê.

Sües parores sceries y minades bun i à fat impresciun a la Moidl dl'usti. La Moidl n'urô pa se trà ados la maledisciun y metô man de fistidié y punsé sciöch'al alda pur Marianna, sciöche al foss süa dërta uma. Y ala se è inc' architada ia plan, plan, y gnê plö da bones manieres. Insciö jê-la propi.

Col tëmp jê-la ciámó da mi. La Moidl sinti, che Chël Bel Di i scincâ pa prësc in té pic. Da la gran ligrëza jê-la a s'acunsié te düt da la uma de so om y 1 gran amur y la bela speranza pur chël, che dô gni, metô in pesc i dui cörs dles dües élës.

„Uma, os mëssëis pa tignì a bato", dijô la Moidl, „y sce al é na müta, spo i metuns inom Marianna, caos"!

Mo Marianna è de cuntra. „No, no, ailò i metuns inom Nane". Y inscio é-la stada. Na Nane é-l ste batié in chël dé, ch'an l'à portada te dlijia.

Magari ess-les intrames dües albü plö gian, sce al foss ste n müt, mo al i è inscio dërt, tan de plö che al è tan na bela picera müta y tan bel sana.

Y la Moidl se cunsolâ cul pinsir: „Sö a Mezcol à impò ciámó tres les élës plö giudiz che i ëi". Gunot é-la inscio; chilò na-ota bëgn.

T'auropón.

Mo döt passa sön chësc monn. La roda se roda; či che ê n iade jö da pè, sarà sö insom y či che ê n iade sö insom, sarà jö da pè. Chësta é la regula dla natüra, che döt či che é dl monn, mëss crësce, gnì gran y mëss inč passé.

Insciö é-ra inč cun nostra vita. Mo l'important é ma chël, che döt či che é chersciü y gnü gran, ne dess nia pasé zënza porté früt. Imparun mo da les sajuns: da l'aisciöda che crësc, da l'isté che é gnü gran y da l'altòn, che porta i früč y chisc früč n'é nia destinà pur l'altòn, mo plü pur l'inver. Insciö dess inč i früč de nostra vita ester destinà nia tan pur nos, mo plü pur i atri.

Nosc Signur Idi s'à inč insigné cun süa mort söla crusc: pur i atri... pur i atri!

Pur la Mëssa novela de siur Giuani Pescosta da Corvara, ai 5 d'agost 1879

L'arpa oress-i incö de Davide,
Y sciöch'él de bi salmi čianté,
Spo dijess-i da brao: de ma gnide,
Gnide devoc chilò a scolté;
Sciöche Dante čianté oress-i in lëinga
ladina
De na Mëssa novela la Comedia divina.
Ah, incö na ota, mia jënt, caós,
Da sura Col maladët uruns pa či nos
Con bona rejun s'la fa varëi
A düc Ladins i 1 fajuns-e a savëi,
Che un incö na Mëssa novela.
Oh, či gran festa solena y bela!
Hai, cotagn che vëgn sëgn adalerch!
Y bele in séra n'é-l gnü tanč ad alberch;
Da pré dai corf, da Störes, da Incisa,
Da ju de Cherz, Planfisti y da Frara,
Vëgn-i jö da les munts düc avisa
Y s'abina söi plans da Corvara.
Demez incö coles alçies y vaçies,
Ales vade dalunc a pastüra!
Che plaz de dlijia sie incö zënza maçies,
Bel y nëtt sciöch la dlijia a dertüra!
Che te gran festes tignuns nos a Corvara.
Sö dan calonia y chilò da l'ost Rottanara.
N plü be plöst ne čiatt-en pa inio
Per na Mëssa nonvela, chël diji pa č'iö.
Corvara y Calfosch anter crodes y
munts
Pê en tempio fat: bel vërd é-le 1 funz,
Scürs de bosc i paréis, pilastri é-l les
crodes,
romanisc y gotisc y sön dütes les
modes;
Sossunger y Boà y i piz de Čiampëi
Čiarede ma dërt, ne n'é-le pa vëi?
Ch'ai porta 1 tét dl gran tempio de Di
Per la Mëssa novela, che n prô jon à
da dì.
Les stèles, la lüna, sce 1 tëmp ne se
müda,
Y sorëdl é les lampedes, che mai se
destüda.
Dan calonia é-l fat sö n bel gran alté,
Y ia de do 1 coro per soné y čianté;
Sot al cil da düs stanges da na pert
é-l 1 pergo;

A mez alté 1 Santiscimo per čianté 1
Tanum ergo;
N gran parco fornì de cutres y archi
Söla moda de 1 tëmp di sanč partriarchi;
Sce patriarca Giacobe incö čiaress pro,
„Oh veramënter”, dijess-el čiamó,
Chilò é-le la porta dl cil, la čiasa de Di,
Y unjess con öle la pera d'alté.
De ma gnide düc canč, da Suramunt
y Ladins,
Gherdënes, Todësc, passede i confins,
Che na Mëssa novela é solenite rara
Sura Col maladët, chilò te Corvara.
Sior Ujöp Pescosta de 1 nonantadui
y setçent
à dit la prüma chilò al recorde de jënt,
Y carantenü agn despò n'en n'é-l ste
plö degüna;
Sun io ste 1 prüm, ch'à albü la fortüna.
De l'otcëntcarantun söl medejimo post,
Y de fa n pii de festa chilò sö da l'ost.
De 1 sassantetrei despò n atra plö bela,
De sior Pire Mersa la Mëssa novela,
Y la bela da incö per grazia de Di,
Ne čiatti paroles per la descri. —
A la prüm'alba, al soné l'Aimaria
Al fova un spavënt co ch'i crëp ren-
denia!
Degügn plö ne dorm, düc salta impè
Y čiara sön vider, sc'al é bëgn n bel dé
Y prëia, aciò che na té bela festa
Signur Idi ne lasce gni la tëmpesta;
Y 1 nio sëgn sciampa y sorëdl a füch
Indorëja les pizes de nosc bel pice
lüch;
I angeli y sanč söl bel paraisc
Ciara jö con ligrëza sön chësc pice
paisc.
An mëssa incö pité da ligrëza
Dant a la bonté y divina grandëza.
Oh, al é ora sëgn de jì a scomencé. —
L cör nes mëtt man a nos düc a tremé.
Bele vëgn sö per i coi y ca per i plans,
Cola gherlanda les prosses mitans,
Y i mituns da Schizer cola bela bandira
Ai pê de soldas col stlop üna schira.
Bëgn dërt é-le inscio, ne n'é nia de falé,
Inchie sior primiziant 1 stlop à porté;

Per Idì, l'Imparadù y la patria, mituns,
Chilò dlungia i confins suns-e nos qua-
ji i prüms,
Sc'al é de bojégn, ch'l'Imparadù nes
tlama,

A destodé dles veres la burta flama;
Y sun stà bravi, che zénza na plaia
Uns-e bel gonot morité la medaia. —
Dagnora plö bel, y proi y stodénc,
Plégns de stúdio y damac valénc,
Végn adalerch fornìs de gherlandes
Per čianté düt 1 dé süs čianties stu-
pèndes

Per la Mëssa novela in onur de Di
Te beles čianties ne n'uns mai aldi. —
Stlopetede, sonede! al é ora, mia jént!
Da Pescosta chi da noza vëgn bele
inant.

Jund-i cina jö a l'ancona incuntra
A Peatr Paol y süa vedla tan ligra y
muntra!

Berbesc y mèdes, n grüm de vijins;
Toč y comperesc, parènč y cojins
Vistis a festa vignun a süa moda
Se téggn 1 Primiziant a mez a na roda;
Al va da süa čiasi a la čiasi de Di,
Per fedel 1 servi süa vita ch'al vi.
Y per chést va-le jön dlijia 1 gran dé a
scomencé,

Per süa prüma Mëssa a se preparé.
Cater mituns con cota y gonela
L'incenjara port-i y la navicela;
L signur zeremonièr fesc chilò da pa-
trun

Y téggn in regola la sacra fonziun;
N grüm de proi in cota y talares;
Con čialzà bì lojanč da les stlares;
Y chél che perdica, ah, či bela stola!
Per anonzié con garbo la divina parola;
Dui Leviti y 1 mantel, oh, či bel guant!
Y in paraménta 1 Signor Primiziant;
Y chi tréi proi che 1 serv són alte,
A la parüda oress-i quaj'indevine,
Y in paraménta 1 Signor Primiziant;
I oress mëtte pëinch, ma fajuns ségn
inant!

Ai sona la čiampanela de sacrestia,
Y i servi de Di pëia ségn ia.
Ségn mattades da pert y gran devo-
ziun!

„Pange lingua”, y spo na bela gran
perzejiun

Son-an y čiantan fin jö dan calonia,
Per tignì ilò la gran zerimonia.

„Veni Creator Spiritus”
Y la Mëssa scomëncia, a la Gloria ch'
ai čianta

I proi diūč canč in bel orden se sënta.
Al Vangelo les crodes dal stlopeté ren-
denësc,

Ch'an alda ia Fascia, Gherdëna y fora
insom i Todësc,

Ma la püra nosta gran vedla čiampana
Sona incö da sfolada sciöche na fana.

„Komm, heiliger Geist” — oh, ségn él
la perdiça;

Incö ne crëi-i, che valgëgn čiatte na
strica;

Al se vega, al se möi, an l'alda dalunc,
Al scommöi, al toca, al taia, al punc
Te diūč i cörs, che devoč ascotëia

La parola de Di, che i cörs smorjelëia.
Ségn čiant-i 1 Credo. La fede cristiana
Chilò é-la viva, y no la lotrana;

L plö gran tejoro de nos püri Ladins
Y düt 1 Tirol infin ai confins;

A l'Incarnato verbo diūč crëi y l'adora,
Sun pronti per él a dé 1 sanch a vign'
ora.

A l'Ofertorio, a l'ofri 1 pan y boanda,
I porta la uma al Primiziant la gher-
landa

Da noza; 1 significat intenuns-e saori:
Gili, röses y spines fin' che la vita à finì.
Oh, conserved la gherlanda, signur Pri-
miziant,

Fin che Idì al gran cunt Ves chérda
pa inant!

Sgn é-le 1 momënt dla Consacraziun,
L plö sant de la gran tremenda fon-
ziun;

Nos diūč per tera con gran dolor
Se battuns-e col pügn tréi otes al cör:
„Čier y sanch de l'Agnel divin,

Ves adorun coi angeli in cil zénza fin”.
Ségn lev-el sö y se fesc bel inant

L pere y la uma de sior Primiziant,
Con gran devoziun vëgn-i un a la ota
Düta süa jént, 1 tot y la tota

Y berbesc y mèdes n tagn de parènč,
Ai pita y trëma ma impò dér contënc,
Ai vëgn a receivever fora dla man

Dl Primiziant di Angeli 1 pan,
Ai sënt vignun da Paraisc na bilaita
A receivever la capara de l'eterna süa
vita.

Ségn suns-e ala fin de la santa fonziun,
„Ite Missa est” y la benedisciun,

„Te Deum laudamus y l Tantumergo”,
 Y la benedisciu sura diūc jö dal pergo;
 Y sciöche imprüma in gran perzesciun
 Port-en de l cil y dla tera l patrun
 Sö in dlijia y l mët te tabernacol,
 Y inscioi é-le fini l divino spettocol.
 Sëgn suns-e chilò pro marëna da noza;

Tolund-e tla man l got y la botsa ,
 Ne n'é nia möle: trëi otes Evviva!
 A sior Primiziant y a diūc Evviva!
 Sëgn ater ne savess-i pa plö da ves di;
 Perdonede, sc'i ves à massa dì tratté-
 gni.

C. P.

Les gran ciampanes dl decanat de Marô y de Gherdëina

Vigne cité y vigne paisc de vigne valada à so bun y gran soné, sides na gran o na picera cöra d'animes. Al è inče i paisc dla Val de Marô, Badia y Gherdëina che se lascia cunté de sües čiampanes, granes o piceres che ares sides. Vigne paisc à so bun soné, mo jënt ne sa nia tan che sües čiampanes pesa, manco čiamó tan che les čiampanes de n ater paisc podes pesé.

Les čiampanes acompagna la jënt da la ciuna čina a la fossa. Ares sona vigne dé, ares sona da festa vigne vöia y vigne festa de Nosc Signur, o de S. Maria o di Sanč y n la festa dl sant Patrono dl paisc.

Les čiampanes sona a onur y gloria de Dì, ares chérda la jënt a ji a dlijia

ad adorè, a ringrazié, a perié Nosc Signur: dötes les doménies, dötes les gran festes de prezet y d'atres che vëgn čiamó n più tignides y inviéia inče jënt gran y pici y inče i amarà de fa preghiera a čiasa, te bosch, söl laur y dlunch olà ch'al-é la bona orienté de perié.

Ares chérda la jënt, sce al vert, sce al vëgn de gran eghes prigoroses, da témpestes, ares sona da na noza y da na sepoltöra. Les čiampanes chérda la jënt a santifiché l dé dl Signur cun amur y ligréza.

La maiù čiampa de dötes dös les valades ladines é la grana da la Plì de Marô. Ara pesa 3367 chili y ara la stica inče de pëis a vigne gran čiampa de

La grana d'La Plì

Puster. Sëgn portunse les diesc maiùs ciampanes di dui Decanac ladins:

1. La grana dla Pli de Marô cun 3367 chili
2. La grana da La Val cun 2300 chili
3. La grana d'Urtijëi cun 1970 chili
4. La grana da s. Cristina cun 1963 chili
5. La grana da s. Linert de Badia cun 1890 chili
6. La secunda da La Val cun 1630 chili
7. La secunda d'Urtijëi cun 1385 chili
8. La grana da s. Martin de Torr cun 1346 chili
9. La secunda da s. Linert de Badia cun 1329 chili
10. La secunda da La Pli de Maro cun 1324 chili

Sëgn orunse scri val dles ciampanes che é te vigne cöra dl Decanat de Marô y de Gherdëina, secundo la grandëza dles ciampanens, da mët man da la grana fina a la picera o mëindra. Al é 17 cöres d'animes, 12 tl Decanat de Marô y 5 tl Decanat de Gherdëina. L pröm post à l'onur d'avëi la venerabile madre cöra dl Decanat de Marô: La Pli de Marô.

1. LA PLI DE MARÔ

La venerabile dlijia da La Plì de Marô cun so ciamparin de 63 m alt, à 6 ciampanes:

1. B pësa 3367 kg
2. ES pësa 1324 kg
3. F pësa 890 kg
4. G pësa 620 kg
5. B pësa 350 kg
6. C pësa 240 kg

L ciamparin da Pliscia porta 4 ciampanes che à chësc pëis:

1. Gis y pësa 520 kg
2. B y pësa 330 kg
3. Cis y pësa 207 kg
4. Dis y pësa 100 kg

Söl ciamparin da Curt è-1 3 ciampanes, che pësa tan:

1. G cun 475 kg
2. H cun 310 kg
3. F cun 65 kg

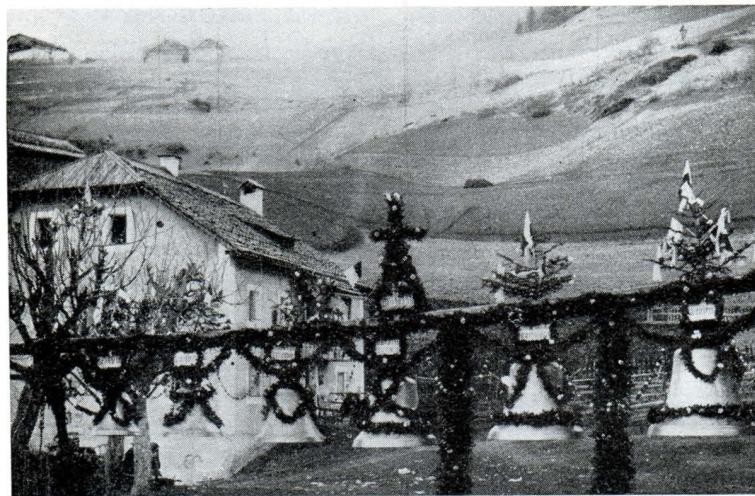
Dötes les ciampanes che è sön ciamparin da La Pli pësa 6791 kg, les ciampanes da Pliscia pësa adöm 1157 kg y chères da Curt pësa adöm 850 kg. I Maroi é pa bëgn n più superbi cun la grana. Les ciampanes vëgn sonades a man.

2. LA VAL

La venerabile Dlijia da La Val à n ciamparin che sarà chi 42 m alt. L

Les ciampanes da La Val a Pidrô

Les ciampanes da La Val

čiampanin porta 7 čiampanes, che sona bun y bel lunc y lerch por düt La Val. Chi da La Val é pa bëgn inče n piu capazi cun chél bel soné y cun rajuń. Les čiampanes vëgn sonades čiamò a man.

1. C pësa 2300 kg
2. D pësa 1630 kg
3. E pësa 1100 kg
4. G pësa 600 kg
5. A pësa 430 kg
6. C pësa 240 kg
7. C pësa 90 kg

Chëst'ultima čiampana é dal'an 1390. Dötes les čiampanes pësa 6390 kg. Söl čiampanin dla venerabile dlijia de s. Berbora é-l 3 čiampanes: la maiù pësa 360 kg, la secunda, che é dal'an 1679, pësa 210 kg y la mëindra 100 kg y dötes les čiampanes adöm pësa 670 kg.

La capela da Pedrò e proa bëgn inče tan cun söes trëi čiampanes y chëstes pësa ma dötes adöm 150 kg: la maiù 70 kg, la secunda 56 kg y la picera 24 kg.

La capela da Pedrò se proa bëgn inče sii fedeli cun öna na čiampana, che pësa 20 chili.

3. URTIJEI

La venerabile Dlijia dla gran cöra dl prüm paisc de Gherdëina Urtijëi porta tl protocol dla consacraziun dles čiam-

panes les seguentes coses: Tl'an 1934 vëgn le čiampanes corades da nü y l 18 de novëmber 1934 vëgneres benedides. Čiampanes é-l 7 sön ciampinan. Ales va electrisc.

1. H	pësa 1970 kg	y à 1 diam. de 152 cm
2. Cis	pësa 1385 kg	y à 1 diam. de 134 cm
3. Dis	pësa 983 kg	y à 1 diam. de 119 cm
4. Fis	pësa 576 kg	y à 1 diam. de 100 cm
5. Gis	pësa 402 kg	y à 1 diam. de 89 cm
6. H	pësa 240 kg	y à 1 diam. de 75 cm

La setima čiampana é la čiampana dl'agonia. Ares é gönüdes corades da nü tla „Fonderia Achille Mazzola” a Valduggia tla provinzia de Vercelli. Les čiampanes dötes adöm pësa 5556 kg.

La dlijia de s. Antone porta 3 čiampanes sön ciampinan: la maiù pësa 245 kg, la secunda 108 kg y la terza o la mëindra pësa 45 kg y dötes adöm pësa 398 kg y la capela de s. Anna à 2 čiampanes sön ciampinan, la maiù pësa 253 kg y l'atra 122 kg y adöm 375 kg.

4. S. CRISTINA

La venerabile Dlijia dl Decanat de Gherdeina à sön so čiampanin 6 čiam-

panes, che é gnuides corades da la Fonderia Colbacchini da Tront l'an 1924.

1. La grana pësa 1963 chili
2. la secunda pësa 1248 chili
3. la terza pësa 873 chili
4. la quarta pësa 516 chili
5. la quinta pësa 438 chili
6. la sesta pësa 194 chili

L soné electricisc è gnuu instalé l' an 1929 da Herforder Elektrizitätswerke. Sön la Gran ciampaña sta-l scrit:

Čie che nosc peresc à impermettù la filiolanza mantenerà

Al Cuer de Gesù, nosc gran Patron,
periede pur neus che se salvon
(40 inuemes di Tumei 1914-1918)

Sön la secunda sta-l scrit:

A fulgere et tempestate

Libera nos Domine

La viera dl mond m'à destrù 1914-1918
La jënt dl luech m'à inò cumprà 1924

Dötes les ciampanes de s. Cristina
pësa adöm 5232 kg.

5. S. LINERT DE BADIA

La venerabile Dlijia dl Decanat de Marô, che é sëgn a s. Linert, ciodì che il Siur Corat de s. Linert è inçé Degan dal'an 1949, à sön ciampañin 5 ciampanes, che porta incê les seguentes scritöres:

1. C y pësa 1890 kg y porta la scri-töra: Vox populi, vox de templo, vox Domini - Is. 66,
2. D y pësa 1329 kg y porta la scri-töra: Carda jant, para l' vant, sona vöjes, ferma smoies. Tot Ujöp Valentin da Fossè.
3. E y pësa 929 kg y sta scrit lassura: Sabbato pango, funera plango, excito lento, dis-sipo ventos. Tot Vigil Cast-lunger da Sompunt.
4. G y pësa 534 kg sta scrit lassura: Anno belli 1918, impietas deportavit 5 campanes, anno 1920 pietas reportavit. Tot Franzl Valentin da Cialaruns.
5. C Sön chesta ciampaña sta-l

scrit lassura: Clamor meus a te veniat. Tot Tone Frena-demez da Oies.

Dötes les ciampanes adöm sciöche al è gnuu dè dant l pëis, pës-eres adöm 4682 chili. Les ciampanes vëgn sonades electricisc.

6. S. MARTIN DE TORR

S. Martin nominè dal Ciastel de Torr y cun so bel ciampañin, à sëgn na bela Dlijia renovada (l'an 1966). L ciampañin mosöra chi 48 m d'altëza. 5 de bones ciampanes vëgn sëgn sonades electricisc da n an.

La grana à 1 tono Es y pësa 1346 kg

La secunda à 1 tono F y pësa 916 kg

La terza à 1 tono G y pësa 611 kg

La quarta à 1 tono B y pësa 336 kg

La quinta à 1 tono Es y pësa 135 kg

Dötes adöm pesa 3344 kg.

Tla capela de s. Antone a Picolin é-l sön ciampañin dös ciampanes che pësa adöm 209 kg: la maiù pësa 144 kg y l'atra 65 kg.

Sön ciampañin dla capela da Bioch é-l dös ciampanes: la maiù pësa 20 kg y l'atra pësa 12 kg.

La capela Valdander a Antermëia à 2 ciampanes: la maiù pësa 45 kg y l'atra pësa 20 kg.

7. AL PLAN DE MARÔ

La venerabile Dlijia d'AL PLAN à sön ciampañin 6 ciampanes y les se-guentes scritöres:

1. Es y pësa 1129 kg diam. 123 cm, lassura è-l scrit: Maria: De-functos ploro, pestem fugo, festa decoro.
2. F y pësa 791 kg diam. 110 cm, lassura è-l scrit: Vigilius: A peste, fame et bello, libe-ra nos Domine.
3. G y pësa 578 kg diam. 98 cm, al sta scrit lassura: Enricus: A fulgure et tempestate, li-bera nos Domine.
4. B y pësa 342 kg diam. 82 cm, al sta scrit lassura: Franci-scus: Venite, adorate Do-minum.
5. Es y pësa 140 kg diam. 61 cm, al sta scrit lassura: Anto-nius: Fides, Spes, Caritas.

6. Fis y pësa 65 kg, al è la čiampana dl'agonia y sta scrit lasura: Ora et invenies levamen Sti Antonii.

Dötes les čiampanes pësa 3045 kg.

8. BULA (Pufels)

La picera cöra de Bula cun 430 animes à sön čiampanin 5 čiampanes y propi inče n più granes.

1. Es y pësa 1068 kg
2. As y pësa 450 kg
3. B y pësa 318 kg
4. C y pësa 208 kg
5. As y pësa 45 kg, chësta čiampana vëgn sonada can che al mör un.

Les čiampanes vëgn sonades electric dal'an 1961. Ares pësa dötes 2089 kg. Tla picia capela da Runggaditsch é-l 3 pices čiampanes, mo an ne sa nia 1 pëis y 1 tono.

9. LONGIARÜ

La venerabile Dlijia da Longiarü dedicada a s. Lizia à inče n bel čiampanin che porta 6 čiampanes, che è gnuides corades da la Fonderia Colbacchini da Tront. Les čiampanes sona bun y bel. Al vëgn čiamó soné a man .

1. E y pësa 1042 kg
2. Fis y pësa 730 kg
3. Gis y pësa 522 kg
4. H y pësa 278 kg
5. Cis pësa 190 kg
6. E y pësa 103 kg

Les 3 gran čiampanes acorda dër bel y inče les 3 mëindres acorda der bun. Dötes adöm pësa 2864 kg.

10. SACUN

La curazia de Sacun, che n'à degun curat, é n paisc cun 350 animes y mëss gni curada dai proi d'Urtijëi. Sö 1 čiampanin dla curazia de Sacun stal 4 čiampanes che sona der bun.

1. La grana, che è der de valüta, é dl'an 1505 y pësa 1008 kg.
2. La secunda dl'an 1922 y pësa 574 kg.
3. La terza dl'an 1922 y pësa 287 kg.
4. La quarta inče dl'an 1922 y pësa 72 kg.

Dötes les čiampanes pesa 1941 kg.

11. RINNA

La venerabile y vedla Dlijia da Rinna, al fô bel na dlijia l'an 1347, é gntida renovada y ingrandida. L čiampanin cun sii 35 m d'altëza porta 5 čiampanes, che è gnödes corades a Tront, „Fonderia Colbacchini”, l'an 1923. Les čiampanes sona bun y acorda dër y alda pro les miùs dl Decanat. Harmonisch sarà-les les miùs de dötes.

1. La grana pësa 877 kg
2. La secunda pësa 573 kg.
3. La terza pësa 396 kg
4. La quarta pësa 224 kg
5. La quinta pësa 164 kg

A Costalungia de sot é-l na čiampana che é da l'an 1490. Dötes les čiampanes pësa 2234 kg.

12. SËLVA

La venerabile Dlijia de s. Maria a Sëlva cun so bel čiampanin alt y spizé vëgn tres plü stopé y ascogniù da dötes les čiases che al vëgn fat incér ia. Les 5 čiampanes è gnuides corades l'an 1961 da J. Grassmayr da Desproch y gnö benedides ai 10 de dezember 1961 da S. E. Mnsg. Heirich Forer.

1. F in honorem Ss. Cordis Jesu et s. Pii X y pësa 861 kg
 2. As in honorem s. Michaelis Arch. s. Floriani y pësa 491 kg
 3. B in honorem Beat. Virg. Asspt. et Bernardi Ment pësa 355 kg
 4. C in honorem s. Aloisii et Antonii Abatis y pësa 259 kg
 5. Es in honorem s. Josephi et s. Barbarae y pësa 154 kg
- Dötes les čiampanes pësa 2120 kg.

13. CORVARA

La bela y nöia Dlijia da Corvara cun so bel čiampanin à 5 čiampanes, che sona dër bun a düč chi da Corvara y ronghenesc ia por chi Crëp de Sass Songher.

1. La grana à 1 tono Fis y pësa 810 kg
 2. La secunda à 1 tono Gis y pësa 550 kg
 3. La terza à 1 tono H y pësa 300 kg
 4. La quarta à 1 tono cis y pësa 210 kg
 5. La quinta à 1 tono e y pësa 100 kg.
- Dötes adöm pësa 1970 kg. Les čiampanes vëgn sonades electric.

14. LA ILA

Söl bel y spizè čiampanin da LA ILA vëgn-l soné 4 čiampanes y à chësc pëis.

1. La grana pësa 800 kg
2. La secunda pësa 500 kg
3. La terza pësa 300 kg
4. La quarta pësa 150 kg

Öna na čiampana ne vëgn nia plö sonada, dér vedla é chësta čiampana (1515) so pëis è de 100 kg. Les čiampanes pësa 1850 kg.

Tla Lourdescapela é-l na vedla čiampana, dla s. Crusc, y pësa 100 kg.

15. S. CIASCIAN

La venerabile Dlijia da s. Ciascian che porta l'inom dl Patrono prinzipale de nostra Diazöse à 5 čiampanes sön čiampanin.

1. La grana pësa 600 kg
 2. La secunda pësa 510 kg
 3. La terza pësa 338 kg
 4. La quarta pësa 193 kg
 5. La quinta pësa 140 kg
- Dötes adöm pësa 1781 kg.

16. ANTERMËIA

Sön čiampanin dla venerabile picia Dlijia d'Antermëia è-l 5 čiampanes:

1. La grana è gniüda corada l'an 1948 da Colbacchini da Tront y pësa 560 kg, 1 tono è Fis
2. La secunda è gniüda corada ince a Tront l'an 1928 y pësa 350 kg, 1 tono è A
3. La terza čiampana è na čiampana vedla dal Grassmayr da Desproch dl'an 1700 y pësa 215 kg, 1 tono è Cis
4. La quarta da Colbacchini da Tront l'an 1949 y pësa 110 kg, Tono E
5. La quinta dal seculo 15mo é n Curiosum, ciodi che 1 tono sparësc atira. Chësta čiampana vëgn sonada, sce al mör valgiün.

Dötes les čiampanes pësa 1235 kg.

17. CALFOSCHG

La venerabile y vedla cöra da Calfoschg à n bel pice sonè. Sön čiampanin é-l ma 3 čiampanes: La grana pësa 450 kg, la secunda pësa 245 kg y la terza pësa 125 kg. Dötes adöm pësa 920 kg.

Les čiampanes secundo l pëis:

1. La grana da LA PLI de Marô	cun 3367 kg
2. La grana da LA Val	cun 2300 kg
3. La Grana d'Urtijëi	cun 1970 kg
4. La grana da s. Cristina	cun 1963 kg
5. La grana da s. Linert de Badia	cun 1890 kg
6. La secunda da LA Val	cun 1630 kg
7. La secunda d'Urtijëi	cun 1385 kg
8. La grana da s. Martin de Torr	cun 1346 kg
9. La secunda da s. Linert de Badia	cun 1329 kg
10. La secunda da LA PLI de Marô	cun 1324 kg
11. La secunda da s. Cristina	cun 1248 kg
12. La grana d'AL Plan	cun 1129 kg
13. La terza da La Val	cun 1100 kg
14. La grana de Pufels	cun 1068 kg
15. La grana da Longiarü	cun 1042 kg
16. La grana da Sacun	cun 1008 kg
17. La terza da Urtijëi	cun 983 kg
18. La terza da s. Linert de Badia	cun 929 kg
19. La secunda da s. Martin de Torr	cun 916 kg
20. La terza da La Pli de Marô	cun 890 kg
21. La grana da Rinna	cun 877 kg

22. La quarta da s. Cristina	cun	873 kg
23. La grana da Sëlva	cun	861 kg
24. La grana da Corvara Badia	cun	810 kg
25. La grana da La Ila	cun	800 kg
26. La secunda da Al Plan de Marô	cun	791 kg
27. La secundna da Longiarü	cun	730 kg
28. La terza da la Pli de Marô	cun	620 kg
29. La terza da s. Martin de Torr	cun	611 kg
30. La grana da s. Čiascian	cun	600 kg
31. La quarta da La Val	cun	600 kg
32. La terza da Al Plan de Marô	cun	578 kg
33. La quarta da Urtijëi	cun	576 kg
34. La secunda da Sacun	cun	574 kg
35. La secunda da Rinna	cun	573 kg
36. La grana d'Antermëia	cun	560 kg
37. La secunda da Corvara Badia	cun	550 kg
38. La quarta da s. Linert de Badia	cun	534 kg
39. La terza da Longiarü	cun	522 kg
40. La grana da Pliscia (La Pli)	cun	520 kg
41. La quinta da s. Cristina	cun	510 kg
43. La secunda da La Ila	cun	500 kg
44. La secunda da Selva	cun	491 kg
45. La grana da Calfoschg Marô	cun	475 kg
46. La grana da Calfoschg	cun	450 kg
47. La secunda da Pufels - Bula	cun	450 kg
48. La sesta da s. Cristina	cun	438 kg
49. La quinta da La Val	cun	430 kg
50. La quinta da Urtijëi	cun	402 kg
51. La terza da Rinna	cun	396 kg
52. La grana de s. Berbora a La Val	cun	360 kg

Al sarà čiamó circa 75 čiampanes res y capeles tlunch incérch.
sot a 360 kg, che vëgn sonades tles cö-

Les ciampanes

de Pio Baldissera

Foto: H. Planinschek

Da l'alt di bi čiampanins de nostes dlíjies y da chi pliù pici dles capeles somenades fora por les campagnes y sö por les mutns, s'alz-l vigni dè l son melodius de piceres y de gran čiampanes. Da doman adora fina da sëra tert po-n les aldi y süa usc à dagnora val da se di: ara s'inviëia a priè, se chérda te dlisia, se recorda i momënc de nostra Redenziun, ara porta notizies de vita y de mort che mët te nosc cör ligréza o dolur y te momënc de gran prighi y spavënc chërd-era la jënt in aiüt. Degun ater son é a nos tan bëgn conosciü, sa tan da ciasa y s'accompagna tla vita da pici insö fina dô nostra mort.

Da doman adora, can che la gran pert dla jënt dorm ciamò, sona l mone

l'Aimaria. Cun chësc son, che dess desfantié ia les ambries prigoroses dla nöt, vëgn-el metü l dè che scomëncia sot la proteziun de S. Maria. Chësc son dl'Aimaria da doman é lié a tröpes stories da zacan che jënt vedla cunta ciamó al dé da incö. Te chëstes stories po-n aldi, sciöche l son dla čiampana dl'Aimaria metô fin a les forzes dl mal ch'ë laota granes. Porsones che de nöt messâ passé fora por certi bosc, scebëgn che ares jô, restâ tres tl medemo post, fina che l son dl'Aimaria les delibrâ. Chësc son metô ince fin a les strinaries dles stries y salvâ chi che à albù la desgrazia de tomè te sües mans.

L son dl'Aimaria s'é bel da n pez destudé ia y l sorëdl ciara bele do les

munts ca, can che 1 mone sona la próma. Chësta čiampaña che vägn sonada n'ora o ince ma mes'ora dan Mëssa, a la dô che les ciases plü da lunc é n'ora o mes'ora da la dlijia, inviëia la jënt a se mëte sön tru da Mëssa. Por chi ch'é plü da impró da la dlijia vägn-el püch dan Mëssa soné la picera, y a chësc son é-l gran ora da ji te dlijia. Can che la Mëssa scomëncia, vägn-el soné adüm con plü čiampanes y la jënt fora sön campagna y tles ciases, che ne pò nia to pert, mëna n pinsir te dlijia por podëi ince da lunc avëi pert a-la sacra funziun. Ince tratan Mëssa vägn-el soné: pro val Mësses bel dal Vangele, spo dagnora da la Consacraziun, por avisé chi ch'é fora de dlijia che la Mëssa á arjunt so momënt plü sant. A chësc son lascia la jënt por n püch 1 laur y tol pert cun na picia oraziun a chësc gran momënt.

Da les önesc danmisde ald-un te tröc paisc sonan na čiampaña; an disc che ai sona misdé. Plü da dì, can che la jënt lovâ plü adora, é-l chësc 1 son che chërdâ la jënt a marëna. Sëgn è-l bëgn ma plü n signal por les patrunes de ji a fa da marëna.

Da les dodesc sona spo indô na čiampaña y inviëia la jënt a dì les Aimaries. L soné les dodesc é gnu comané 1 12 de jügn dl 1537 da n vësco da Pursenù y i cristiagn gnô invià a chël son a se injlené jö y perié dl'aiüt de Di cuntra 1 gran prigo di Türc. L'an 1634 é-l spo gnu l'ordine da l'ordinariat da Pursenù de soné te diic i paisc, da misdé, la gran čiampaña, por recordé a la jënt de prié Chël Bel Di che al tignis da lunc da nüsc paisc la möria che rodâ laota y fajô morì tröpa jënt. Impormò plü tert é-l gnu metü sö l'usanza de di les Aimaries, can che al vägn soné les dodesc y chësta bela usanza urunse tigni inant; S. Maria desleria fora so mantel sura ciases y paisc, olà che la jënt la prëia cun la bela oraziun dles Aimaries.

Can che les ambries dla sëra vägn jö y 1 dé mëss bel plan zede a la nöt, s'alz-l ciamò n iade 1 son de na čiampaña y i cristiagn disc les Aimaries pur s'asigurè la proteziun de S. Maria

pur la nöt ch'à da gni. L'Aimaria vägn sonada da sëra cun na gran čiampaña y atira de dô vägn-el ciamò sonè la picera che inviëia a priè pur les püres animes dl Purgatorio. Al son dl'Aimaria gnô-l plü da dì lascé 1 laur y chi che laurâ plü dì, sënza che al foss de bojëgn, gnô aratà scintri y avaruns. Vedli scric recorda che incér 1 1600 é-l 1 son dl'Aimaria ince 1 signal de slüje les ostaries. Al podô ma plü gni buiü fora 1 vin ch'é bel sön mësa, porchël gnô-l ince dit: „sonè fora 1 vin”. Do 1 son dl'Aimaria, gnô-l dit zacan che i spiriti dl mal à indô plü forza y se lasciâ indô adintëne. Chësta chërdëenza é confermada da tröpes stories da zacan y ince da usanzes che s'é mantignides fina sö a nüsc dis. Insciö gnô-l dit che dô l'Aimaria ne podô nia plü se lascé odëi a la leria i mituns y les nüces! ince 1 guant, tenü a la leria, messâ gni tut ite, sënza s'amarâ chi che sl vistî.

Chisc é i momënc che vägn recordà vigni dé col son dles čiampanes, mo al è ciamò tröc d'atri avenimënc che vägn anunzià.

Insciö é-l la gran čiampaña che sona la jöbia sëra por recordé l'angonia y l väindres da les trëi domisdé por recordé la mort de Nosc Signur. A chësc son disc i cristiagn valgunes oraziuns.

Les sabedes y les väies de festes vägn-el soné väies. Chësc soné che anunzia 1 dé dl Signur o n'atra gran festa vägn fat te nüsc paisc da les dodesc, te d'atres valades da la öna o ince da les trëi. Al é por solito n soné dér da festa, les čiampanes vägn sonades damprò sö y spo dötes adüm. L soné väies é plü da dì n sëgn por paurs y artejagn de lascé väies y de s'arjigné pur la festa. Stories da zacan desmostra sciöche 1 lascé väies gnô tigni in gran consideraziun, spezialmënter pro i paurs. Al vägn cunté che n paur ia n Eures aldì dagnora la väia de festes sonan na te picia čiampaña y a chël son lasciâ-l atira väies. N iade, al è la väia de S. Maria dal Ciiif, à-l aldì sonan la picia čiampaña te chël che al è dan majun cun na ciaria de manes; vël à ciamò menè la ciaria te majun, mo

chël é bel sté de massa: al n'à mai plü aldi la čiampana y al sâ trat ia la benedisciu ch'ê sön so lüch. L paur à spo sön chëra lascé fa só la capela ia sön „Freien-Bühel”, ch'ê ince dai ladins bëgn conesciüda.

Dér bun sona a dük les čiampanes in vëia de Nadé dan mesa-nöt, can ch'ares anunziëia la nascita de nosc Signur. Les čiampanes da Nadé porta ligrëza tl cör de pici y gragn y inscio ince chères da Pasca che, do che ares à scuté pur dui dis, anunziëia al mon la resureziun dl Signur.

Datrai po-n aldi ia pur 1 dè püic tlenc de čiampana; al vëgn dit che ai „tira a la santa”. Chësc son inviëia chi che po ad accompagnè 1 prou che porta la Comoniun a na porsona tröp püra. La mort de na porsona vëgn ince lasciada al savëi col son de na čiampana. Pur solito vëgn-el soné la picera con trëi lunc sligüc y la jënt che alda disc che aí sona l'angonia o che ai tira a la fin y prëia por 1 mort. Te val paisc ne vëgn-el nia sonè l'angonia por dük anfat y an po conësce, a la do che al vëgn soné, scé 1 mort é un dl paisc o sce al é n foresto, sce al é na porsona maridada o no. A La Pli de Marou gnôl plü da dì cinamai lascé alsavëi cun la čiampana tan vedl che 1 mort ê: 1 mone sonâ in'ultima tan de tlenc co che 1 mort à agn. L dé dan la sepoltöra vëgn-el soné da misdé trëi sligüc cun dötes les čiampanes. Al vëgn dit che ai „sëcia” 1 mort y, tratan che les čiampanes sona, va i vijins te ciasa dl mort a ti di la corona. Les čiampanes che l'â chërdé da vi tan gonot te dlijia, accompagna ince 1 mort sön so ultimo iade te cortina. Al è chësc n son dër da incrësce, mo ince plëgn de consolazion y de speranza pur i cristiagn.

Dér da festa sona les čiampanes can che n primiziant röva te so paisc y can che 1 vësco vëgn a fa la visitaziun. Ince la eleziun d'un Papa nü vëgn anunzia da a la jënt col son de dötes les čiampanes.

Tröc è ince i caji olà che les čiampanes incünda prighi y desgrazies y chërdia la jent in aiüt. Can che al rump fora mé de füch y in cajo de rogosies,

sona les čiampanes „a martel”. A chësc son da tomëi va chi che po a daidé olà che 1 prigo chërdia. Dér gonot à messé les čiampanes ti ultimi cënt agn porté fora pur munts y valades crödies notizies de vera y chërdé i ëi a defène la patria.

Tröpes čiampanes à la gran vera dl 1914-1918 fat scuté pur dagnora. Pur ordine dles autorités che menâ vera é gönüdes tröpes čiampanes tutes jö di čiampanins da soldas pur gni spo corades in canuns. La jënt dl paisc che, coi edli da legremes, ciarâ pro, sciöche les beles čiampanes, strumënc de pesc, gno menades demez pur fa strumënc de vera, sinti che ara pordô dër tröp, ciodi che les čiampanes é pur tröc val de vi ch'ê crsciü ite bel plan te so cör. An à ince notizies de fac che desmostra nia bugn de to jö la gran čiampana y ai à messé la rumpi sön čiampanin. La jënt che aldi chi boc che fajô in toc süa bela čiampana, pitâ. Tun paisc dla Val d'Ulten êl gönü tut jö les čiampanes y ares é gönüdes lasciades na nöt sön plaza de dlijia, tacades adöm cun na gran morona. L dè dô, can che i soldas é pur les cundüje demez, n'èl plü degönes čiampanes da odëi. I jogn dl paisc sles â tutes de nöt y les â ciavades ite te n post sigü. Te n ater paisc él ince gönü tut jö les čiampanes y atira cundütes demez; ma la grana é gönüda lasciada na nöt te curtina y chësc tëmp é basté a valgönes jones gaierdes dl paisc pur la porté demez y l'ascogne. La gauja se ciafâ sambëgn i jogn, mo vëi podô dì cun buna cosciëenza de n'avëi fat nia cun la gran čiampana. T'un post à cinamai la jënt ascognü les čiampanes sot na zopa de cultöra y ares é sam-bëgn stades sigüdes. Atira dô la vera, cun düta la meseria ch'al é ciamò, él sté un di pröms fistidi dla jënt de lascé indô coré les čiampanes. Insciö s'alzâ indô, püc agn do la fin dla vera, dai čiampanins de oramai dötes les dlijies 1 bun son de beles čiampanes nöies.

Datrai d'isté, can che neures scöres y pesoces s'abina adöm sö al cil y 1 tëmp manacia de gni ri, pô-n aldi na

ciampaia sonan „al tēmp”. Sce al vēgn spo dēr de gran plōies o sce al toma granijores, vēgn-el soné plü ciampanes y datrai ince dōtes adöm. L prou va spo te dlijia a benedi l tēmp. Lel ciampanes é gonot bunes cun la forza de sūia benedisciu de paré demez l rī tēmp y la jēnt da paur ti à na gran créta. Te val paisc ciafa l mone pur l soné al tēmp blā dai paurs. Sce la racolta é tomada fora buna y sce al à dagnora soné adora assà al tēmp, n ciaf-l de plü, mo sce la tempesta y fat dān, ne po-l nia s'aspeté dēr tröp. Te stories da plü da dī, vēgn-el dant datrai ince les „stries dal tēmp”. Chēl jī y gni dles neures, i trans y l ton, i sofluns dl vēnt gnô aratâ laurs dles stries dal tēmp. Spezialmēnter les granijores gnô-l dit ch'è operes de chêstes stries y chi pici polans che an pò odëi tles granijores é sénz'ater ciavëis dles stries. Mo l son dles ciampanes benedides é bun da les sprigoré indalater, can ch'ares s'abinâ adöm sön certes munts a „fa tēmp”. Val ciampanes à na extra forza da paré demez y da tignì dalunc l rī tēmp y de bi pici raimli, scric sön chêstes ciampanes l recorda ciamò. Insciö sta-l scrit sö na vedla ciampaia:

Ursola a-i iö inom

lunc y lerch po-n aldì mi son
dal rī tēmp podëis ester sigüisc,
ciodi ch'i pari les stries te so büsc.

Na vedla ciampaia da S. Laurënz ess messé dan tröc agn ti gni dada a chi da Burnech. La bela y gran ciampaia é bel gniuda ciariada sö n ciar y al è gni aficé impröma du, spo cater y a la fin propi sis ciavai, mo ai n'ê bugn da la cundüje demez. Al è spo tomé n zetl dal cil che portâ scrit chêsc pice raiml:

Maria Cunigunda a-i iö inom,
l tēmp conësc-i iö fina sö insom,
da vigni rī tēmp po-i iö se paré,
mo söl ciampaia da S. Laurënz
me lascé sté.

Sciöche al è plü da dī la jēnt dun paisc che tignì in gran onur l'avëi la plü bela dlijia, l plü alt ciampaia, insciö gnô-l ince fat tröp pur avëi la plü gran ciampaia lunc y lerch. Te nostra

valada ti spet-l chêsc onur a chi da La Pli pur sùa bela y gran ciampaia che pësa 3367 chili. La plü gran ciampaia de nostra provinzia è söl ciampaia dla dlijia da S. Paul-Eppan.

La ciampaia plü vedla dla Val Badia é söl ciampaia dla dlijia da La Val. Al é na picia ciampaia de gran valüta, che por sùa forma vēgn nominada „l codà”. Chêsta ciampaia dess ester gniuda fata l'an 1390. Can che les prómes ciampanes é rovades da chilò incérch pê-l che degügn ne sai. Jö Vandoies é-l gni ciavé fora, l'an 1920, na stazion romana y pro d'ater patiç é-l gni ciafé ince dös te pices ciampanes de brom ch'è sëgn conservades tl museo da Pursenù. Al vēgn araté che chêstes sidel les ciampanes plü vedles ch'ais soné da chilò incérch. La gran pert dles ciampanes pur les dlijies de nüsc paisc é gniudes fates do l 1600. Laota gnô-l ince coré ciampanes a Pursenù y a Balsan dai bugn maestri dla familia Grassmayr. Chisc à lauré fina l'an 1872 spo à-i messé de sö chêsc laur, ciodi che vigni paisc à sùes ciampanes y al è plü püch da fa. Da laota inant messâ, chi ch'adorâ ciamò ciampanes, sles lascé coré dai Grassmayr da Desproch o dai Chiappani da Trënt. Dér tröpes ciampanes é-l spo sté la gran vera ch'a trasformé in canuns. Do chêsta vera é-l gni pur chi che corâ ciampanes de bugn agn; dötes les dlijies adorâ indô ciampanes. Tröpes ciampanes ch'è sëgn sön nüsc ciampaianins é gniudes corades dai Colbachini a Trënt. Val ciampanes é gniudes ciafades pur cajo, sciöche vedles cronaches conta. Insciö é na vedla ciampaia da Lana gniuda runciada fora da n porcel salvare ch'a spo fat laite i pici. Ia Sais é-l sté n manz ch'a ciavé fora na ciampaia y can ch'ara vēgn sonada disc la jēnt che l manz büra. Ince la dlijia de S. Iaco ia n Ghérdëna à na ciampaia ch'è gniuda ciavada fora da n manz. Sö na munt sura Onies é-l gni ciafé na ciampaia che i salvans se dô avëi tut.

Na gran festa é-l plü da di pur n paisc, can che al gnô benedi les ciampanes nöies. Sön de bi ciars infurnis

gnô-res condütes dlungia ciamparin, olà che l'vësco ti dô spo la solenne benedisciun. Pur chësta ocajoun gnô-l ince chirì na tota a les ciampanes y an ciarâ sambëgn ch'al foss öna che podess n più ti „peté ite” (dé ca na bela oferta). Les ciampanes ciafâ ince n inom de val Sant o Santa, mo chësc gnô pur solito desmuntié ia y al ti gnô dit d'atri inoms, sciöche la grana, la picera, la secunda, la terza y inscio inant. Do la benedisciun gnô-l l'ri y prigorus laur de tra les ciampanes sön ciamparin y d'les mëte a so post. Orun recordè chilò l maester da zumpradù Berba Angel Conrater da Piccolin, conesciü lunc y lerch pur avëi metü sö la gran pert dles ciampanes te nüsc paisc y ince fora de ca. Spo finalmënter podô les beles ciampanes nöies lascè aldi so bun son pur la gloria de Dí y pur l'bëgn dla jënt.

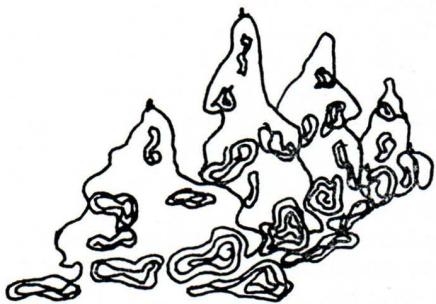
Les ciampanes ne sona nia sores, mo al ô ester la forza di sonadusc pur les fa soné. L soné è n laur sfadius y ince prigorus che ti speta n gran pert al mone, mo, ince gonot ai jogn y ai mituns. Al dé da incö vëgn-el te tröc paisc arjigné l soné electricsc che spargagna tröpes fadies y dëida tigni ordine y puntualiè tl sonè.

Dea che les ciampanes, cun so son benedi, ti rovina datrai i desëgns al malan y a chi ch'l dëida, n'è-l nia da s'un fa de morvëia, sc'al é gnu porvé datrai y sce al vëgn porvé ince indô al dé da incö da les fa scuté. Insciö cunta na vedla storia che n striun ti à n dërsen a na ciampa da Kaltern che cun so son ti rovinâ i strinëc. Chësc striun è ince osti y n iade é-l rovë te süa ostaria valgûgn jogn da Kaltern. L'osti striun i à tigni dër bëgn., ti à dé da bëre y da mangé y can che ai orô paié n'â-l tut nia, mo al i à prié d'un sorviie. Al à tut ca n bel ciol cun ornamenti d'or, à dit ch'al l'ofri pur la

ciampa da Kaltern, y à prié i jogn de ji a ti-l tachè. I jogn ti à impormetü dl fa, mo ai à impò denant damané l degan. A chësc ti é-l gnu l sospet che al ne foss nia val de dërt y al à acunsié i jogn de ti taché naota chël ciol a n lëgn, pur odëi sce al sozedô val. Chësc à spo i jogn ince fat, mo ai n'ess prësc nia plü pordejü de sun ji che l lëgn é gnu sfenü in tan de toc dan trani. Insciö ess chël striun orù desdrüje la ciampa.

Incér l'an 1780 rodâ certes idees che porvâ de scridité döt ci che an ne podô nia splighè cun leges dla natüra. Do chëstes idees messâ-n manajè döt cun les forzes dla natüra y inscio gnora fora che ince l sonè al tëmp n'ê pur nia. L'an 1784 à spo les autorites proibi l soné al tëmp. La jënt da paur ê dër desenada pur chësta proibiziun y al gnô dant tröc caji olà che la popolazion rumpi ite l'üsc de ciamparin y sonâ dötes les ciampanes adöm, canche l tëmp gnô ri. Chësc ordine è indô gnu tut jö l'an 1790, mo püc agn de dô gno-l bel indô laurè decuntra al sonè.

Ince a nüsc tempi é-l jënt ch'oress fa scuté les ciampanes, ciodi che so son vëgn araté n desturbo a la pesc. No che les orëdles de chisc tali sides pa dër zities, ciodi che pur solito se stai dër bëgn te na dërta vera y chësta ne mancia te nüsc dis: gramofons, radio, orghi, motors, datrai döt insuraleter, se lascia aldi, no ma de dé, mo ince fina tert de nöt. Pur chësta vera, cosa de morvëia, ne vëgn-el nia tan baudié, mo l son dles ciampanes, chël desturba tan! Tles cités y ince bele te chi paisc, olà che al vëgn tröc foresti, po les ciampanes ma plü se lascé aldi dër püch. Orun speré che an ne röis nia tan inant te nüsc paisc y che nostes ciampanes pois ciamò pur tröc tröc agn soné y anunzié la gloria de Dí.

L'IMMÉR.

Tan bel y dërt che Chël Bel Dî à döt formé y destiné! Do 1 gran laur da d'isté y da d'altòn, s'à-l dé na sajun, olà ch'al é dërt, sc'i palsun. D'isté uns lauré pur 1 corp, d'invèr d'ess'un inc čiamó de plü punsé pur 1 spirito. Pur-chël é-l dlunch tl monn incérch les scores pur pici y inčie pur gragn.

Un n laur ne dess nia cunësce sajuns y chël é l laur pur l'anima y pur l paraïsc.

La vita tla val Badia al tëmp di ciasti

(X.—XIV. secol)

L forest, ch'à apëna passè 1 punt da Mantëna pur ji tla val Badia la prüma ota, vëiga oramai scûr dan da sü ödli y à l'impresciun de ruvè te pos-č inscioché chi, descriç da Dante tla Divina Commedia.

Jö in funz ala val, te na sala apëna lergia valgûgn varesc, salta cun sce-sciûre, rauscian da na crëpa al'atra, les eghes blançes dla Gadera, ché se sbürla inant cun fadia y cun forza te so let strënt y intort, inscioché na bisca. La strada, čiavada ite in gran pert tl crëp dla munt, conzed apëna al' ödl dl viandard d'odëi n toch de firma-mënt cun la lüm dl sorëdl, pur podëi gode de plëgn la romanticité de csta val. Les tëmples dles munts ché la se-ra ite, curides da boscaies scüres, ti pàsa tres de plö ados inčinaché, do avëi fat valgûgn chilometri de strada, la vijiun se müda de colp. Les čiases, sce inče tacades sö pur èrc spaventusc, a mez i gragn „ladi” di bos-č, ralegraia l'ödl dl pasant y 1 lascia tra 1 flé cun liberté y cun manco fadia. La vista de čiases, de tirz, de čiamp y pra, é n sëgn dla prejénza dl colonisa-dù, ché cun so laur à salpii da trasfor-mè y da utilisé la materia a so plajëi y a süa comodité. Y 1 quadr dla natüra se fesc tres plö complet y plö rich de belezes pur la vijiun in lontananza dl comparì de crëp giganč, bludri y zën-za vegetaziun; de tan a tan vëiga l'ödl espert inče čiases vedles, granes y stersces plö dles solites, cun tèc èrc y muraliuns inciar ia, cun torz da fine-stres nia regolares, custodides da fe-riades y da feritoies, ché spiâ naota 1 viandard dal'alt de n col o dala piza de n gran sass o da n crëp, inscioché l'aquila spiaia dal' alt, cun odlades si-güdes, la prejénza dla süa „vittima”.

Chisc fabricač é l'avanz de vedli mesc, les čiases de „mairi” o di „čia-sti” di nobli cavalirz de veneranda memoria, ch'à tigni trüz pur tröc' se-

culi a vigni tëmp, al čialt y al frëit, ala nëi, ales regosse y ala témpesta, al tromoroz y ala saita dl ton y nia ultimamënter ala füria dla devastaziun dles ermes nemiches. Chisc mürz ve-

Tor dla Gader

dli savess da cuntè fac y avenimënc zénza numer, stories de odio y de cru-deltes tra cavalirz y cavalirz, tra patrums potenč d'atra nobilté y de sot-metüs desgrazià, ché messâ pati y sof-fri condanes y teribili castighi tles frëides y moles prejuns scüres dles fondamëntes di čiasti. Osc de scheleč, ciafà sö te chisc „büsc”, é na sigüda destomonianza dla crudelté de chisc nobli signurz.

A per la crudelté, florí-l naturalmënter inče la delicatëzza y la cordialité. Tla stüa bel taflada dl čiastelan, s'abinâ les lunges y frëides sëres dl'inver düta la familia inciar 1 füch dl „čiamin” ia, pur fa la urela cûrta. Na gran festa fô-le, canch' èl gnê 1 „ciantasto-ries” a čiantè y a portè les novites da n čiastel al'ater; inscioi ruvâ n sofi nü

tl chit dla solita vita da vigni dé. Pur les nobles dames fô l čiantastories l'ambasciadù, ché portâ cun les melodies dl'amur i salüç dl cör dal jon y pretendént cavalir.

Tles stales dlungia l čiastel ringhiní i ciavai, tles fujines gnê-l batü l fer, pur arjigné ernes y guant de fer y dli ghé l plom pur les bales di bares-č y tla curt s'esercitâ i jogn tl nobl mistir dles ernes, sot al'ödl espert dl čiastelan y dles dames.

I muraliuns cun les torz de guardia, ch'an po čiamò impert odëi al dé da incö, insciöché inciar la Granciasa da La Ila, servì pur difeja dal nemico y da tirz salvaresc. An mass punsè, ché

Granciasa da La Ila

na ota fô la valada curida cun de gran boscaies vergines, ché fô popolades inče da tirz dar prigurusc pur l'uomo, insciöché laurz y lus. Les čiajares di mesc sö a l'alt fô piüces y da lunc üna da l'atra; purchësc l se defane cuntra chisc tirz feroci, fô un di plö gragn pinsirz dl cajarin. Les čiases di paurz fô ilaota dar piüces y nia stlütes adüm te vijinanzes y purchël plö ries da defëne.

I paurz fô al témpe di čiasti, ché va dal VIII. secolo do G. Cr. inčina do la gran möria dl'an 1348, i „sotmetiüs” di

sciori di čiasti, ch'à gragn possedimënč de teres y ché dependô unicamenter dala süa oriente; l paur fô n „fant” dl patrun y gnê tratè da „schiavo”. Chësc pudô gnì castié, batü, metü te perjun, scinché ia, venü, o ince copè, a secund dl capriz dl patrun: él fô na süa „sostanza” (Leibeigener). An po lì tla storia dla nosta valada, ché l grof Volkold, cun documënt dl'an 1008, à scinché ales monies dl čiastel Suneburg la val Badia da Pliscia incina Calfosch (Rü de Sorà), cun dütes les eghes, munts, campagnes, tirz y la „jënt”; la badessa de Čiastelbadia fô insciö deventada la patrona onipotënta y la „vera sciora” dla val Badia.

L scior ché se fajô n čiastel, tulô naturalmënter sö jënt dl post, pur fa i laurz de fadia, ché deventâ sü fanç y süs fanceles y fô in pratiga sü „schiaivi”. An po punsè, ché chisc sides ruvate na val ascogniuda y salvara insciöché la nosta é, dales valades dla Rezia inciar ia, sura i pas de munt ca, magari pur chirri proteziun y pesc pur na vita solitaria tles boscaies vergines dles munts altes. Al po inč ester, ché chisc „Salvans y Ganes” aies albü bel dan l témpe dles invajiuns barbariches (IV. y V. secolo) no ma tanes da abité, mo ince val üties o ciases de lëgn. Cul témpe, l'imigraziun di „Retoromani” gnê tres plö grana y chisc vëgn apunto aratà pur „avesc” o antenač dla popolaziun „ladina”. La colonisaziun dla nosta val spo (la trasformazиun de bos-č in čiamp y pra y la lauraziun dla campagna), é de data plö tardia, presc a püch inciar l'an mile.

Fanç y fanceles de čiastelagn pudô inče devente „mez-liberi” (Halbfreie) o „libertins” pur l reconoscimënt de gragn servisc fač al patrun, p. es. i salvè la vita te vera ecc. y ciafè pert de süs teres pur premio o magari inče verscio paiamënt. Chisc ultimi fô i „afitadins”, ché pudô laurè chëla pert de tera pur éi instësc y la familia, mo ché i fô debit al scior l „fit” y čiamò dè jö laprò l „diejo”, ch'ó di la „decima pert”, no ma dla blaa y dl fëgn, mo ince de lat, smalz, üs, agni, asos, lana, cer, cioce, pavè ecc. Cun l ji dl témpe, i afitadins

gnê tres de plö, spezialmënter do ché l prinz Ludwig von Brandenburg â dè fora na lege, ché proibì la schiavitù y ché fanç y fanceles messâ gni paiaà dai sciori pur l so laur; chësc fô suzedü do la gran möria, l'an 1348, olach'ël fô gnü gran čiarestia de jënt, deaché ël fô mort fora almanco dui terz dla popolaziun.

Cun la proibizjun dla schiavitù, fô-l gnü l numer di paurz-afitadins tres plö gran y les gran teres di čiastelagn gnê mpiüch ala ota partides sö. I paurz deventâ inscio „liberi”, se fajô sö čiases y inciar l čiastel ia se formâ-l vijanzes y paisc intirz. Chësc po-n oservè a Brach, a Ras, a Ruac, a Gran-ciasa (Colz) de La Ila. Insciö fô-la či jüda cun i mesc di mairi (Maier-höfe), ché gnê spo ince partis sö tra i mituns dl „maier”. L maier de La Pli é ste parti sö tl maier de Sotrù y de Suratrù; Čianins a La Ila in Suračianins y Čianins de Sot; Plan a S. Čiascian in Plan y Piceplan; Valgiarai y Sotvalgiarai a S. Linert; Mantena y Sotmantena a Al Plan; Prousc de Sura y de Sot a S. Martin; Majuns de Sura y de Sot a Lungiarü; Grones da Ite y de Fora a Rina; Fornella y Piciafornella a Antermöia; Spëssa de Sura y de Sot a La Val; Plazza de Sura y de Sot a Corvara; Costa de Sura y de Sot a Calfosch y tagn d'atri.

I paurz, inče sce ëi fô liberi, â impò l'obligo verscio i sciori, ch'i tigni sot a súa proteziun, de ji cun ëi te vera y, in cajo de nezescité, de dè inče pur ëi la vita.

La plö vedla colonia (Besiedlung) tla val Badia mass ester stada tla localité de „Čiastel” a Badia, olach'an â ciafè ti agn 1838-1840 ten čiamp mas-saries romanes, inscioché urnes, vaji, bocà, monades, ermes y lampedes a öle. An po punsè, ch'ël sides ste chilò n čiastel (castrum) romano — dal'nom dla localité „Čiastel y Sotčiastel” — metü chilò a guardia y proteziun dla strada de comunicaziun da Aquileia, Aguntum (Lienz), Litamum (Sancia-na), Sebatum (S. Lauranz), pur Saresc, Mantena, bosch de Plaies, Preroman

(staziun romana) Čiastel, Valparola y Andrac, pur ruvè tla val dl Cordevole.

I plö vedli čiasti tla nosta val dess ester sta chi dla nobilté di ASCH, COLZ y RUAC y al pe, ch'ëi dataies oramai dal tëmp dl Sacro Romano imparadù Carlo 1 Gran, inciar l IX. o l X. secolo. Soldas de gran coragio gnê ilaota metüs te dütés les „marches” (Gäue) dl gran regno dla Francia, pur combat cuntra i tan temüs Avari o i Vendi; pur sii servisc gnê-i spo premià cul titl de „nobilté” y gnê investis si-gnurz y grofesc dl territorio sot ala sua custodia.

Atri indò, ché s'à fat rič tl'Italia cun veres o cun maltratamënc de colonis-dus benestanç, sen sciampâ tla solitu-dine dles munts, pur podëi vire in pesc o pur s'imparentè cun families nobles y potëntes, inscioché i „BRACH” da Verona cun i „ASCH”; atri indò, inscioché i „ROST” da Fodom, fabricâ sö čiasti són i mürz de vedli mesc de mairi. Inče da paisc todësc ruvâ fa-milies dla nobilté tla val Badia, p. ej i „ENGELMOR” da Aufhofen a La Pli, i „Winkler de Colz” da S. Lauranz a La Ila; i „MAYRHOFEN” zu KOBURG und ANGER” a Sumpunt; i „PIAZZA” da Fodom a FREIEGG de Picolin.

Olach'ëi se lasciâ jö, fajô-i tl post plö adatè n čiastel (na gran čiasi for-tificada), ché passâ in arpejun ai de-scendënç, cun la formaziun d'atres fa-milies dl medemo inom y dal medemo čiastel d'origine. Insciö fô-le: Colzeri de COLZ, COLZ de FREIEGG, COLZ de RUAC da La Ila; BRACH de ASCH, BRACH de ANGERGURG; ROST de RAS, ROST de KEHLBURG y i. i. Da castes families nobles gnê inče lit fora pur „alta dignité” i čiastelagn, vicaresc y impiegà dl vësco da Pursenù y dla badessa de Čiastelbadia.

Te cer caji él cinamai jü purdù l'inom dl čiastel y dla generaziun ché l'abitâ naota. L čiastel „COLZ” da La Ila é nominé „GRANCIASA” y inscio ince l čiastel „MORECK” a La Pli de Marò.

Pro i čiasti cun les riches possessi-uns, čiarâ i sciori de comprè čiamò

atri mesc altró, o de n ciafè pur via de arpejun o de maridaia. I Colz â n mesc de maier ala Mahr da Pursenù y Imesc Balbitter. I Rinkwein a Turnerötsch de Rina â ciafè pur maridaia n mesc a S. Lauranz y un a Falzes. I Brach â diversci čiasti inciar Balsan (Prackenstein), a Raiscia (Angerburg), a Dobbiaco-Toblach (Herbstenburg) y l mesc Prack a Lagund. I Ruac â possessiuns a Sarns dlungia Pursenù, i Rost tla val de Türesc-Taufers (Kehlburg), i Engelmor a S. Lauranz y inscio diversci atri sciori.

A tröpes families dla nosta val gnêl spo reconesciü l dërt de bopn (Wappenrecht), mo ché jé spo cul têmp purdù: ai Trebo, Ploner, Kortleitner de Mareo; ai Dasser de S. Martin; ai Mersa, Demez, Deiaco, Dapoz, Irsara y atri. Pur gragn miric al guern de Vienna ciafâ l'an 1816 siur Battista RINNA da Suracianins de S. Čiascian l titl de nobilté de „Ritter von Sarenbach”; deaché él ne nâ albii descendënsa maschile, se destudâl cun sua mort l'an 1846.

El foss desigü tröpes stories y legendes sön i čiasti, sön la vita y l modo de vire de cavalirz y de dames di têmp passà da cuntè, scé an pudess li documënc y cronaches, ché ne n'ê plö inió da ciafè. Scritüres vedles de braganin (pergamena) é jüs purdudes, venüdes y magari borjades (pur scialdè la stüa!) dai paurz, ch'â comprè i ciasti, zënza punsè al dan, ché gnê fat pur la storia dl païsc y dla valada, gauja l'analfabetismo de chi têmp. El

sarà inče ste in pert la meseria da ilota la colpa, ché düt gnê venü pur püch prisc, ci ch'ess pudü avëi na gran importanza pur nos: libri, scritüres, ermes, quadri, monades, guanç, sardüres artistiches, litiries dal „cil” (têt), feriades y činamai tafladüres intires, intaiades artisticaméntr, gnê trates fora da les sales di riteri. Cun la vendita de roba antica ai antiquaresc é l ste fat n dan nia da calcolè pur la popolaziun ladina.

Ci ché resta al dé da incö de nösc vedli čiasti, é ciamò n fabriché cun mürz stersc y grosc, sormontà da n têt èrt, cun finestres zënza feriades y zënza čiampanis o ercri de guardia, cun čianos y perjuns fréides, cun stighes èrtes de pera, cun portesc dal'ot masciz, olach'él indernasc l pas dl vijitatadù y les altes y gran stanzes, magari impert cun tafladüra vedla, mo zënza accompagnamënt dla mobilia. Val muraliuns, in pert consumà dala večiaia cun val tor de guardia rota a difeja dl čiastel, mostra čiamò la gran potënsa dles passades generaziuns.

Al foss da punsè, co ch'an podess almanco salvè chël püch, ch'é čiamò da salvè, magari cun l'abiné adium düt ci ché an podess ciafè y l mët te n „museo”; n „museo ladin” foss na desmostrazion y na destomonianza sigüda tla vita di Ladins dla val Badia.

La storia y la vita di čiasti é intimamënter liada a chëla dl païsc y dla valada.

F. P.

Trëi Ladins va tla Tera Santa

Dijun atira, che ch'al é i trëi pelegrins: André Videsott dl Doré da Čians, Lenz Campëi de Tolpëi y l'vedl curat da La Val Ujöp Pizzinini. Sun sentà söla ferata a Burnech ai 19 d'aurì a les ot da séra, sun jüs düta nöt y sun ruvà a Roma a les ot da duman. Danmisdé uns impü pudü palsé fora y spo uns marné. Iò sun ste invié da siur Olscer, Director dl Russicum, a vijité l'istitut y spezalménter la grandioja bibliotech, che da cianô sö čiamó trëi piani cuntégn libri sólo Rúscia y la dlijia ortodoxa. Ailò pro marëna uns čiamó ciafé n quarto compagn, siur Hurton, curat da Sulden, che é impü nosc fotograf pur düt 1 iade. Sperun ch'al se mostres n dé sües beles fotografies.

A les dües domisdé messâ diüč i pelegrins se préjenté a l'agenzia dl'Ali-talia a man dërta dla staziun Termini. En in diüč n vint personnes de vigni eté, éi y élës. Trëi n'ê-l sura i 80 agn, dui nuvic, che fajô so iade na noza, tûna che é bel l quinto iade pelegrina a Gerusalem y cater proi cun la guida. Chësc ultimo fô professor y director dl museo agiziano dl Vatican y à bel mené plö de vint iadi comitives tla Tera Santa. Pur chël ên te de bunes mans y al savô propi y cunesciô düt da mené y splighé bëgn.

Ailò uns ciafé diüč i documenč, sun spo sentà sön na coriera, sun jüs tres Roma fora, sun passà dlungia S. Paul y sun ruvà do zirca vint km de strada al 'aeroport de Fiumicino. Al foss tan de coeses interessantes da cunté sö chilò, mo mëssun jì a sentè sön l'aeroplán.

I.

Sun jorà da Roma ia tl'Oriente

Sun jüs pormez a chël gran vicel cun les ares lunges, dal corp toron, plëgn de finestres torones y cun la coda alzada pur aria. Y de moryöia, bel sot chëla coda ite messâns-e jì sö pur

na stiga, ia y it pur l vënter de chël gran bestia d'un vicel. Diüč sanbëgn se spazâ pur ciafé n post dlungia finestra. Mo al n'ê nia tan rî, dea che è-n ma incér cincanta personnes y post fos-sel ste pur otanta.

Sëgn sarëis curiusc de savëi, sciöche ala é a juré tl'aria sura l monn fora. Can che l fligher pëia ia, spo mët-el na ota man de spudé fora n fûm scûr ross da cater ros fora, tacà a per sön vigni ara, cun n rumù spaventùs. Spo mët-l plan, plan de pié ia, sciöche n auto, sólo la strada lungia y lizia. Al va tres plö y plö de bota y can che te t'la pënses l manco, s'alz-el sö tl'aria y tira it sües giames da rodes tl vënter. Deperpo che l fligher fesc chësta manovra, se prejentëia la stewardes, vistida da pilota — chilò dijess-un na chellnerin — y incunda: „Diüč è perià de se lié la cintüna incér la vita y degiñ ne dess fumé”. An l vëiga inč scrit luminus söl parëi. Spo vëgne-la cun n gran tai plëgn de papes y ti n dà a vignun. Chëstes mëss-un mastié pur che les urëd-

„Caravelle 450”

les ne se stopa nia sö, can ch'an rüva sö a gran altëza tl'aria. Spo cunt-la čiamó sö y disc: „Diüč é dër bel saludà! Nosta mascin è na „Caravelle” N. 450, ala rüva a na altëza de 8 cina

10 mil metri y va a 800 km a l'ora. Sun sègn söl iade da Roma a Aman, capitale dl stato dla Iordania via Beirut". Spo mët-la čiamó pro: „Sègn suns sura l'Abruzzo y sègn rovuns dlungia la cité de Bari söl mer, un arjunt l'altëza de 10 mil metri y jun a 800 km, bun iade a diüč i pasajirs".

Tratan che ēla cunta inscioö sö, diüč scutâ bì chič y vignun se fajô sü pinsirs. Y os se damanaréis: Ne se tumôs n pü? Sc'i sun sinzirs, mëssun bëgn di, che düt fajô na zerta impresciun. Can che 1 fligher s'alza tres a colpi inscioö da mile y mile metri, sënt'un, sciöche al te stess fora 1 fle. Spo can ch'al gnê val bof n pü sterch, udôns-e, che les ares trumorâ n pü, mo no pa da porté prigo. Düt cant chësc se fajô, sciöch'i disc, n pü impresciun y an se punsâ inč, sc'ala ess da falé, spo ne foss-l bëgn plü nia da n fa. Ma na ota che 1 fligher ê a la solita altëza de navigazion, düt se architâ ia y an se sinti, sciöche an foss te stüa, an se stê propi sauri.

Sanbëgn che ên curiusc de čiaré jö sòla tera. Imprúma ên jüs codi fora pur n čiarü fit y spëss, ch'an è sciöche t'un sach; an udô ma les ares, che bin-decié trumorâ y nainâ sö y jö n pü. Can che ên passà ia l'Adriatico, y ruvân in contra la Grecia, spo udôns-e les isoles y spo la tera ferma. An udô jö düt avisa: les cités, les strades, les čiases, la ferata, che jê it pur na val y i auti sòles strades. Sc'an čiarâ avisa, spo pudô-n inč udëi personnes, olâ ch'al dê surëdl. Al parô bel sciöche na cher-ta geografica desteniüda fora sot a nos cun i čiamp, i bosc, les eghes, les munts y planiüdes vërdes. An cune-sciö avisa, sc'al è tera bëgn cultivada o manco, sc'al è scialdi asüt o mol. Y düt passâ sot nos fora bel plan, sciöch' an jiiss a pè, scebëgn che an jê 800 km; chësc fajô la gran altëza. Incér la mesa da les set udô-n l surëdl che fluri ia do da nos y intenjô düt cant t'en cök sciöche sanch; val de bel da ne se desmentié sauri.

Sègn udô-n üna na isola indô l'atra cherscion fora dl mer, üna plö bela dl' altra cun sü pici paisc y strades, che

rudâ bel incér la spona dl mer o jê sö pur n col y ia y jö pur na bela picera val. Dlunch ê-le barches, de piceres o plö de granes, che rudâ, jê y gnê. Mo ala ne durâ di, ch'al è gnü scûr y bel udôns-e les cites luminades cun mile lüms, che lasciâ cunësc fora i paisc y spezialmënter les strades, sciöche bisches luminoses.

„Sègn”, dijô la stewardes, „uns a man dërtä l'isola de Zipro, la cité sot a nos é la capitale dl'isola”. Spo dijô-la čiamó: „Sègn defata gnarà-l porté la cëna, lascede jö la picera mësa y cumané-se vignun, či ch'al ó bëir”. Spo gnê-l i cheleri a porté la cëna. Čier cöta ai fers, ch'al gnê čiamó fora l sanch, soni arestis, salata, ciocolada de trëi sorts, pom y pomeranc. De mor-vëia, l'ega ciafâns-e te bosi, ch'an mes-sâ dauri, sciöche cunserves, cun la tle. L mangié è bun y plö che assà.

Prësc do cëna ruvâns-e sura Beirut, capitale dl Libano, düt luminada da milesc y milesc lüms, val de bel da spavënt da udëi. L fligher à fat na gran roda pur se lascé udëi intertiüra chëla morvöia, spo plan, plan, ê-l arsi sòla pista dlungia l mer. Ailô s'uns tigni sö na mes'ora, spo suns indô jüs inant pur fa l'ultimo trat de strada.

„Jorun sègn sura la Siria, spo la Palestina y inultima sura la Iordania”. Incundâ-la tres indô la stewardes. Dlunch udôns-e jö sòn paisc sluminà, pici y plö gragn. Do da n n'ora zirca incundâ-la indò: „Sun daimprò a la cité de Aman, ultima staziun de nosc iade. Ala n'à duré di, che nosc vicel arsi bel bel morjel sòla pista dl'aero-port.

„Diič s'arjignéis da gni fora, sëis perìa de ne se desmentié nia y čiamó n bel salüt a diüč y bun iade inant”, dijô-la cun usc sterscia la stewardes. Te'n iade, a gni fora dl fligher, se udôns-e metiùs te'n n'ater monn. Al è propri l'o-riënt.

Ma iina na cosa de tantes, pur se caratterizé la situazion: Can che jén ite tla staziun pur l solito control, udôns-e bel a mez la sala n vedl arabo ponü ia pur tera col turban blanch söl čié, la joca y la braia blančia che fumâ tan

dassën so zigaret, che al jê ma sö n dêr fûm, deperpo che al alzâ sö la man a chi che passâ pur ciafé Bakschisc. Nos s'en àn tan de moryöia, che ai l la sciâ ma ste inscio ailò, scebëgn che n grüm de jënt trausâ it y fora y manciâ dl pesté sot. Mo ên tl'Oriënt.

Ciamó na ultima odlada a nosc bel fligher, al s'à porté lunc y s'à fat udëi tröpes de beles coses, mo ên impò cunténç de podëi ste cun trami i pisc sólo tera ferma. Inscio él sëgn finida la prüma pert dl iade, al ê passé les diesc de nöt, sciöche l'ora dl post monstrâ, ai ê pö de n n'ora dan la nosta. Inscio messâns inç nos la mene inant d'un n'ora.

Spo suns sëntà sön na coriera y sun jüs it pur la nöt, sun passâ l Iordano y do n iade de ciamó 80 km sunse ruvà a Gerujaleme, al Palace Hotel, y ailò suns-e jüs bëgn n pü tert a durmi. Dûc ê bëgn n pü stanç dal iade da Roma cina Gerujaleme.

Sün a Gerujaleme! Chësc ê 1 pinsir, che regnâ pro diuč.

II.

Vijita a Gerujaleme.

L'ater dé da duman êns palsà fora indertüra y can che i ciarâ-n da finestra fora, udô-i bel y aldi jö te strada jënt y auti che jê dassën sö y jö; les butëghes che ê plö sön strada che da-it, te pici müsc che portâ na césta pur pert cun gran pëisc, parô-le, y ciamó na persona sentada o dl düt dui mituns lasura, mo impò jê-l flinch cun sües giames sutires.

Spo suns jüs a gusté te n gran sôl bëgn tonü sö y luminus. Ailò se n'intenô-n impormó, che ên te n gran hotel moderno, che n'i stê nia do ai hotels da chilò.

Spo sunse jüs a vijité i diverji Santuari, sanbëgn. Imprüma suns jüs aulà ch'an pudô jì col'auto. Tla cité vedla de Gerujaleme ne pô-n nia jì col'auto, dea che les strades é tan strëntes, plênes de jënt y in pert inç értes, ailò va-n ma a pë. Danmisde suns raità a S. Pir in Gallicantu. Capis bel da la parora, che ên ruvà, aulà ch'al ê la čiasa de Caifa y aulâ che s. Pire stê pro füch a

se scialdé y gnê damané, sce al ê discepolo dl Nazareno y che él trëi iadi à rineghé so Maester y che l gial à spo čianté l secundo iade. Tla dlijia che recorda chësc fat, ne pudôns-e nia jì ite, dea che ala ê bel sôl cunfin. Ailò da püch ai ciafé la stiga, che Gejù à passé do l'ultima cëna cun sü apostuli a jì tl'urt dl'uri. Nos sun jüs sön chi medemi scalins, che Gejù à toché cun sü pisc.

Domisdé spo suns finalmënter jüs a vijité l plö gran Santuario de Gerujaleme, la dlijia dl S. Sepolcher. Sun passâ pur la porta de Damasco it tla cité vedla, che se mostrâ atira cun sües strades strëntes, scüres, sot óc fora, jö pur scalins, cina a la plaza dan la dlijia. Dlunch jënt, mituns y i soliti pici müsc. La jënt jê y baiâ dassën te so lingaz, omi che portâ de gran pëisc sôl spiné — an dijô cina duicënt chili — y éles che portâ cëstç' o condles d'ega, sciöche chëles dal petrolio sôl čié zénza les tigni cun les mans y tan gunot che éles portâ inç n té pice sôl brac y sciöche éles va sö dértes cun na zerta eleganza.

Dlunch tles strades strëntes él ciamó plö ert da se trà inant, dea che les butëghes é dütés fora dan porta sön strada da tïna y da l'atra pert y cimmai i artejagn, sciöche carigà, tlomperi, laora defora dan porta de čiasi. Ailò udëis-e destenü fora, taché sö düt ci che pudéis s'imaginé, da la ordüra cina a les spaternöres fates de lëgn d'uri. Y dûc chi buteghirs scraia ados ai passanç pur pité süa roba, ai te salta do datrai dí alalungia y ó te sforzé a i cumpré jö valch. Mituns y d'atri posse incunté te vigni čiantun o plaza, che te pita chertes, prosc y medaies y d'atri articuli religiusc o recordi dla Tera santa. Spo incuntes-te petleri y mituns a vigni vare oramai, che scraia: „Bachscisc, bachscisc”.

Inscio passân pur chësc ambiënt, che plan, plan, s'ausân y sun ruvà sôla plaza dan l S. Sepolcher.

Atira fajô impresciun la fabrica sterscia y vedla cun so ciampani moz cheder. Mo ala vëgn desfigurada da spavënt, dea che ala é düt liada ite cun

püñc y suportesc da pè čina sön som y bajé l post, aulà ch'al é sté la Crusc düta la dlijia, aulà ch'al é düt n bosch de stanges de fer y tramadüres, che te tol dlunch n più l'udëi dl grandiojo local y spezialmënter dla cupl maestosa, che s'alza propi sura la capela dl Sepolcher. Chësc é gnü fat bel dan plö de vint agn, purci che de gran sfësses, gaujades da n trumoroz, fajô tumëi pur la stabilité dl Santuario tan vedl. Al é pö ste inalzé dai Crociati dan ormai mile agn.

Mo cun düt cant chësc, cun la plö gran impresciun y comozium metôns-e l pè sön chël post dopl sant pur la mort y resureziun de nosc Signur Gejù Crist, aulà che l Calvario y l Sepolcher é unis sot a un n têt. Iò ne m'à lasce tó de jì na ota söl Calvario y m'injendlé jö y baié l post, aulà ch'al é sté la Crusc implantada tl crëp y aulà ch'an vëiga čiamó l büsc čiarié it de banda d'arjënt y indorada. Spo m'à-i trat da na pert a punsé do n pez a düt či che l Vangel disc, pur me raprejenté plö via chëla szena dl prium Vëindres Sanc.

Al me savô tan de sinti y aldi l sonn dles parores de Gejù da l'alt dla Crusc, de süa uma s. Maria, de Maria Madalena; düt deventâ vi y prejënt, sciöche al è ste vëi dan plö de 1900 agn bel ailò, aulà che iò stê te chël momënt. Plö gian, me gnê-l inmënt, m'ess-i cuntenté de ste ilò zënza plö udëi tan d'atres coses y purchël gnê-i tres indò gian zruch ailò, can ch'an à l'ocajun. Sön alté è-le na gran crusc cun Chël Bel Dì y da les perts s. Maria y s. Giuvani oramai tla grandëza naturala. Dütes les figüres è curides d'arjënt y d'or, ma l müs è lascé liber. Atira dlungia è-le l'alté dla Dolorada, aulà che s. Maria à tut l corp de so Fì mort tl gremo. Sön chësc alté à-i podü dì mëssa, aulà ch'an recordâ düc chi da čiasa, vis y mortc. Tres è-l ailò plëgn de jënt, che gnê y jê, mo düc stê cun l plö gran racolimënt, scbebgn ch'al è zënza lascé do n movimënt da pert de pelegrins da vigni pert dl monn, vistis a dütes les modes, mo düc inspirà da la medema fede y impresciun de chël post, che è l Calvario.

Spo suns-i jü atira do a vijité l Sepolcher, che é plü jö al bas tla medema dlijia, zirca cincanta varesc dal Calvario. Ailò è-l bel meja de jënt, che aspettâ de podëi jì ite, trëi a la ota. L Sepolcher, aulà che l corp de Gejù é sté sopolí, è, sciöche savëis, čiavé tl crëp y purchël na picera čiamna cun n banch de pera, aulà ch'an à ponü l corp. Sura y incëria à-n spo fabriché na capela düt in marmo, purchël ne vëig-un l Sepolcher, sc'an ne va it tla capela. De fora ia é-la düt infornda sö cun lampades d'arjënt, cun quadri, che rappresentëia Chël Bel Dì rusuri. Finalmënt suns-i gnü pro a jì ite. An mës se storje jö dassën, tan picera é la porta y spo stê-n tl Sepolcher dan chëla pera o mëssa, aulà che l corp martorjé, mo lavé jö y neté da süa uma, è ste trëi dis y dües nöts y che é spo rusurì glorijs y trionfant l dé de Pasca.

Cun gran devoziun y giulan verscio nosc bun Salvadù i dë-n n basc a chëla pera sacra y spo se fajô vis diversci pinsirs tl'anima: l Sepolcher öt me disc, che Gejù vir, che nosta fede é cunfermada dal gran miraco suzedü chilò, che vigni cristian sënt y prô vign' an, can ch'al vëgn la festa de Pasca. Ailò dlungia i è-l cumpari a s. Maria Madalena da laurant de urt, chilò è-l salté in Pasca da duman s. Pire y s. Jan, chilò i è-l cumpari l'angel a les pies èles y i à dit: „Al é rusurì, čiared l post, aulà ch'ai à metü l Signur“. Düt chësc gnê inmënt ailò te chëla picera čiamna tl crëp vi. Mo an mëss lascé post a d'atri y s'un jì, aulà che an ess čiamó codi meditë y punsé. Spo plan, plan, vijitâns-e i atri postc da veneré tl Santuario dl S. Sepolcher, mo an jis massa a les lunges a urëi cunté sö düt avisa. Insciö è-l jö sot tera ite la capela de s. Elena, aulà che chëla santa regina à fat chirì sö y spo ciafé sö la santa crusc, agn do la mort de Gejù. Spo è-l la capela de Adamo inç sot tera. Na pia legenda disc, che al tromoroz do la mort de Gejù söla crusc, s'é-l spaché l crëp y jö pur na sfëssa è-l tumé jö valgiunes gotes dl sanch de Gejù söl čié d'Adam, che è sopolí bel de sot y insciö è-l ste Adamo l prium a gode la

Redenziun. Spo é-l a mesa dlijia na plata de ermo y ailò sön chëla foss-el ste imbalsamé l corp de Gejù do la mort.

Al foss čiamó tan d'atres coses da di, mo chësc é instant l maiù. N n'ater iade, al è l vëindres domisdé, uns fat la „Via Crucis” da les trëi, sciöch'al é la usanza da seculi a Gerujaleme. Al é la medema strada, che Gejù a fat, can ch'al portâ la crusc söl Calvario. Ala metô man tl pretorio de Pilato, o sciöch nos dijun, tla čiasa de Pilato. Ala sta n pü sö al'alt, bel sura la gran plaza dl tempio. Te chëla fortëza, mëss-un di, è-l al tëmp de Gejù Crist l comando dla legiun di soldas romani, che fajô guardia a la cité y spezialmënter a la plaza y al tempio instëss, purči che ailò ruvâ tröpa jënt adium in ocajiun dles gran festes ebraiches y propi te chëles ocajiuns gonot suzedó-le dijordini y revoluziuns da pert di Giüdes cuntra i romani, che messâ spo cun la forza dles ermes tigni jö la jënt. Pilato â sùa residëenza fora de Gerujaleme pur solito, mo in ocajiun dles gran festes gnê-le, insciö inç da Pasca, adalerch pur i motivi ch'un dit. Te chësta zircostanza fajô-le inç da vicare y sentenziâ te diversci caji, che i gnê portà dant da la jënt. Insciö à-l inç fat cun Gejù Crist. Al â so tribunal tla curt dl palaz, ch'an i dijô Lithostratos o Gabatha, ch'o di plaza curida cun peres chedres.

Nos s'en propi abinà sön chëla plaza y al se gnê lit dant düta la storia dl prozess cuntra Gejù, ch'i aldiun vign'an l'edma santa tla Pasciun. Sciöch'ai mëna Gejù lié da Pilato y l'acüsa pur tan de coses; sciöche Pilato l damana fora: Či ast fat... est tö re...; sciöch'al i disc al popul: Iö ne ciafe degüina colpa te chësc; sciöch'ai scraia: Söla crusc, söla crusc cun él. Düt cant chësc se passa dan dai ödli dl spirito te chël medemo post, aulà ch'al é sozedü in realté in chëla priüma edma santa.

Ailò dlungia é-l inç la capela, che recorda y raprejentëia la flagelaziun, la coronaziun de spines y l post, aulà che Pilato i mostrâ Gejù y dijô: „Ecce homo”; aulà che Pilato â finalmënter surrandé Gejù ai Giüdes (ne dijuns nia nos ladins „Jodis”!?), s'à lavé le mans

cun les parores: „Iö ne ó avëi colpa dl sanch de chësc giüst”.

In punt da les trëi domisdé gnê-l Franziscaneri cun 1 Crist y cun l'altoparlant y metô man de di les staziuns pur talian y düc — al è na gran fola de jënt ailò te plaza — respognô te so lingaz. Les dûes prümes staziuns ê propi sön chëla plaza. Spo es-un pià ia, i Franzescaneri danfora y düta la jënt jé do, it pur chëles strades strëntes y intortes, can sö, can jö. Les staziuns ê signades cun na scëmpla crusc söl mür de na čiasa o da n pic capitèl, o inç n iade da na capela ite te na čiasa. Pro vigni staziun stëns-e chič deperpo ch'an dijô dant les oraziuns. A la nona staziun ruvâns-e a la dlijia dl S. Sepolcher do zirca trëi cher d'ora. Sanbéggn, cis devoziun n'èl poscibil avëi, purči ch'an messâ jì sciöche fora pur n marcié plëgn de jënt, che scraiâ, riô, sciacarâ y mituns che fajô damat. Mo sc'an punsâ, che Gejù cun l pëis dla Crusc à lascé sùes pedies da sanch sön chëles medemes peres y è jü pur la medema strada a muri pur nos, spo ne pudô düt chël romù y trausamënt se destó da nüsc pinsirs sceri dl mumënt.

N n'atra vijita uns fat al tempio de Gerujaleme, nia sciöch Santuario, mo sciöch monumënt de antichité y de gran importanza. Al se trata dl post, aulà che al stê na ota l famojo tempio dl re Salomon y plö tert 1 tempio de Zerobabel, che stê čiamó al tëmp de Gejù, aulà ch'al jé a 12 agn y plö tert gunot ailò perdicâ y periâ. Chësc tempio é ste desdriit l'an 70 do Cristo y sëgn ne rest-l plö nia ater che la gran plaza y i mürz de fundamënta de chësta. Na pert de chësta fundamënta à inom „mür dl pité”, aulà che i Giüdes jé dandaia a pité y lamenté la destruziun dl tempio. Mo sëgn ne pò-i plö fa chël, dea che al sta sot al guern dla Iordanie araba. Nos sun passà sot a chël mür, mo ne pudô-n l toché pur ne desené i arabi.

La gran plaza dl tempio é zirca 450 m lungia y plö de duicënt m lergia cun mürs düt incëria y da vigni pert dûes o trëi portes, valgünes nominades al tëmp de Gejù bel. p. e. chëla, aulà ch'al

jé it in dumënia dl'uri. Sëgn sta-l bel a mez la plaza la beliscima moscea (dlisia di arabi) „De Omar” o inc' nominada l dom dl crëp, fabriché incér 1 680 čina 690 do Cristo y é 1 secundo Santuario do la Mekka dl monn muselmanno. L dom dl crëp pur süa armonia y pur süa beliscima cupel indorada é un di monumënč plö famojo de düt l monn. Al é n fabricat a ot čiantuns cui mürs sot a mez de ermo blanch dér de valüta, trasporté apostata dalunc adalerch y sura sö y düt incéria é i mürs curis de na dér bela maiolica bürna cun desëgns. Da-it spo è-l semplizeménter na morvöia ch'an ne pò descri, an mëss l'avëi udü. Düt slumina de maiolica cun arabeschi y scritüres dl Coran d'or puro y sura sö la cupel portada da pilastri. L funz é curi cun tepih persiani. Can ch'an va it, mëss-un se despié i cialzà y söl čié mëss-un tigni l ciapel. Y sce esses udü, či devoziun che chi muselmanni â, ai stê sentà cun les giames incrujades y pastronâ dér dassén, deperpo ch'ai lasciâ passé nantier les mans na spaternöra oramai sciöche les nostes. Dlunch incérch pur la cité y sön chëla plaza é-l ciampanis alç cun n sorà sön insom, che rodâ incér ia; an i disc i miarets. Plö oties al dé è-l n om, Moslim nominé, che chërda la jënt a l'oraziun. Chi ch'é spo ciamó jënt de fede, sciöch nos dijun, aulà ch'ai é o pro či laur ch'ai sides, s'injennédla jö y fesc süa devoziun, zënza se cùmerné o se dodé, či ch'i atri fesc o disc. Tanç à ciamó n té pic tepih cun se, pur se lascé jö lasura y dagnora s'ojo verscio Mekka, che é pur éi či che pur nos é Gerujaleme. Bel a mez chél dom dl crëp è-l n crëp de pera via sighé it. Són chél crëp sté-l na ota l'alté di sacrifici tl tempio de Salomon. I muselmanni indere disc, che so gran profet Mohamed da chél crëp é jü sö al cil. Ai crëi t'un n Di y Gejù é pur éi n gran profet sciöche Mohamed, inc' Abramo y valgügn profec dl vedl testamént y činamai s. Maria téggn-i in onur, mo bëgn atraménter che nos cristiagn.

Spo uns ciamó vijité n secundo Santuario muselmano, la moscea „Al Aksa”, situada a süd dla plaza y so-

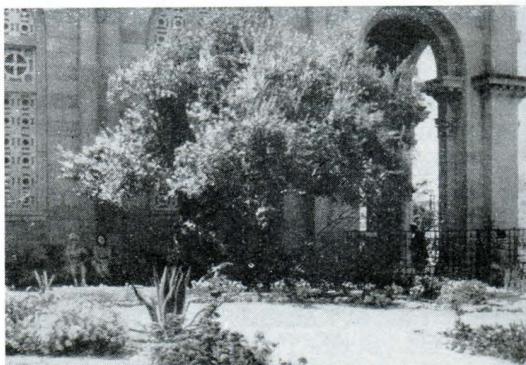
mëia dér a na dlisia o na basilica cun trëi navades. Spezialmënter è-l ailò n beliscimo pergo de lëgn de zedro cun intarsi de gran ert.

N iade indò suns jüs ia delà dal rü Cedron a vijité l'Urt y la munt dl'Uri. da Gerujaleme va-n jö tla val de Iosafat, aulà ch'al dess ester l Giudiz universal do na pia legenda. Purchël vëig-un ia da l'atra per sö n grüm de peres da fossa, dea che tanç urô ester supulis

La mür dl tempio a Gerujaleme

ailò pur se asiguré n bun post a l giudiz. Ailò, disc-un inc', che al dess ester la fossa de Assalon, dl re Davide y d'atres personnes dl vedl testamént. Atira ia d'là da rü dlungia punt è-l te na dlisia sot tera la fossa, aulà ch'al é ste supuli l corp de s. Maria, denant de rusuri y jì al cil. Spo plö inant a mez lëgns grosc y vedliscimi d'uri, an mina che valch side ciamó dal témpt de Gejù incà, é-le la basilica dl'Agonia, aulà che Gejù in Jöbia Santa é jü cui apostoli y perié y a suié sanch. Ailò uns zelebré in conzelebraziun la s. Messa da séra

terd. Propi l'ora, la dlilia cun les finestres scüres bürnes y düt l'ambiënt se fajô recordé viamënter la szena dl Vangel, tan de plö che a mesa dlilia é-l lascé descuri l crêp natüral, aulà ch'al doss ester ste inscendlé Gejù. Y can ch'i rudâ-n spo de fora sot a chi lègns d'uri y la lüna che dô jö soi lègns y fajô té ambries misteriojes, se fajô nosta imaginaziun čiamó plö via. Sciöch'an messess udëi i apostoli sot a chi lègns, che durmì, o che Giüda gniss ca pur punt cui soldas a pié Gejù y l mené demez.

N n'ater iade spo suns jüs a Bethania, aulà ch'al è la čiasa de Maria y Marta y la fossa de Lazaro, so fre resuscité da Gejù. Tan gunot Gejù jé ailò a palsé y a mangé. Propi sön alté dla dlilia é-l raprejenté, sciöche Gejù baia cun Maria sentada ai pisc de é-l y Marta l sucudësc. Al sona d'aldi, can ch'al disc: „Marta, Marta, tö te toles fistide de massa tröpes coses. Üna so-

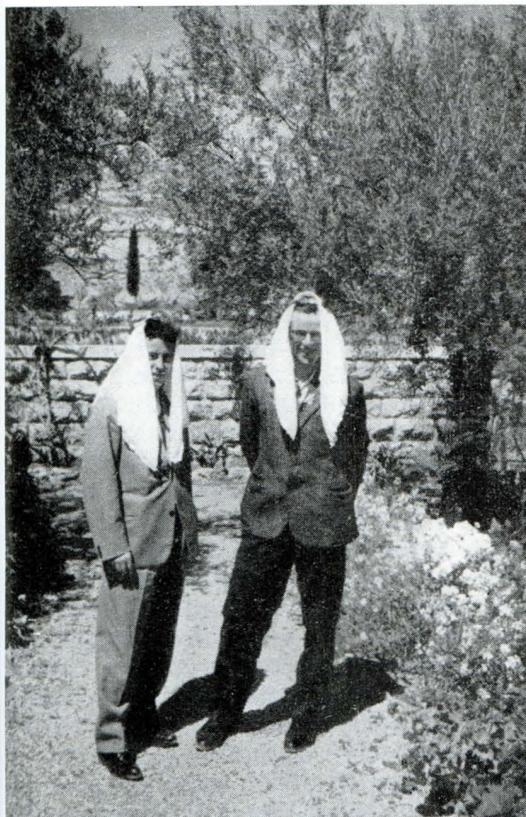
ra müss ester. Maria s'à chirì fora la miù pert”. Dailò demez é-l inc jü la dumënia dl'Uri y püch dainciara é-l Betfaghe, aulà che Gejù é senté söl müsc y acunpagné da la folla é jü a Gerujaleme. In'ultima suns čiamó jüs sön insom la munt dl'Uri, d'aulà ch'al é jü sö al cil in l' Assënza. Ailò é-l na capela, che recorda l' avenimënt. Da-it é-l t'a mez na pera, aulà ch'an mostra les pedies di pisc, che Gejù ess lascé zruch dan lasce chësta tera. Dal tét jö à-n na beliscima udüda ia sön la cité de Gerujaleme da l'atra pert. Al n'é pa de morvöia, che Gejù s'à chirì fora chël post pur jì al cil.

Tl'intern de Gerujaleme uns čiamó vijité l post, nominé dal Vangel „Piscina Probatice” o lech de Bethesta o inc Poz dles bisces, aulà che Gejù à vari l'amaré da 38 agn, che aspetâ l movimënt dl'ega y degüign l daidâ a ji te ega y düt i atri i sciampâ dant. Chësc poz è zacan dlungia la porta dles bisces y an gnê chilò ad abëre les bisces, purchël ti dijô-n poz dles bisces. Interessant é-le, che l Vangel baia de cin portesc cun corones, che dô ester ailò. Mo dî alalungia n'â-n ciafé sö nia de val de té y purchël minâ-n, che al ne foss nia l post indiché dal Vangel. Mo sëgn da püch à-n čiavé sö plö avisa y an à propi ciafé sö, che n tëmp messâ-lester cin lignures de corones, che cunfermâ les parores dl Vangel.

Sot ai mürs dl tempio y jö tla val de Cedron é-l inc da udëi la dlilia de s. Stefo, fabricada söl post, aulà che l jon diacon s. Stefo é ste lapidé.

A B E T L E M E .

N dé da duman aldins-e incundàn: „Incö jun a Betleme”! Al me gnê propri immënt d'aldi la usc dl'angel, che dijô ai famëis: „Jide sö a Betleme, ailò ciafarëis l Bambin y siua uma, l' udarëis infascé ia y metü te na čiané”. Cun chisc y d'atri pinsiers sentans-e t'auto, che se menâ verscio süd, jö pur la val dl Zedron y sot ai mürs dl tempio verscio la cité de Davide y dla pia Rut. Betleme in ligna d'aria é ma set km da Gerujaleme, mo la strada nöia mëna pur vals y coi cun tröpes otés y ser-

Tl urt dl'uri

pentines, pur campagnes vèrdes, dlunga čiamp d'orde y furmënt ia, sot a de bi lègns d'uri da la föia grija — vèrda fora pur zirca 25 km čina a la dlijia o post di famëis. La bela dlijia nöia recorda l fat dl Vangel, aulâ che l'angel anunziâ ai famëis la nascita dl Salvadù y aulâ ch'al é sté čianté l prüm iade 1

Betleme

„Gloria in excelsis Deo”. Do chëla aparijun de morvöia disc i famëis un a l'ater: „Transeamus usque Betlehem”! Pur splighe plö avisa l fat, mëssuns mët pro val parora.

La-ota é-le — y inscio é-l bëgn inč al dé da incö — trëi categories de famëis. Famëis che stê düt l'an pro l patrun a vardé les bisces dl mesc; famëis spo

Betleme - grotta cun stëra

che jê ad'ores, can pro un, can pro l'ater patrun a vardé les bisces a rode, y finalmënter é-le famëis, che stê düt l'an fora a la lergia cun sües bisces y ch'an tulô it da d'atri magari, les tignô pro les sües, čina che l patrun gnê a s'les tó.

Chisc famëis rodâ cun so pastorëc zënza lascé do pur postč plölere deserç, aulâ che ma bisces ciafâ čiamó val da mangié. Purchël à-i sües tendes da durmi y se paré dal fréid y da la plöia; les bisces metô-i de nöt te de té vilins cun mürs fač dles peres, che ai ciafâ dlunch incëria söl post. Chësta sort de famëis è arata jënt n pü da s'stravardé, che gudô pücia fiduzia, oramai mec assassins. Y purchël ne pudô-i dér se lascé udëti païsc; jënt se tumô n pü y éi indò se tumô de gnì sarà ia o de gnì dà dant da Signuria.

Y propi a chësta sort de famëis i é-l cumpari l'angel dl Signur. An vëiga, che Chël Bel Di urô propi incundé la bela notizia a chësta püra jënt arbandonada y trasciurada. Can che chisc famëis aldi, che ai dô ji a Betleme, sanbëgn ch'ai stô sura pinsir, sce ai pudô bëgn la vaghé o manco; purciudi uns bel aldi. Mo sön n té fat tan de morvöia, che l cil finamai ti l menâ a dì, ne dubitâ-i plö de fa y ji cuntra la usanza. Ai urô ji ite tl païsc de Betleme a cost de gnì inč sarà ia, la curiosité è massa grana. Purchël sta-l tl Vangele: „Transeamus usque Betlehem, jun it tl païsc a udëti la morvöia, inč sce zënza ne jun mai t'un païsc. Ai é jüs y é stà premià.

L post di famëis é trëi km dalunc da la cité, che nos un fat t'auto. Betleme é te na beliscima posizion. La cité é destenüda fora sö pur n col bel vèrd, les čiases blančies sumenades inanter lègns d'uri, cun urč plëgns de i plö bi ciüf, somëia propi n grüm de bisces, che sta a surëdl a mez l bel vèrd. Betleme à na popolaziun de 15 mile abitanč, la maiù pert cristiagn, che laora da paür y inč tröc é artejagn.

Sun ruvà sólo plaza dan la basilica vedla dla Nativité, aulâ ch'al é n grüm de crameri, che metô fora süa roba y čiarâ de vène ai furesti coses religiojes y recurdanzes de Betleme. Ailò n' à-i incunté un, che cuntâ de süa familia, che élla é bel gnuida dan seculi da l'Europa cui crociati a Betleme y al se tulô a dì de ester de chëla descendëenza. Iö ne sa, sc'al fajô ma inscio pur vène plö sauri, o sc'al é vëi.

La basilica de Betleme é čiamó chéla vedla, che i crociati à fabriché sura la grota dla Nativité, üna dles piùcies, che n'é nia stades desdrütes dai muselmanni ti témphi passà. Mo ch'ai urô inč impidi chilò la religiun cristiana, vëig-un atira a jì da iusc de dlijia ite. An vëiga, che la porta é amurada pro in gran pert y an à messé lascé tan de öt, che na persona mëss se cufé jö dassën pur pudëi passé. I cristiagn à messé fa insció, pur pudëi impidi, che i Türç ne pudess mené i ciavai y müsc te dlijia, sciöche ai à metü man de fa pur despet y trazeria. L'intern dla dlijia vëig-un, che é dér vedl, dér artistich cun tréi navades y corones, che les despartësc.

Mo či che se atirâ l plö, é la grota, che é sot la basilica a jì jö pur na stiga n più èrta y strënta. Sëgn stëns propi indò sön tera santa, aulâ ch'al é ste zelebré l vero y prüm Nadé. Na scritura dorada sot l'alté se l disc: „Hic Verbum caro factum est”. Èl vëi, se daman-un, él propi chilò, che l Fì de Dì s'é fat n pic bambin y che „propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis”? Chilò che s. Maria l'à infascé y metü tla čiané; chilò che èlla i l'à mustré ai famëis, ai Remagi? Cun i medemi pinsirs y sentimënc uns zelebré la s. Mëssa y a l'elevaziun čiamó n iade é-l gnù vëi l miraculo de Nadé do oramai duimile agn. De do suns bëgn čiamó sta codi ailò a punsé y perié, an se sinti propi de vöia.

Tan gunot uns nos aldi y lit de Betleme, spezialmënter da Nadé. Y bëgn oramai te vigni familia fej-un sö la cripl cun la stala y chél pic Bambin it a mez, cun lüms y müstl bel vërd y de vigni sort de patiùc, che slumina. Can ch'an sta ailò tla grota, vëig-un impurmó la realté diüra y crüdia, sciöche èlla é in chél prüm Nadé. Ailò vëig-un propi i parëis de pera, na büja basa y scüira, ne čiara fora nia da stüa buna čialda, al é propi na büjâ čiavada it tl crëp frëid. Insciö é-la la grota.

Can che nos aldiun, che Gejù é nasciü te na stala, s'en fajuns-e de morvöia y s'un menun oramai pičié de Chél pic Bambin, mo an mëss dì, che

Siur Ujöp disc Mëssa tla grota

sce un cuncsidra les usanzes dl post y de süa jént, spo čiare-la fora impò atramënter. An mëss savëi sciöche les čiases la-ota y bëgn inč sëgn é fates.

Tla Palestina la maiù pert dles čiases n'é nia ater che n salamënt su, na stüa dijessun nos, aulà che düta la vita dla familia, da la nascita a la mort, gnë passada ailò te chél unico salamënt. Ia de do é-l na grota tl crëp, aulà che, sciöche te n magazin o te na čiamena da les massaries, metô-n düt cant: la blaa, l vin te zertes zisternes čiavades tl funz, l'ölle, la ordüra, spo düttes les massaries y magari gnë-la inč datrai adorada da fujina o pur val ater laur da artejagn. In'ultima metô-n inč it d'inver l müsc, can ch'al é propi dér frëid o dl düt ch'al gnë la nëi, che pò inč ester val iade. Purchèl é-le inč na čiané tla grota arjignada pur n te cajo. Sëgn mëssëis capi; sc'al stê it na picera creatüra te na stüa unica, pudëis punse, che èlla pitâ y scraïâ y inč i atri diüc baiâ y fajô romù. Ci fajô-i purchèl, che diüc ess süa tria? An alzâ madér it l pice tla grota y l metô tla čiané dl müsc, ailò â-l la pesc y i atri inč. Chësta é pur chéla jént na cosa tan naturala y nia da dodé, ch'al é semplizemënter usanza pro diüc, no ma pro i püri y degügn s' un fajô val d' infora.

Purchël, sce nos dijun, che chël pic Bambin é nasciù te na stala y durmîte na čiané, spo mëss-un dagnora punsé, ch'al n'é nia na cosa de morvöia pur la jënt ailò y dl düt nia umiliante y che fajess udëi la gran meseria. De sigü, ch'al ne se tratâ nia de na čiasa o d'un palaz de jënt rica, mo sciöche nos aratun, can che baiun de jënt dl popul mesan, no rich, mo gnanca püri ne. Insciö capiruns-e inc dami les parores dl Vangel, sc'al disc, che i famëis ciafâ l Bambin te na čiané.

Do spo uns vijité plö iadi la grota y rudà pur la basilica, suns čiamó jüs fora pur les strades de Betleme a čiaré y cunscidré düt, čiases, butëghes, la jënt che rudâ y baiâ dassën. La jënt è dër dl vers y i mituns vis y busiënç plö che i nüsc. Spo uns lascé Betleme y sun indò jüs zruch a Gerujaleme cun bì recodesc dla vijita passada.

A NAZARET.

Sëgn gnê-l l mumënt, che mëssâ-n lascé la cité vedla de Gerujaleme y pasé dal stato dla Iordanie te chël d'Israele pur ruvé a Nazaret. Al cunfin di stati les solites zerimonies dla control y činamai soldas dla UNO, che mëss tigni indalater i populi, che ai ne se saltes nia it. Nosta guida se racomanâ de ne baié no mal, no bëgn dl'ater statto, purci che i ciafers é pa metiùs apostata a scuté sö, ci ch'al vëgn baié o critiché. Chël udôns-e atira, che è n te n n'ater stato sëgn, an cunesciô la gran desfarënzia nanter la Iordanie y Israele. Chësc da les čiases y strades, da les butëghes, dal movimënt de trop plü auti, che da la jënt, che è vistida bëgn y spezielmënter da la moda, che düt gnê da l'Europa. Al gnê fabriché düt dopl, ai à fat na cité nöia y plö grana dlungia Gerujaleme. I Ebrei è do la prüma vera incér catercëntmile tla Palestina y sëgn es-i ruvâ a due miliuns. I Arabi ne vëiga nia gian chësc movimënt, dea che ai vëgn sburlà demez y tanç à messé s'un jì y vir sciöch'i sciampà. Purchël é-l rot fora la vera dan agn y ai è čiamó tres arjignà da se salté it, sc'al ne foss i soldas dl'ONU, chi i tigniss indalater. Impò suzed-l tres indò da nü, che ai se salta it söi

cunfins y n'un copa valgûgn. Israele à chël danfora ai Arabi, che foss bëgn 10 o 15 iadi plö tröc, che ai ciafa scioldi da düt 1 monn y insciö ai pudii mët sö soldas düt modern armà; éi y éles mëss fa 1 soldà, che i atri ne pò se mët cuntra tan sauri.

Dea che Israele à ma na picera pert dla cité de Gerujaleme, n'é-l propi ater da vijité, che l santuario dl Cenaculo söl Sion.

L Cenaculo é sëgn n local quadrat oramai y alt cun coronas y óc tl stil gotich fabriché n témpera dai crociati söl post aulà ch'al è na ota ste fat l'ultima cëna da Gejù cui apostuli, purchël n santuario dër memorabil. Inc l Papa è ste ailò dan dui agn y la jënt dailò s'l recorda čiamó dër bëgn. Ailò é-l ste lit dant düt, ci che l Vangel disc dl Ultima cëna, che Gejù i à lavé i pisc ai apostuli y spo ch' al à istitui l Sacramënt dl'Eucaristia.

A düt cant punsâns-e, can che stén ailò. Al è pò la prüma dlijia, aulà ch'al è ste dit la prüma Messa da Gejù Crist instëss. Ailò é-l inc ste zelebré la prüma festa de Pasca de mà, dea ch'al è gnuü jö l Spirito Sant söi apostuli, che l'aspétâ da disc dis cun s. Maria. Söla plaza dan l Cenacol in chël dé à tigni s. Pire la prüma perdica; trëi mile s'à lascé batié y insciö à metü man la santa Dlijia di prüms tëmpi.

Spo suns jüs jö sot l Cenacol ite, ailò venerëia i Ebrei la fossa de re Davids, ch'ai tégna tan che so eroe nazional. La fossa čiara fora feter sciöche n furnel de stüa, curida pro cun n tepih fosch, che porta de gran scritüres ebraiches d'or. Ailò é-l tres jënt, che vëgn a fa süa devoziun y vign'an, can ch'ai recorda la fundaziun dl régn d'Israel, port-i na curona d'or y la lascia jö dailò pur record. Al n'é bel 18 y propi chi dis n'un purtâ-i n'natra da nü. Dailò spo suns jüs söla strada che cundiisc al mer y a la cité de Giaffa y Giope.

Do val km suns storč pro t'un cunvënt de monies a marëna. Al è monies tudëscs beles sores a mez i Ebrei, che tignô n asilo y rincurâ té mituns storpià y viô beles pazifiches ailò abandunades da düc, dea che söl post ne ciaf-

éles degünes jones y da n n'atra pert ne n pò-les nia lascé gni adalerch do l'ordine dles autorités. Elles s'à dé dér na buna marëna y spo les uns lascé y sun jüs inant.

An udô, ch'an jê cuntra l mer, dlunch ê-le düt bel vèrd: palmes, bosc de lègns d'uri, dlunch ciüf y spezialmënter dlunch röses. Dlungia Giaffa é-l la plö gran cité näia d'Israele, ch'à inom „Tel Aviv”, ch'à oramai mez miliun d'abitanc. Nos ne s'interescân tan de chësta, mo s'un tignì a man dërta y sun ruvà a Giaffa bel söla spona dl mer. Ailò bel söla spona dl mer sta-l la dlilia de s. Pire, aulà ch'al à albiü la famoja vijuun, che Di i mostrâ de tó sö inç i pagagn tla Dlijia. Al é na bela basilica cun de beles pitüres, che recorda la vita de S. Pire y süia ativité apostolica.

Dailò demez suns spo jüs pur na strada lergia dlungia l mer cuntra nord, flancada da palmes, lègns d'uri y zipresses. Spo suns passà pur la bela y gran planiüda de Esdrelon, che se recorda tagn de faç dla Bibia, sun passà sot a la vedliscima cité de Megiddo, che gnê propi sëgn ciavada fora. Da sëra ia udöns-e bel les munts dla Galilea y finalmënter inç Nazaret sö in alt desteniüda sö pur n col cun siues čiases blančies, che cun rajun à l'inom la „Flù dla Galilea”. Do valgünes raides, che s'alzâ sö da la planiüda, stëns-e dan l hotel „Nazaret”. Ailò é-le n grüm de servidusc y düit modern, ch'an minâ d'ester indò tl'Europa.

Feter jó a pè dl païsc é-l la gran basilica näia dl'Annunziaziun cun na bela cupel luminosa. Ela é čiamó da ruvè, purchël é-l ma les dimenjiuns y les finestres intonades a la storia. Mo spo messâns jì jó pur na stiga tla grota sciöche a Betleme, aulà ch'al è l post d'Annunziaziun. Sön trëi altà uns dit mëssa, sciöche da s. Maria de merz, y l vangel, aulà che l'angel disc: „Ave, gratia plena, Dominus tecum”. Ailò é-l l post, aulà che pur l prüm iade sön chësc monn é-l ste aldi l'Aimaria, aulà che ella à dit: „Fiat mihi secundum verbum tuum”, aulà ch'al é suzedü l miraco dl'incarnaziun dl Fi de Di y cun chël la Redenziun. Ailò suns bëgn stà codi a punsé y a perié.

Dlungia à-i čiavé sö l post, aulà ch'al dô ester la čiasa de S. Ujöp, che à tut s. Maria te süa abitaziun, aulà che Gejù é chersciü sö y à passé sü agn jogn čina ai trënt'agn. Spo suns-e jüs a vijité la funtana, che al dé da incö é čiamó la medema, pò-n di, sciöch'al tèmp, aulà che s. Maria jê a tó ega y de sigü inç Gejù jê cun ella o inç su a pié sö l'ega, che inç nos piâ-n sö y buiôn. A Nazaret é-l cér 30.000 abitanç, mec y mec es-i cristiagn y muselmani y i cristiagn va düc tla basilica dla Nativité a mëssa.

Da Nazaret uns fat n dé na gita söla munt de Tabor. Imprüma suns jüs jó y ia pur la planiüda de Esdrelon cuntra oriënt. Do n tò de strada se gnê-l mostré l pic païsc de Naim a man dërta, aulà che Gejù à fat rusurì l fi jon dla vëdova. La guida dijô: „A Naim ne juns nia it, purci che ailò é-l ma porci y mituns da udëi, che é pac sciöche i porci”. Spo plan, plan, ruvâns-e dlungia la munt dl Tabor, che s'alzâ, veramënter cun maesté, sura la planiüda a na altéza de püch manco de 600 metri; bel insciö mëssâ Davide n iade l'udëi y l'amiré, can ch'al scriò ti salmi: „L Tabor y l Hermon lalda cun ligrëza l'inom dl Signur”. Pur süia forma, pur so beliscimo panorama, pur la rica vegetaziun é-l na munt unica dla Palestina. La strada propi sciöche na bisca cun otes strëntes ósc ia y ca sö pur l'ërt, čina che ella rüva sö insom y finësc te n bel plan sighé ite da müirs vedli. A passé spo pur na gran porta, riiv-un spo söla plaza dan l santuario.

Atira suns jüs it tla dlilia fabricada da nü i agn 1920-24, düta in marmo y decorada cun mosaïch y düt incëria de gran finestres, che lascia udëi l panorama lunc y lerch. Sura l gran alté é-l raprejenté la szena dla trasfigurazion, sciöche l Vangel la cunta sö. Al n'é pa de morvöia, sce s. Pire dijô a Gejù de urëi fa sö trëi üties y ch'al i savô de se ste bëgn te chël post bel de morvöia. Düti incëria vëig-un lunc y lerch na gran pert dla Tera Santa. Cuntra süid l Pic Hermon, les munts de Gelboe, aulà che Saul é tumé te vera, a man cianpa čina al lech de Genesaret, a man

dërta diuta la planiuda de Esdrelon čina al mer y cuntra nord vëig-un činamai la piza da nëi dl gran Hermon y l'Car-melo. Na cosa interessant urô-i ma čiamo dì chilò. Da trames les perts dl gran iusc de dlijia é-l diues capeles dedicates iuna a Mosè y iuna a Elia, sciöche s. Pire urô bel fa. Te chëst'ultima é-le na gran crusc alta y pesočia metüda sö. Chësta crusc é-l ste un dl Poar, ch'à purté da l'Europa čina chilò pur voto, sc'al vari da na ria maratia y al è ste ejaudi.

I Franzescaneri, che čiara dl santuario, s'à spo arjigné na bona marëna cun pastasciuta y čier bela blancia de tachins, ch'ai nudrësc y sanbëgn de bun vin de süa vigna dl Tabor. Do che un spo čiamó vijité les atres antichités y ch'un čiaré incérch cudi, suns indò pià ia cun la cuntentëza tl cœur, feter sciöche chi trëi apostuli la-ota.

Al mer dla Galilea, al Iordan y al Mer Mort.

Da Nazaret suns spo jüs cuntra la doman sólo strada che cundiusc te 30 km al lech de Genesaret. Pur chësta strada do 8 km suns-e spo ruvà al paisc de Cana, cunesciü dal Vangel pur la festa de noza, aulà che Gejù à fat vin fora d'ega. Propri atira suns rovà pro la funtana dl paisc, che é oramai de sigù la medema, aulà che i servidusc a pié só l'ega y che Gejù à convertì in vin. Spo uns vijité la dlijia, che rappresentëia dér bel l'fat dl miraco són plata d'alté. Al s'é ste lit dant la storia y splighé les zircostanzes y usanzes dla festa. Do che s'un spo cumpré na botsa de vin de Cana da purté in record a čiasa, uns lascé la bela cité de 1200 abitanç. L'apostul s. Berto, nominé Natanael tl Vangel, é recurdé te na capela, che i e stada dedicada te süa patria.

Plö inant suns passà dlungia l col de „Quarn Hattin”, cor de Hattin nominada pur la forma de dui cor, un ót cuntra l'ater. Chësta se recorda l'ultima vera di Crociati cuntra i muselmani l'an 1187, aulà che i cristiagn l'à pordüda y inscio diuta la Tera Santa pur seculi è indò tomada tles mans di pagagn. Do n pic trat de strada ruvans-e bel són som l'urt dla val, aulà

ch'an udô jö sot a nos l bel lech de Genesaret, che se destenô fora tla lungheza de 21 km y dla largheza de 12 km. Na udiuda dér bela, l lech vërd, incëria düc i paisc a mez les palmes y i légns d'uri cun prà bì vërc y urç plëgns de ciuf. In serpentines jén jö y jö čina a la cité de Tiberiade, aulà ch'al è la dlijia dedicada a S. Pire, in forma oramai de na barca, che sta pur ji it pur l lech. Spo suns-e rudà in gran pert incér l lech ia. Al é propri l lech de Gejù, ch'al à santifiché cun sü tröc miracui, cun süa doctrina, ch'al portâ dant ti paisc y da la barca, cun sü iadi sö y jö pur la spona o ia y ca pur süa ega sarëna. Tan gunot pò-n li tl Vangele: „Gejù jê dlungia l mer dla Galilea ... Gejù comanâ de ji ia sól'atra pert ... Gejù jê te süa cité a Cafarnao, aulà ch'al à stabili süa secunda čiasi”.

Chilò é-l ste la pesca miracolosa, chilò la tempesta sól lech, chilò s. Pire saltâ t'ega y urô i jì incuntra a Gejù, mo al scraiâ: „Signur, salve-me ...” y Gejù: „Purči dubitas-te pa, om de pücia fede?”

Són la spona dl lech uns spo marné y un ciafé pësc de s. Pire, sciöch'an i disc, dér bogn. Na pert se metô a cherdé i pësc cun frogores de pan, ch'ai i sciurâ t'ega. Ai gné a schires adalerch y valch n'un pià inç cun de té rampins a la buna y ai è bugin de n'abiné.

Domisdé spo uns traversé l lech són na barca a motor bel oramai sólo medea linia, che Gejù à fat la-ota y sun sbarcà a Bethsaida, patria de s. Pire y s. André. Ailò dlungia é-l Magdala, patria de s. Maria Magdalena. Plö insö cuntra nord l post dla moltiplicaziun di pans y aulà che Gejù portâ dant les beles parabules dl règn de Di, spo plö inant indò Tabga, aulà ch'al i à surandé a S. Pire les tles. Spo suns jüs sólo munt dles Beatitudines, aulà che Gejù à incundé la lege de so règn. Ailò é-l ste fabriché na bela dlijia y da-it sói parëis é-l scrit les ot beatitudines cun lëtres d'or y ailò uns inç dit mëssa sólo sëra, che fajò gran impresciun són chël post. Do spo uns čiamó vijité la sinagoga de Cafarnao, che é stada čiavada fora y metüda in pè in pert, sciöche éla è al tëmp de Gejù y aulà ch'al

à impormetü l'Eucaristia cun chël memorabil discurs 1 dé do la moltiplaciu di pans. De Cafarnao instëss n'é-l resté ater co rovines pur via dles paroress de castigo, che Gejù à dit: „Tö, Cafarnao, che t'es stada alzada čina al cil, te sarâs avaliada a tera. Sce Sodoma y Gomora ess udü i miracui, che é stà fač te te, foss-ëles čiamó incö”. An vëiga propi, che les paroress de Gejù s'e averades perfetamënter.

Do che sun ruda dlunch impü a udëi i postë y sciti incér 1 lech, oramai cun incherscemun messâns-e 1 lascé y jì indò plö lunc, mo 1 record resta vi te nos.

Jö a pè dl lech de Genesaret vëgn-el fora 1 Iordano y nia tan lerch, ch'an miness, mo al va dér bel plan, ch'an cunësc apëna. Spo val jö pur la val ia y ca, inanter la rica vegetaziun. La val dl Iordano é bela vërda olà ch'al riüva 1 mol, mo spo vëgn-el indò spere y ross,

Dlungia 1 Mer Mort

plö ch'an va dalunc da l'ega. L Iordano va a finì inultima tl Mer Mort. Püch sura 1 Mer Mort suns jüs a vijité 1 post, olà che s. Giovani Batista perdicâ y batîa dl lungia l'ega dl Iordano, düt cher-sciü ite da palmes y brüsces vërdes. Na picera capela recorda čiamó la situaziun y nos sun jüs jö da l'ega, l'un to-cada y s'un signé, valgiún se n'à inç tut te na botsa da purté a čiasa.

Nia dalunc dal post dl Batejimo de Gejù é-l la cité de Gerico, famoja pur süa storia y pur sües cultivaziuns de léngs da früt y pur sü urč de röses, nominades inç tla Bibia: Rösa de Ge-

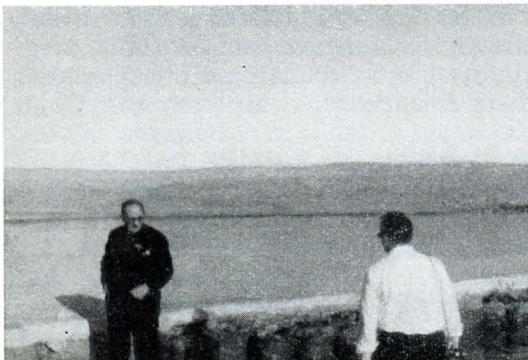
rico, che indichëia inç s. Maria. La ve-dla Gerico é üna dles plö vedles, scenó la plö vedla cité dl monn y la Bibia cunta pö, che bel Giosuè l'à tuta it sól iade dal desert tla Tera Santa. An é dér tl laur de čiavé fora la cité vedla y al pê che an i dais dërt a la Bibia, che disc, che éla é tumada adiüm, sciö-che da n trumoroz. N più plö de sot é-l la Gerico romana di tèmpi de Gejù, che la Bibia recorda col miraco di verc de Gerico varis da Gejù. De chësta é-l inç ma resté val ruvines y la cité de Gerico moderna, pö-n di, che éla é pro-pi moderna cun de beles čiases y düt n bel parch de palmes y uris vërc. Mo-nia dalunc da la bela cité é-l ste fabri-ché na cité dla meseria cun n grüm de piceres üties chedres, aulà ch'al é 60.000 sciampà, pur gauja dles descor-dies nanter i stati.

Da Gerico untra la sëra vëig-un crëp-sö dérç, la-it büsc y sön som n cunvënt. Al é la Quarantania, olà che Gejù é jü a jiné caranta dis y caranta nöts. An vëiga, ch'al s'à propi chirì fora n post abandoné y chit pur fa penitënta. Do spo é-l jü tröc eremič a fa do so ejem-pio ailò.

Da Gerico spo va-n te 6 km al Mer Mort, o dai Arabi nominé Bahr Lut (lech de Lot). Al é 76 km lunch y plö de 16 lerch, so livel é püch manco de 400 m sot al livel dl mer y chilò dess-el ester supulides les cites de Sodoma y Gomora, che é stades desdrütes cun füch y solper. La caratteristica prin-pala dl lech é che l'ega cuntégn 24% de sé, in maniera, che n corp de na persona ne va nia sot t'ega y che degüna vita ne pò esiste la-ite. Düt i pësc, che l Iordano porta jö, mëss muri. Nos purvân de bagné les mans t'ega y éles restâ düt untices y a les sferié, gnë-les blançies sciöch' ales foss injafades it; an messâ les lavé jö cun d'atra ega pur se delibré. Sc'an purvâ de čiarcié chël'ega, spo spudân fora atira, éla è antia da spavënt. Düt incëria é-l sighé it da crëp alç zënza val de vërd. Jö insom udô-n la munt Nebo, aulà che Mo-sè pudô čiaré it tla Tera Santa denant che muri. Čialt é-l da spavënt, degün'a-ria, düt chit, degun scrai d'un vicel,

inč l'ega è zénza movimënt, parô-le. An sinti propri, ch'an è söl Mer Mort.

An dijô, che 1 lech devënta tres plö y plö pic, dea che plö ega s'assüia sö, co che 1 Iordano n'un portess adalerch,

Dlungia 1 Mer Mort

pur via dla bampa y dal gran cialt de 40 gradi y de plö. An é tl laur de trà fora 1 sé da l'ega, ch'an adora pur l'industria y pur la cultüra, pê-le. Pur cun-servé 1 livel dl'ega, pê-l ch'an ais 1 pinsir de ruvënn adalerch ega dal mer cun n canal de 100 km y sura les munts dla Giudea ca y jö, che dess ca na tomada de 1000 m, che podess mené turbines y mascins de vigni sort — na imprescia colossala. A man dërtä dl lech a zirca 6 km s'alz-el sö n crëp sciöche n parei alt, ailò vëig-un dlunch incérch büsc y grotes, che va it y che é gniüdes cone-sciüdes dan piüc agn cul inom de „Grotes de Quoram”, aulà che n peduin (chi che va a pè) à ciafé sö scriç dla Bibia dal têmp de Gejù Crist, che é de gran importanza pur studié l'autentizité tl test dla Sacra Scritüra, che nos liun čiamó al dé da incö.

Söla strada dal Mer Mort a Gerujaleme pass-un imprüma pur na planüda valgamia lergia y vërda, mo spo pëi-un sö pur altüres, inanter coi sciöche Plan de Salines, an mëss oramai dì, ch'al é düt desert. An ne vëiga degünes abitaziuns o campagna laurada. Ma i soliti pastorëc de bisces y ciores cun sü famëis, che sta ailò cun la pipa tla boçia y la maza lungia tla man.

Chilò pur chësta strada Gejù é passé plö gonot y ispiré da les zircostanzes

dla natüra bonamënter, à-l cunté la parabula dl bun samaritän, che à cuiü sö chël pür viandard, che jé da Gerujaleme a Gerico y è tumé tles mans di assasins. Y bel a mesa strada nanter les dëues cités é-l 1 Kan dl Bun Famëi da udëi. Al é propi tl post adaté, aulà che an se sënt propri susc da spavënt. L Kan o fortëza bonamënter é propi fata pur defëne y daidé, tl cajo de bujégn, i pelegrins dai briganti. I Arabi i disc čiastel o fortëza dl sanch, che indichëia dër bëgn, ch'al gnë ailò spo-nü tröp sanch gauja i malandrins.

Spo plan, plan, vëgn la strada y l païsc plö vi y zivilisé, čina ch'an cu-nësc de ester daimprò da la cité de Gerujaleme.

Chilò uress-i in ciurt čiamó dì, che n dé suns jüs da Gerujaleme a Emaus, che se vëgn recordé dal Vangele de lüñesc de Pasca. Y spo Ain Karim, aulà che s. Maria vijitâ Elisabeta y čiantâ l Magnificat.

Söl iade tl'Europa y a čiasa.

Do che an rudâ fora dûta la Tera Santa in lunch y in lerch y un podü vijité düt i santuari plö cunesciüüs, é-l gnü l'ora de ji a čiasa indò. An mëss dì, cun n cer incherscemu n's'un jëns-e, mo da l'atra pert cun tröpes beles re-curdanzes y conescënzes nöies la-sciâns-e la Palestina. Y chëstes dûra čiamó tres inant a li o a aldì les paro-res dl Vangele, che tres indò se mëna zruch te chi postç sanç y misterioji.

Sun jüs a l'aeroport de Lidda dlunga Tel Aviv a senté sö 1 fligher indò. Ailò uns-e messé passé la medema control, sciöche ti atri postç y tratan ch'i aspetân, düt se cumprâ it de vigni sort de coses, dea che vigni aeroport é por-to franco, che o di: An n'à nia bria de païé daz y costa n toch de manco. Spezialmënter cumprâ-i düt zigareç, ciocolada y val articuli d'or y d'arjënt. Incér la mesa da les nü, ora dl post, suns-e sentà sö la medema Caravelle a cater turbines y sun pià ia. Ma atira êns-e fora söl mer y sura de nos 1 cil bel brüm cun n bel surëdl. An udô val

barca jon cuntra tera y les ones, che fajô udëi zertes taçies blançies, sciöche sarades it dal mer brüm.

Inurcheltàn ruvâns-e sura l'isola de Cipro y spo chëla de Creta cun sües ci-tés, strades y munts, spo les piceres isoles dla Grecia, üna plö bela dles atres, spo Eubea y l Pireus, porto dla capitale Athenai, che formëia oramai üna na cité che taca adüim. Ailò suns-e gnüs jö y se sun tignis sö un püch. Da l'aerport udòn-se düta la planiùda sumenada de čiases tres it čina a l'Acropolis y l Parthenon dla vedla cité. Dütes les inscriziuns é in grego y ingleje, da vigni pert gnêl mituns y gragn a se pité recurdanzes dl paisc. Essun bëgn albü vöia de jì a vijité la cité plö avisa, mo an messâ indò senté it y jì inant.

Sun jurà sura la Grecia fora, che iö m'imaginâ plö bela vérda, de chël che ala n'é, spo sura les isoles ia cuntra la sëra y indò plö di sura l mer. Do n pez ruvâns-e sura Bari y l'Italia dl süd.

An udô atira la desfarënzia da n stato a chël ater, chilò plö cultivé cun čiampl y prà vérč, strades y cités populades, plö richëza tla natiura y tla zivilisazion. Spo uns-e traversé düta la Penisola čina a Napoli. Ailò döns-e inč sbarché, mo spo suns ma jüs inant y prësc éns-e a Roma. An udô bel dalunc la dlijia de S. Pire, l Campidolio, l Coloseo, an udô che Roma é fabricada sön coi. Ala n'à duré di, ch'i tocán indò tera a Fiumicino. Incér misdé éns-e indò a mesa Roma, che rudân čina da sëra tert.

Incér les diesc suns-se sentà sólo fe-rata, jüs düta nöt y da duman éns-e a Balsan y da misdé a Burnech, aulà ch'un abiné la Posta, che s'à porté a čiasa sagns intun. Ailò suns na ota jüs a palsé, mo prësc gnêl dïues de té mitans a me invié a noza. I n'urô mine dér jì, mo in'ultima ai messé impò jì i ti à atira cunté de Cana, dla noza y dl vin miraculojo.

S. Ujöp Pizzinini.

Le Tulper ia n Lijun

M. A.

Foto: H. Planinschek

Che é-l pa, co ne conescea nia le Tulper, co rodâ da n paisc a l'ater con na te picia lösa d'invern y con na stagna maza y n brau ruchsoch d'isté.

I crë-i, ch'al n'é nia n paisc, olà che berba Tulper ne foss nia ste a segra. Sce degiign ne l'enviâ, spo s'enviâ-l enstëss y les segres n'â-l nia tan ienn por le ball, mo por i crafuns.

„Sön les segres”, dejea dagnora le Tulper te sü vedli dis, „sön les segres mëss-un se mangé ete cina ch'al jera i pisc”.

Apëna fora dla scora, al ea belo scialdi corsciü sö y corsciü fora, mes-sâl ji a emparé todësch y söa oma l'à fat ji a patrun. Ara l'à mené fora dan porta, l'à signé, i â mostré Col dla Vedula y â dit:

„Sëgn, möt, va ma! dagnora do alnes!”

Chël s'à-l recordé le möt, à fat aladò y é bel franco roé ia n Lijun. A sorvi orê-l jì pa I plüi gran paur y chël ea, sanbëgn, le Moarhofer y danlò â-l incië bel avisa ciafé patrun. Nosc Tulper ea oramai belo scialdi da jon y por-chël i plajë-l al Maorhofer.

Da Gnisant â-l podü gni a čiasa por n per de dis, spo cuntâ-l, pa či gran paur ch'al ea, che n n'ëra o n él ne foss mai stes bogn da porté la marëna a tan trepa jont, fanč y fanceles, co ea pa chël paur.

Zacai damana: „Pu, co fajë-i pa spo?”

„Pu”, dijë-l, „chi dis da d'isté ch'ai ea fora söla campagna a lauré y ch'al ea dis da balotes, i ojë-i fora la jopa

con sales fora sólo campagna ai orás y por les balotes á-i n té picio canun, chai les slopetá fora y ares roâ fora olà ch'al ea na té para y danlò messâ-i ester arjignés con la furčia o la furchéta y chël co ea le plü snell, n'abinâ mefo inčie de plü. Chi dis da balotes de poia, tolê-i chël gran canun, ciodi che les balotes ea inčie maiùs, cotán maiùs.

A la patrona de chël gran paur cuntâ-le Tulper: „La-ota ch'i sun nasciù, é-i tan gran co na mana de siara; al é pa vëi, i mo decordi čiamó bel avisa”.

A čiasa cuntâ-l inčie, che chël patrun á n gröm de ês. Can ch'al jea na séra a čiaré do, spo manciâ-l na é. Al mëtt le Tulper da jì a la chirì. Le Tulper va y va y röa činamai sön munt y danlò la vëgh-el, mo ar'ea morta. Či sciode! Al ea čiamó tan na grana!

Le Tulper se ponsta: „Ci feji pa sëgn?”

Al i toma ete da i té la mi a chë é. Por fortuna á-l n té picio züber pa d'él. Al à fat fora la mi y chël züber é gnü bel plëgn. Te chël ch'al loâ sö por s'an jì con la mi, é-l gnü n té gran variö sora ca y à peté jö con l'ara y sprinzé fora plü de mesa la mi. Döt dessené tol-el cà le manarin, i maza fora n ciontenà de plöma a chël variö. Mo le manarin i toma danter chë plöma ete y al n'ea nia bun da s'al ciafá Či fesc-el? Al i taca fü a la plöma. Le manarin s'é deleghé y le mano á-l ciafá.

Le Tulper á pa bëgn inčie dér de bogn edli y da jì sö por munt á-l na extra ligrëza. N iade é-l jü con sùi compagn són Sas dla Crusc. Ai čiara incérch lassö y le Tulper ciara ia n Pütia, spo disc-el: „Odëis-e? Al é n moscherun ia n Pütia, i vëghi avisa, ch'al à le bech davert y n massalà frad”.

De tares n'à cunté y vit le Tulper enstëss. Sc'al foss čiamó en vita, gnessel čiamó con plü de stersces adalerch.

Le grof y le confarun

A. M.

Sëgn no plü, mo plü da dio odê-n le grof jenn encérch cun na bela braia cörta de coran bel cujida fora con scač de coda de paom y con n bel quertl plëgn de zirachi, desch'al ea üsanza la-ota.

Sanbëgn, pa la braia cörta aldi-l de beles čialzes blančies, i jenëdli bludri, de bì comoc dla braia döt zinzolés sö, n iancherle de lana con vëtes vërdes, n bel čiapel da na stagna berba de čiamurc. Cösc ea le iestimont da n iade y al ea bel, moseré a nüsc paisc y a no-sta jont.

Sëgn oress-un i fa do ai americans y an mina, tan bel ch'al sie, mo ch'al passené-i por nos ... ah,, chël no ... gnanca por idea ne!

Bëgn, bëgn, le Grof, conesciù lunc y lerch da gragn y da pici, á mefo inčie na té bela braia de coran con n brau

quertl döt cujì fora. Chë braia i stea mefo tan sauri, ch'al l'ess tuta edemes y mënsc y agn y inčie da jì a dormì, sc'al ne s'l'ess empò gonot menada pičié.

Val iade l'à-l pa bëgn inčie tuta da jì a dormì, can ch'al á albiù ia por le dé dér n gran laur y can ch'al ea porchël dér stanch y mazé pro. Porchël é-l inčie i botuns dal quertl, co manaciâ da lascé do. Pa ön messâ-n bëgn di: „tan ch'al taca čiamó”, mo jì jê-ra tres čiamó y čina ch'ara va, ne sta-ra nia chita.

Porchël n'à le Grof nia la ria löna. Chël rio botun dal quertl dla braia, co tacâ ma plü con ön en nerf, ne le la-sciâ no ciald, non fréid, mo ara i pla-jea da jì y vire danter jont.

Le d'invern ea passé y l'aiscioða i dea belo prësc la man a l'isté. Öna

L Grof

dles beles festes dl'aisciöda endò l'atra passâ y al gnea incie les Antlés.

Edemes denant à jont da s'arjigné ca por cösta festa. Pa les jones é-l la gherlanda, le guant y le čiaz blanch y düc chi zandli, olà ch'ai mëss gni tachés pormez. Pa i éi n'é-l pa zonza nia tan; empü stöpe jö le guant da zacan o le sferié fora — al dé da ncö jess-un pa bëgn plü ienn endesnüs co tó n guant da zacan.

Ensciö gnê-l mefo incie punsé da dortoré sö les statues de dlijia y i cunfaruns. La sëda dai confaruns bëgn messâ pa luminé, can ch'ai jorâ tal aier, menés da l'ont.

La festa dles Antlés gnea fata con gran soLENITÉ. Le tomp ea ste bel y à ensciö daidé.

Danmisdé la gran Mëssa čiantada y la prozesciun à dé ligrëza a gragn y

pici y le domisdé con Espi y Magnificat, accompagné con stromonc, fajea soné fora le bel dla festa.

I éi se n'ea mefo dér fora de dlijia, mo les éres à la üsanza da ste čiamó n pez a perié.

Al gnea defata te dlijia trëi jogn, y danter chisc le Grof, a tó i confaruns por i porté endò t'armé dai confaruns. Le confarun dai jogn ea tles prômes proches.

Le Grof con süa braia cörtä y söes čialzes blančies da tiroler jea con iama lesiera sö dant, ete te proca, alza sö le confarun, desch'al ess ma da fa con n restel. Al porta le confarun fora de proca, s'osc, alza čiamó n toch le confarun por mostré a dötes chës éres, či forza ch'al à, y ó le méter te vaina, mo .. la fala y toca le quertl dla braia. I botuns dl quertl dà do, le quertl dla braia se scherza ca, al toma jö y ... o meseria de bosch ... le Grof vëgn jö por dlijia con la braia ... aih ... aih!

Les éres à sanbëgn de bogn edli; mo ares se stopa debota i edli con les mans y ma val öna s'anfida da čiaré, danter i dëic fora, mo dötes mët man da rì, can alda chë musiga čiamó de plü co i orghi.

Döta chë vera i sa de morvëia al Grof. Al čiara danjö y vëga le spaont Debota i dà-l le confarun a sü compagn, se tëgn sö le quertl dla braia y tralascia la dlijia, mo nia plü tan rudent co da gni etepèrt. Con le confarun ea pa bëgn jüs chi duj atri jogn.

Sëgn é-l incie les éres co à pordü döta la devoziun y s'an jea döt rienn fora de dlijia.

Mëda Urscele de Trognora, co à otant'agn, minâ: „I à pa odù trec teatri sönc cösc monn, mo le plü bel à-i odù encö”.

Do da chël i à le Grof feter dagnora albü le spiso ai confaruns. Con chë braia, sanbëgn cunciada da söa chestiana da Pranzoll, l'à-n ma plü odù en iade su le Grof, y chëra aldis-e atira.

LE GROF TACA

A. M.

Ah, na, na . . . nia spo! Sc'i minëis, che cösta ne sie nia vëi, spo ne s'la cunti nia y fora es-era la storia. Mi-nëis-e, ch'i mo lasci dagnora ma tó por le nës.

Mo dea ch'i scutëis čiamó tan bì chič, ne jo-el döt nia, co s'la cunté. Al ea n iade ,dér de sogü, spo do da n pez n'-el nia plü. Cösc val por dötes les stories y porchël ald-el inčie pa cösta storia, mo pa cösta storia poduns-e čiamó mëter laprò, che do da n pez êl čiamó y al é tres čiamó bel gran y toch y dla bona löna. Madér chë bela braia cöpta con chël quertl bel cuji fora con scač n'-a-l nia plü y čiodì ch'al ne l'à nia plü oress-i se cunté. Sc'i eis empù la pazionza, spo adorëis-e, desch'aré jüda pro.

La-ota che nosc Grof ea n stagno jon, co podea se moseré con düc i jogn dla bachëta, rodâ-l plü por le monn y an l'odea con en bel čiapel da na berba de čiamurc, n iancherle grisc čiarié ete a vërd, la braia cöpta, les čialzes blančies, de bì gragn cialzà da munt y či co ne i mančià mai, ea n té strefl de ruchsoch sön na sciabla.

Te chël ruchsoch portâ-l dagnora con se de vignes sort de massaries: torchi, bandes, limes, plom, foradures, saradöres, de té mec slop, munizium, agüs y n gröm d'autres coses.

„An ne sa mai nia, či ch'an pò adoré”, dijê-l.

Sü miùs compagn â-l a Danterega y al foss jü por ëi te fü, mo nia cis ëi por le Grof.

Can che chisc compagn dal Grof oreá endò n iade se fa n pù l'aurela cöpta, sc'alea da bor tomp o frëid defora, spo s'abinâ-i scialdi diüc bel adöm a Danterega t'ostaria. Ara ne dörâ dio, che al capitâ inčie le Grof. Ai la mettea man con na cartada y la finia la maù pert con na matada.

Dan da trec, trec, agn, la-ota che la jont de nostes valades n'ea nia cis bëgn odüs da chi co la gornâ, ê-l bëgn

da spaont zite, sce zacai gnea abinés con ermes da fü; chi podea inčie magari s'aspeté zacotàn de mënsc do val feriada.

Bel la-ota ê-l ste, che le Grof da d'alon ea jü a marcié da San Sciomun y da gni zruch ê-l taché a Danterega, la pröma sera de libera orienté, mo laprò čiamó trëi dis nia de libera orienté.

Le dé do marcié da San Sciomun à-l fat jö na té picia nëi y tal čié dal Grof ê-l belo scialdi da čiarüsc. Tan dio â-l pa bëgn mossü lascé plöei a checio, čina che i čiarüsc jea sö a cié. San-bëgn, che i bogn compagn da Danterega à inčie daidé do y ester n'-a-i pa čiamó öna o l'atra tal proiect, dea ch'ai se dea tan dai comeduns y da l'edl.

Bel avisa, ai ea sontés con le Grof do mësa danlò da Wastl y baiâ da sciché, ön plü co l'ater, y le Grof â-i madér bria da coiené, ch'al ne sâ nia da jì cola roda, spo loâ-l sö y s'an jea.

Picio Lois disc: „Dode-te, Grof, gnanca savëi da jì cola roda, olà che vigne möt de cöna tlo Danterega sa da jì plü co tö”.

Al â belo dit de massa. Le grof lea sö, se tol le ruchsoch sön le spiné, čiara bort y s'an va. Mo les iames â-l belo tan posočies, ch'al messâ, apëna ch'al â passé le punt, atira endò storje pro te chë atra ostaria.

Picio Lois čiara da finestra fora y vëga gnenn adalerch chi dla polizia bel cuntra Danterega. Le Grof i vëga inčie y da chi â-l plü co ater respect y sc'al sciafiâ ma, spo ciarâ-l da i mücé. Magari ê-l la coscionza co i mordea n picio püch.

Bëgn, bëgn, le Grof i vëga, lea sö y s'an va da l'ater üsc fora cuntra söa fu-jina, olâ ch'al laurâ val iade chi agn; mo či co ne podea nia jì con ël, ea le ruchsoch. Al s'lâ bel avisa desmoncié.

Picio Lois â i edli co lominâ; al i ea jü sö n dér luminus. La polizia gnea bel strochs cuntra l'ostaria. Lois tol

debota cà le ruchsoch dal Grof, le daür sö, tol fora dötes les massaries y les destënn fora danlò sön n té banch d'ostaria: canes da sloop, patrones da sloop, magnadöres da sloop, torchi, limes y n gröm d'ater plunder, ön n toch bel dlungia l'ater, bel desch'al foss n banch da marçie.

Apëna ch'al à roé y s'ea fat ia pa söa mësa, ch'al gnea belo chi dla polizia da üsc ete y ... maradëta ... bel ia da chë mësa, olâ ch'al ea ste le Grof. Te stöa n'èl ciamó zacotanç y a düc i stêl oramai sò le fle y ea curiusc a či co à da gni.

Cösta podea čiamó gni bela. Lois n'ea nia plü bun da se tignì le rì y messâ lascé la stöa, mo dea ch'al oreá empò la odëi fora por i la cunté a süi compagn, orêl empò endò gni ete.

La polizia, sanbëgn, i čiarâ fit a döt chël patiùc y tla finada mët-era man a damané do y fesc tan, ch'ai mëss jì a dô le Grof. Le püre Grof vëgn adalerch y či ch'al é spo sozedü, pò-n ma se pun-sé, nia descri.

Le Grof empröma proa da se vartoré fora con la bočia y con pisc y con mans y can ch'al odea rienn Lois, à-l motü man da tofé le polber y i taca na müsa a picio Lois, ch'al n'en sarà mai gniu taché tan na grana te chë stöa. La polizia mettea inchie man da capì la storia.

Ai i les manačia čiamó dér scerries al Grof y le lascià spo salté, mo chël patiùc da sloop se mettē-i ia.

Deperpo ch'al ea sozedü cösta storia con le Grof decà da punt, s'l'à-i belo da dio baiada ciarà ia delà da punt, ia da Wastl, olâ ch'al ea süi atri bogn compagn. Ai sâ dér de sogü, che le Grof gnea pa bëgn endò defata.

Či fesc-ai? Ai tol cola da pié vici, mo de chë tichiscia, la straiha sön n scagn, comana n mez liter de vin y aspeta al

Grof. Ai à belo spicolé fora, che la braia cörtä dal Grof n'ea nia plü der bona ia de do. Ar'ea belo stada cunciada n iade y sëgn čiarâ-ra belo endò ca dla ria löna.

Le Grof, döt dessené por či ch'ai i à fat sö ia delà da punt, vëgn debota ca por punt por gni ca da süi compagn a s'la baudié. Döt scraienn vëgn-el da üsc ete y te chël é-l belo gran Lois co le chérda y disc: „Hoi, Grof, vi ca da nos, al è belo inchie arjigné le goto por te. Vi ca, tlo é-l l'aurela cörtä. Tan jogn ne rouns-e pa plü adöm”.

Le Grof va ia y se sonda bel sön chël scagn da cola, mo či sa-l pa y sont-el pa èl?

Al vëgn cunté de iagri y de wilderi, de lèi y de čians, de rehli y de čiamurc y de muntagnoles, y ön sà da monti plü co l'ater. An ne s'an anadà gnanca, ch'al ea na té picia möta, co scriciâ fora por porte y ciantâ:

Ciacoles de jont,
ai cunta y baia y mont.

Al gnea cunté, boü y finamai čianté. Bëgn dio è-i stes danlò, che gran Lois i dà da l'edl a so compagn Jan.

Jan lea sö, fesc desch'al messass jì fora n porte, mo söla piza dai čialzà vëgn-el endò ete y bel adascusc ca do le Grof, tol fora na odla y i la fičia ro-dunt te na chessa al Grof.

Le Grof tira n scrai y n salt sö en pè, mo Jan tègn le scagn.

Con n dér scherz s'â-l destaché dal scagn, mo ... o meseria de bosch... döt le funz dla braia ea resté pa l scagn y le Grof à ia de do na té gran gran löna.

Düc ea loés sö y cola bočia daverta y les lagremes ai edli dal blot rì, i čiarâ-i, desch'al foss sozedü le nono miraco dal monn, y sc'ai ne se n'é jüs chi cosci, spo es-ai čiamó danlò.

Cal è pa plü gaert?

Al è n iade trëi fredesc, ai â inom Iaco, Pire y Paul, ai è gaerc sciöche Davide, dûc trëi. Ai ti è sura cè a dûc i jogn dla bachëta. Gnanca in cinch ne s' infidâ-i da jì cuntra un de chi trëi fredesc.

La jént cuntâ coses de murvöia ch' ai â fat cun sua gran forza. Paul â alzè fora na gran roda da murin fora dl logher, Iaco â sciurè n gran tapo de lersc sön tet de ciasa, Pire â brancè n manz sön munt pur i cor y l' â curetè ia pur tera. Mo plü de dûc i atri savô so pere da cunte dla forza di sü mituns. No ma che ai ti sturjô y rumpì dûc i caziüs, ince les masaries jê in toc. Nia ti tignô, degun pichel, deguina sapa, deguina luvira, düt jê in toc te süs gran mans.

L pere baudiâ bëgn tan: — Fajede, prëi tan bel, n pü bel cules massaries, cul patiùc, scenò mëss-i lascé fa ite pur mane legns intirz. Vos rumpis y spa-chéis düt adüm.

Mo nia ne juvâ, ai ne n' ê ni bugn de brancè ite atramenter. L plü gaert è Pire. Al ti è bung ai atri dui, mo sce i atri dui ti saltâ ite deburiada spo ti ê-si bëgn bugn. Ai savô uramai sciöch' ara stê cun vëi y ne purvâ gnanca plü fora sü muscli ne. Ai baiâ ma tres de forza, de fa vera, de alzè pëisc, de storje y de sprëizè.

N iade è-si ia do ciasa ch' ai fajô sì. Iaco disc: — La plü gran forza sön chësc monn à impò ciamò l polver. Al mëna indalater y spacca crëp y mëna poc ch' an alda lunc y lerch.

— Pur fa na gran vera n' ò-l ester deguina forza — respogn Pire.

L son dla gran ciampaña ald-un ince lunc y lerch y in dui la son-i sö sauri.

— Mo l polver mena in toc ince fer y acià — disc Paul —, sciöche ar'ê jüda inir cul gran murtal.

— Chël n' è ciamò nia — disc Paul. N te murtal è de fer y ne po nia se parè — se defène.

— Pare-te tö cuntra l polver!

— Purciudi pa no? Purvè uress-i n iade.

— Mo ci ch'al te toma ite, cuntra l polver ne n' es-t bun de fa ince cun dûta tua forza nia.

— Chël bëgn ciamò, aè, i me dudass — disc Pire. I se dij-i, cun un chilo de polver la veghi. Tan gaert con chilo de polver sun-si dagnéra ciamò.

— Os-te purvè spo la cosa?

— Aè, aè. Jun sòn ara y jutun n chilo de polver ia pur funz y l curiun pro cuna condla. Vos spo pudëis impie l polver cuna corda da füch y iö tegn-i jö la condla sciöch' a tigni jö na cutra de lana. Degun pfuc ne vëgn-el forra, chël se garëntësc-i.

— Chël te puchnëia pa, Pire. N chert d chilo t' è bel de massa y te sciura pur aria sciöch' un lumiscel de fi.

— Y iö tegn-i jö n chilo de polver! Ci metun-s pa pëñch?

— Metun pëñch n mot — disc Paul.

— Ei, n mot metun-s pëñch, ara vel! Sc' i sun bun de tigni jö, spo ciaf-i da vos dui n mot, sc' i vëgn sciurè sö, spo n ciafeis vos un da me.

— Bëgn dërt, ara dess valëi.

Dui dis do s' ài spo metti al' opra. Ai à purtè na condla y n carnì de polver jön ara, cul polver ai fat n pic cogol ia pur funz y l' â curi pro cula condla. Da üna y da l' atra pert dla condla ài mazé jö sot te funz na gran crampla de fer.

— Y sëgn curagio, Pire, ara va pa los — disc Paul.

— Bëgn dërt — respogn Pire. Impiede ma.

Iaco â metü la corda da füch sot condla ite bel dlungia l polver y à tachè füch.

Atira s' à sentè Pire söla condla y à brancè ite cules mans les cramples y se sprëizâ ci ch' al è bun.

Iaco y Paul se n' è atira trac t' un piz d' ara.

Atira ne n' è-l suzedü nia. Pire gnë dala spazienza y scraiâ:

— La corda ne verd nia, mëssëis ciamò n iade i tachè füch.

I fredesc dijô: — Pire, tegn, Pire, tegn tegn! Scenò vas-t pur aria.

Ciamò de plü se tignô Pire pro les cramples y scraiâ:

— Al ne suzed nia, sce al ne va mader no in toc la condla! Te chël mu-mënt ê-l jü sö na flama cöcena y dò füm — n' bot teribil — y Pire ê gnü sciurè alta fora ia da üsc d' ara. L' ara ê plëna de füm. Can che l füm se n'ê stè, n' ê-l plü degüna condla da udëi y Pire ê ia pur tera stare sciöch n' to de légn. I dui fredesc â metü man de rì y ri ch' ai ne la fini gnanca plü ne! Pire ne n' ê nia mort, al ê düt inciurni. Do da n' pez ê-l indò gnü pro se instëss, al ê spo luvè sö bel plan y se sfriâ cun tina na man l cè y cun l' atra ia dò l spinè. Al â ciafè sö dui gran püc. Dea

che Iaco y Pire ne lascià nia da rì, s' è Pire dessenè y scraiâ:

— Ci eis pa da rì, macachi che sëis.

— Ara me sà ma tan da rì sciöche tö t' es jurè pur aria — disc Paul — catö, n' chilo de polver à impò plü forza, è plü gaert che tö?

— No, plü gaert no — disc Pire.

Ar' è jüda tan snella ch' i ma gnanca intenü ne.

— Os-t ciamò purvè n' iade? — damana Iaco.

Pire ne n' â plü degüna vöia, al â païè plü gion l mot.

Chësta storia dess ester stada zigü vëi.

S. M.

La salvaria

Nia dalunc da Andrac viô-l n' iade n' paür, süa čiasa ê a pé d' un gran bosch. Gonot jê-l t bosch a lauré de lignan. N' dé â-l udü t bosch na müta furesta,

che cuiô peries. Al damana či ch' ara fesc cules peries y ara respogn ch' ara mëss i les purtè a süa uma.

Foto: H. Planinschek

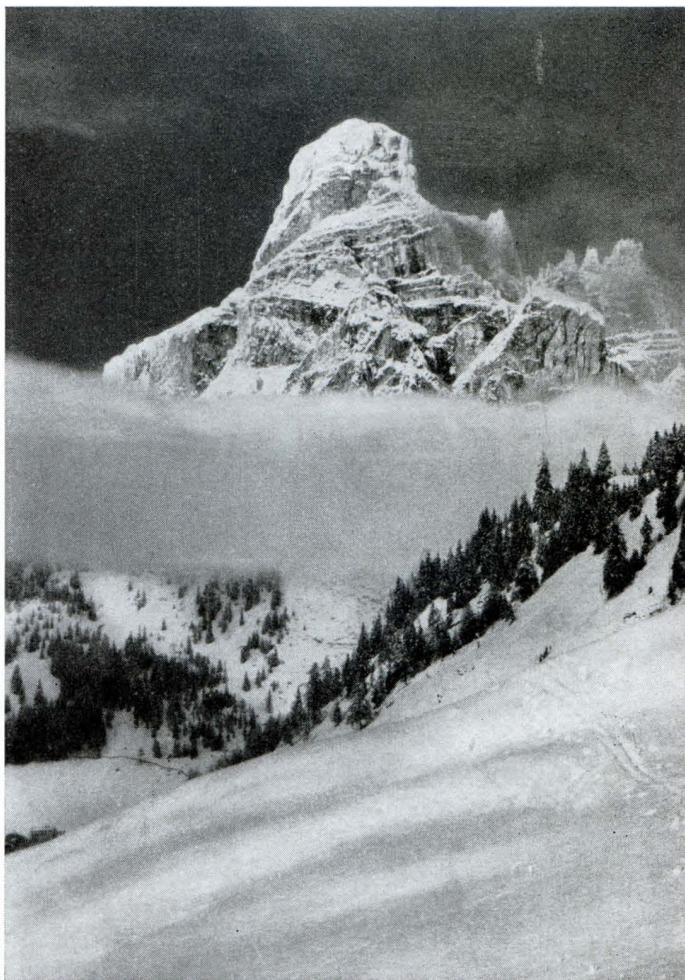

Foto: H. Planinschek

— Ulà abitèia pa tüa uma? — damané-l.

— Curasö tl crëp te cavernes y sfussà.

— Mo ci fajéis pa curasö?

— Nos mesun se cuntenté de vire curasö, dea che sun salvari. Vüsc antenac s' à parà curasö.

Dò ch' ar' â dit chëstes parores sé n' ê-ra stada t' un iade demez.

L paur l' â ciamò udiüda gonot tl medemo post y al baià indò impara y ar' ê ruvada ta inant, che un bel dè ê-l jü dal curat a damanè sce al pudô maridè na salvaria. L curat â respognü de scè, mo ara messâ se lascè battiè. L paur ê jü spo indò t bosch y i â cuntè alla jona ci che l curat i â dit.

Al ti ê bëgn dërt de se lascè battiè y de maridè chël paur, mo al messâ impurmët, de ne la damanè mai y spo mai, sciöch 'ar' â inom. Vël ê cuntënt insciö y trami dui ê spo jüs dal curat a se lascè dè adüim.

An n' â mai aldì cina laota ch' un ess maridè na salvaria y la jënt minâ che val de tè ne pudess nia jì cis bun. Mo vëi dui â vit set agn alalungia dër cuntënc y tla plü bela armonia.

L' om ê tres curius, de savëi l' inom de sua fomena. Mo al ne s' infidâ mai, de mët man cun té coses, dea ch' al ti l' â impurmetü. Dò set agn â udü n dè l paur t bosch n'atra müta furesta y al l' damanada, sce vära ê inçë na salvaria.

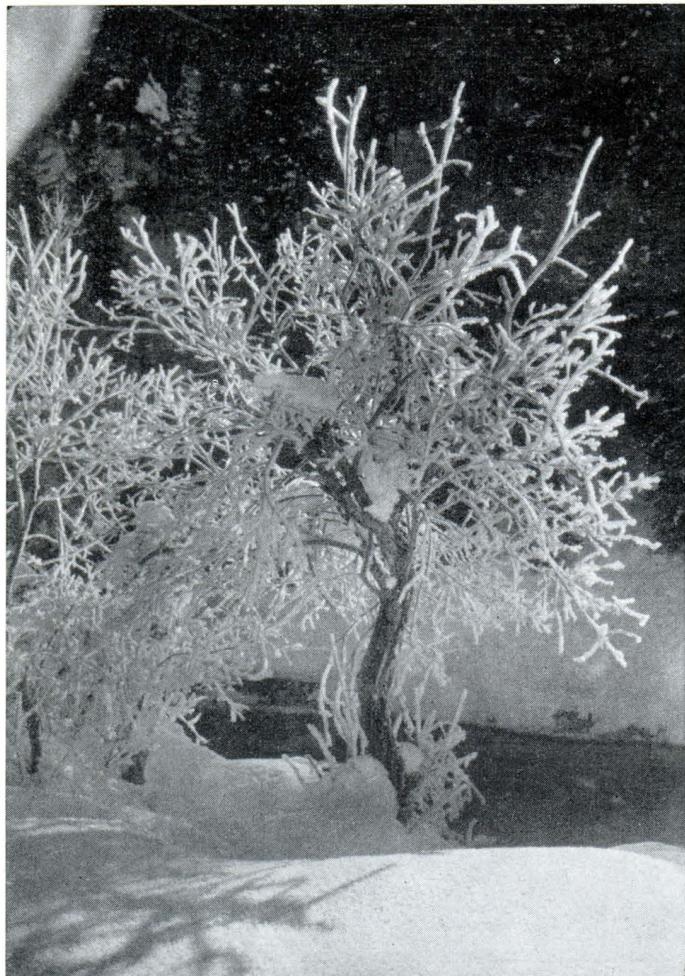

Foto: H. Planinschek

— Ei — dijò-ra — y purci pa? Cunësc-te magari ciamò de atres salvaries?

Al rî y disc: — Sanbëgn y tan avisa pa ciamò.

— É-l mo la Lonca, che tö te cunësces?

— Lonca — disc-l l paur — ch' è pa chësta?

— Al è üna ch' à maridè un da Andrac.

Do ch' al à aldi chëstes parores, à-l albü dër na gran murvöia y punsâ: sëgn sa-i, sciöche mia fomna à inom.

Söl tru da ji a čiasa scraiâ-l bel da lunc:

— Lonca, Lonca!

Sëgn ara aldi so inom, ara s' à dër spurdü, è saltada fora dan porta y scraiâ:

— O, iö piira coscera. I mëss arbandunè te y i mituns y m' un jì tles cavernes ti crëp.

Vël ne n' urô nia crëi y purvâ dla tignì zruch, mo al è bel massa tert. L'ëra se n' è jüda atira demez da čiasa zënza di plü na parora.

N iade o l' ater gnê-ra bëgn indò da sëra, a mët a durmì i mituns. So om se sentâ pro mësa y ti ciarâ pro. Plü tert dijò-ra, ch' al messâ s' un jì demez y no plü ti ciarè, y dea ch' al n'

urò nia stimè, spo gnê-ra impò ciamò, m an ne la udò nia plü. Ma i mituns sinti ciamò, sciöch' ara i curi pro y ti fajò aicia.

Chësc â durè cina la fin dl' an, spo n'ê-ra plü mai gnüda.

S. M.

Nbel cunsëi

Al paur da Sotcrëp ti era jüda mal. Al ê gni abinè ch' al jê a wildern. Al ê gnü dè dant y n bel dè messâ-l se presentè dan dal vicare pur respogn de so misfat. Al ê bëgn n piu gram dea ch' ar 'ê dër zitia cul ji ala ciacia sénza avëi la cherta. Ci pudô-l fa l pür paur, da che pudô-l pa ji pur avëi n cunsëi y n aiüt.

Tla citè dlungia viô-l n avocat, al ê un di mius y di plü furbi lunc y lerch. Da chësc è-l spo jü l paur y ti â cuntè sö sua storia. L' avocat ne fajò nia cis na bela müsa y minà ch' al ê n cajo bëgn rì y ch' al ê püch da n fa y cun manco che n an de purjun ne s'l ess-l mai cavada. L paur à ciafè dér la ria, ciarâ fit ia pur tera y n' ê plü bun da gni cun nia. L' avocat â spo dit do da n pez ch' u n n mitl foss-l bëgn pur l salvè dala purjun, mo al t'il dijess ma sot a dös cundiziuns: Imprüma, sce vël, l laur, t' impurmët de scutè chit y secundo, sc' al ti dà purchël 100 rainsc. Ah, scuté chit uress-l bëgn, mo a paié 100 rainsc t' i gnê-l bëgn da spavënt ersura.

L' avocat â bel dauri l' usc pur lascè jì fora l paur, te chël se â-l impò punsè d' impurmët de i dè i scioldi y al t' i l' âince spo dit al' avocat, mo ma sot a ca cundiziun, ch' al jiss spo frei dl düt. L' avocat t' i â spo dè l cunsëi, de di dan l vicare pur resposta ma ca unica parora: **bë**, bel anfat ci ch' al gniss damanè fora o ti gniss trat dant o manacè. Sce al uress magari di plü gion: **mu**, ch' al foss pa bëgn anfat. L paur s' la riô bel da dascusc, l cunsëi t' i plajô dér. In chël dè ch' ê gnü fat fora se prejentl cul' avocat dan dal vicare y fej avisa ci che l' avocat ti â dit. L vicare â metü man da du-manè:

— Sëis vos l paur da Sotcrëp?

— Bë

— Savëis che sëis dan dal vicare y no te stala?

— Mu

— Sce ne se cumpurtëis nia sciöch'al alda, se lasc-i sare i!

— Bë

Düc chi ch'ê dailò messâ rì sciöch mac, ma l'avocat fajò n gran sciode, mo l vicare gnê ma cöce y blanch dal sén.

— È-l vëi ch'ëis stluptè n cerv tl bosch dl grof?

— Bë

— Pudëis lugunè, ch'ëis arubè n cerv y che l'ëis ascugnù te vosta cianò?

— Bë! Bë!

L vicare ê saltè sö y â cumanè dl met atira te büsc, dailò t'i passass-eres pa bëgn les morvöies. Ségn s'à spo lascè aldi l'avocat che l defenô, al spligâ che l paur ê mat dl düit. Sciöch' la patruna da Sotcrëp t'i â cuntè, t'in fale-l bel da n an no ma üna na veta, mo dös y de plü ince, al mina ch'al side na vacia o na biscia y baia ma cun cal vers. Sce al s'à arubè n cerv, spo l'â-l zigü ma fat dea ch'al ne savô nia ci ch'al se fajò.

L vicare punsâ dò, ci ci ch'al messâ fa impara, dea ch'an n'ê bugn de i tra fora nia ater che — bë —. Al tignô jö 1 cè inanter les sciabiles sciöch'al al ess urù pugnè, l vicare ne dubitâ ségn plü nia, al minâ ch'al foss veramënter mat y spo l'â-l lascè ji a ciasa.

L'avocat y l paur se n'ê jüs cuntënc y ligri a ciasa. Sön tru scutâ-i scialdi chic, ai se ciarâ ma un cun l'ater.

Can ch'ai ê ruvâ te stüa dl avocat, spo è-l na ota dè ca na riüda che ne se finì nia plü. Inurcaltan disc l'avocat:

— Ar'è jüda dér bun, no pa? Chësc è sté n bun cunsëi!

L paur rudâ intoron sü gran edli, tignô jö 1 cè inanter les sciabiles y fajô: — Bë!

— Sëgn baste-l cul fa damat, sëgn pudeis indò baiè indurtüra — disc l'avocat.

— Bëëë.

— Basta sëgn cules matades, i à 1 cè plëgn de chisc — bë.

Dijede, s'ara plajü incö da da signoria?

— Muuuu.

— Sciacoroto, no me dessenè, sno...! Baiede indurtüra, ais pro vos i loo rainsc?

— Bëë!

— Sëgn n'ai plü co assà, sëgn me paiëis ci ch'un fat fora y spo da porta fora.

— Bë — bë — bë — bë!

L'avocat gnê ma vërt y ghel dal sén, al jê ia y ca pur stüa dlun fladan. Do n pez dijô-l — al se tignô ite ci ch'al ê bun —:

— Incö sëis drot ite tl ester mat y al n'è nia dan fa cun vos. Incö se lasc-i jì. Fajun pa bëgn n ater iade, can ch'ëis

n pü plü ciurvel. Al ne mëss min propi ester incö ne.

— Bë — al fat 1 paur y se n'è jü da üsc fora.

L'avocat n'aldi nia plü dl paur, edemes ala lungia nia, al ne l'urtâ gnanca mai ne, spo ti â-l scrit na lëtra:

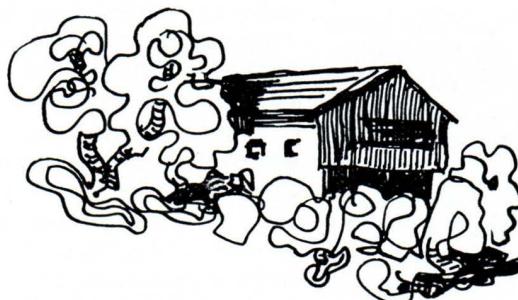
Al savarà bëgn ci ch'al ti è debit, sciöch'ai â sciacarè, sce al ne ciafa nia atira i scioldi, spo ô-l purvè y jì n atra strada, spo è-l pa bëgn 1 paur che la paia sterch. L paur se l'â rita y a scrit jö insom la lëtra n gran — Bë — y l'â indò menada zruch al'avocat.

Do n edema gnê indò na lëtra. Sce al ne paiâ nia entro trëi dis, spo gnèl atira dè dant. L paur â scrit chësc iade trëi — Bë — jö insom la lëtra y l'â indò menada zruch al'avocat.

Al'avocat ti ê-l saltè bëgn n dér gran sén, mo ci pudô-l pa fa. Al ne pudô nia jì da signoria, purciudi che dailò foss-l gnü sö so falz cunsëi y vël foss gnü ite trö de plü che 1 paur. Insciö â-l ma messè i ciarè dò al bel scioldo.

Chësc iade è-l stè n plü n furbo che ti è stè suracè al furbo.

S. M

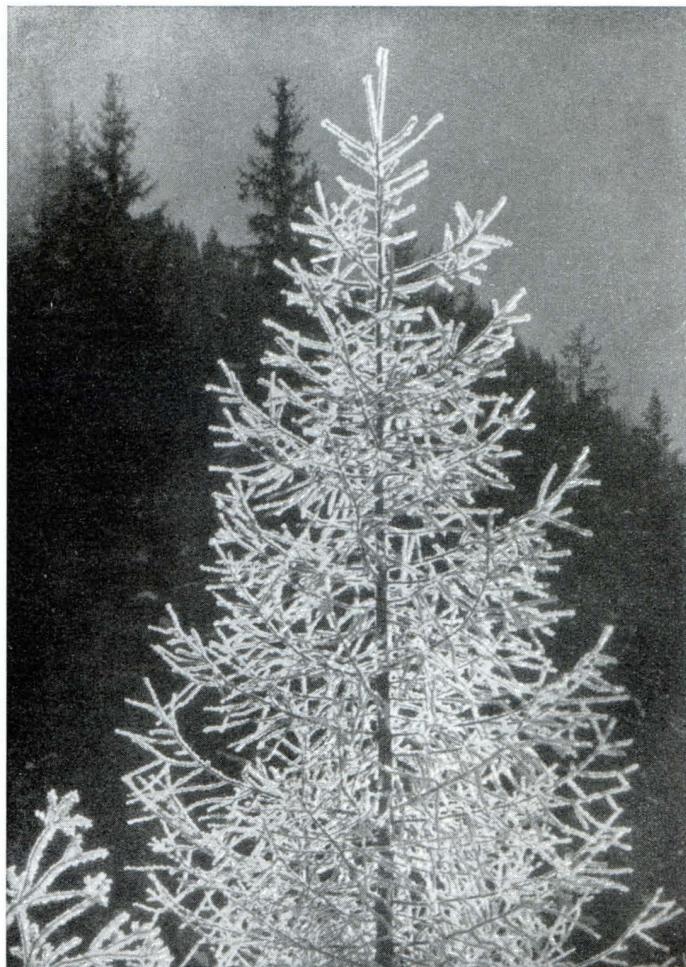

Foto: H. Planinschek

La nöt

La lüna vëgn do sö,
Les stères lumina jö
Dal cil tan bel sarëgn.
L bosch tan scür y fit,
Che scuta tan bel chit.
Ormai la nöt, che vëgn.

La nöt cun sües ambrìs
Cür pro diüt I paisc,
Che dorm in plëna pesc.
Sce tö ciámó bel su
Vas fora pur val tru,
La lüna udëi te fesc.

Mo čiara ma de jì
Inč tö prësc a durmì.
Purchël recorde-te:
Ne ste pa a t'ausé,
Co ch'an fesc incö,
A fa dla nöt n dé.

Prëia Chël Bel Dî,
Ch'al ois te custodì
Y te lasce durmì
In bela y santa pesc
Düta nöt bel tres,
Y dumàñ lové da nü.

S. U. P.

CRONICH

Purdené-i-la chësta ota, sce l calën-
der ne va nia chësta ota da n paisc a
l' ater te süa cronich, mo sc' al cunta
ma sö chi postč, olà ch'al é sozedü val
de straordinare; al à tres albü n té
laur, ch'al ne purdüsc, cun düta süa
buna orienté, nia do a diit cant.

La-ota d' aisciüda, mà y jügn y inč
ciamó messé, é-l dlunch ste tles cüres
dl decanat dla Val de Badia y Mareo
la vijita pastoral, fata dal Vësco
Mnsgsr. Heinrich Forer. Ma a Rina é-ra
gnüda tignida de setember.

Ai prüms de merz é-l vardü jö na
čiasi y tréi majuns fora n Rü dla Pli
de Mareo; čiasi y majun de chi dal
Gosser, spo les majuns de chi da Roje
y de Rü. Chi da Roje à na majun ora-
mai nöia. Ci o che che é la gauja de
chël gran mé de flüch, lasciuns-e scri à
la cronich d'La Pli de Mareo. Ara dü-
rerà pa bëgn codi, čina che chësta plaia
é varida.

Strades y funivies. Chi da La Ila à
metü sö na gran funivia sön Pre dai
Corf; pur da Nadé sarara d' adoré.
Strades nöies é-l gnu fat: la strada da
Lungiarü da S. Martin čina it a Rozó,
la strada da Longega a Rina, da Curt
d'La Pli čina sön Rü, n toch de strada
de Wörz y chëra da La Val é gnuida
ruvada.

L' aisciüda é stada scialdi mola y i
profec dl témp dijô bele danfora, ch'al
gnô n isté süt y cun dërtes sécies. Gnu
é-l bëgn düt val d'ater: plöies y plöies
y čiald oramai degun. Chi dis do mez
agost spo à-l metü man a plovëi dassën
n dé söl'ater, dé y nöt. Les eghes
s'alzâ da fa spavënt y gnô adalerch cun
lëgns intiers y cun crëpuns. Strades y
punç gnô menà demez da l'ega y al
metô man de ji jö roes, spezialmënter da
Longega čina Framacia y da Pliscia
čina it a La Pli. Chë témpla n'ê apëna
plü da conësce. Mo al jö inč jö roes
sön che pert da Jù da S. Martin y da
Spëscia da La Val ite y inč val üna da
Badia sö. Na rô à inč rosedé la siëia
dal Festl da Longega y n n'atra gran rô

à rot la strada nanter Longega y Pera-
forada. Nanter Longega y Peraforada,
da la Pert da Rina, é-l jü jö roes spa-
ventoses, tres fora. Chësta strada é
stada stlüta pur diesc dis y i auti mes-
sâ gnì pur Furcia. Che s'ess pa punsé
dan da chinesc agn, che Furcia gniss
čiamo á valëi tan? Y da les secundes
rogossies dl novëmber à-n adoré la
strada de Furcia čiamó de plü.

La jënt metô veramënter man a se
tumëi y cherdâ inscioi aiüt da Chël Bel
Dì y dai Sanč. A La Pli portâ-i la statua
de S. Maria in prozesciun. A S. Martin
s'abinâ adöm plü de 1300 personnes y
al gnô lové l corp sant de S. Germano
y te na grandiscima prozesciun gnôl
perié dër tröp. A S. Ciascian portâ-i la
reliquia de S. Ciascian in prozesciun y
söla Crusc Chël Bel Dì da la Crusc, y
la jënt gnô ejaudida. La plöia lasciâ
do y al gnô inč 1 bel témp, tan che la
jënt pudò čiamó se fa scialdi na buna
racolta. Setember é propi dër bel.

D'otober metôl indò man a plovëi y
al gnô l dé spaventüs dl 4 de novem-
ber. Chi che l'à udü, ne s'l desmentierà
nia plü tan atira.

Dai tréi ai cater de novëmber à-l fat
jö na te picia nëi y lassura à-l spo metü
man a plovëi sciöch' l cil foss davert.
Bel da duman dl cater de novëmber
tonâ-le y traniâ sciöch'al foss ste a mez
isté. Snell é-l les eghes che s'alzâ da fa
spavënt, čiamó cotân de plü co d'agost.
La jënt saltâ adöm pur se paré da l'ega,
mo cuntra de té forzes spaventoses dla
natüra n'ës-i bugn de fa oramai nia.
Tan pice che l'uomo é, vëigh-un n té
iade, spo ó-n pa ester tan capazi!

Defata é-l la löm y l telefon che stë
fora y te n grüm de postč manciâl bel
la strada. Da sëra dl cater lasciâl, pur
furtüna, da plovëi, mo dea ch'al é gnu
n gran meste sö a l'alt, olà ch'al é bele
cotân de nëi, cherscioi les eghes tres
čiamó. Al gnê la nöt y al é ste na nöt
spaventosa, no ma te niusc païsc, mo
čiamó cotân de plü da Trënt y da Bel-
luno jö y tles cités d'Italia čina spe-
zialmënter jö a Firenze.

Rü vardü jö

Da duman, can ch'an lovâ y udô sciöch'ara stê, ê-ra da pité. Chë tëmpla da Pliscia y Longega čiarà fora da pité, tan de roes nöies é-l gniü jö. Gran toč de strada nanter S. Laurënz y Pedraces completamënter demez.

Degun auto, sanbëgn, ne pudô passé y gonot gnanca plü a pé. L punt d'Ainejia, demez, chël gran punt nü da S. Martin rot y nia plü mitl da passé, demez inč 1 punt da Lovara, rot y sfonü 1 punt da Pidrô, demez 1 punt da La Müda sö Pedraces. Fora Mantëna tudëscia jö la gran ega ia dal Baumüller jö. Ara čiarà fora da incrësce.

Chësc ma pur cunté sö les plü gran pläies y an ne la finiss nia, sc'an uress di düt. Tan de lëgns y de taies y de bosch che l'ega i à tut a jënt! Düta la Val Badia y spezialmënter Mareo è üna na pläia!

Ai disc, che les eghes dl 1882 n'ê di ne nia stades tan granes y ries co chëstes de nosc an 1966.

Chësta ota 1 ri tëmp y les rogossies à metü a punsé jënt. È-l veramënter la

frascia de Chël Bel Di, che se lascia sinti sön nos, ch'i n'orun nia plü cis i sté sot; ch'i n'orun nia plü cis santificé 1 dé dl Signur? Chël Bel Di s'à lascé tó les strades y i punç, ch'i mëssuns almanco val domënies ste a čiasa.

O Ladins, sc'i fossun almanco bugn a se lascé insigné! Minun datrai, ch'al ne side plü degun Di. Sëgn à-l n iade indò mostré, ch'al é sura de nos y sura les mascins y sura la superbia y la sciaria y la forza de jënt.

Ci tolôns pa tla man in chël dé do les gran rogossies pur s'arjigne indò ca impü de trù o val sëmena o piagn? N scëmpl manarin y n tò de lëgn! Tan picera purdërt, che la tecника moderna è impò čiamó!

Pur cunté sö čiamó na novità: a S. Martin é-l gniü restauré la dlijia; de-pënta fora, fat 1 funz nü de marmo y de lëgn, alté nü, tabernacol nü, tisc de dlijia nü, prolungé la prüma desura y metü it 1 scialdé a aria čialda. Col restaure é-l indò gniü a lüm de beliscimes pitüres vedles, che degügn ne savô y

Pliscia do les roes d'agost 1966

ares fesc fora oramai düit l'ót dla dlijia. Ares sarà gniüdes fates incér 1 1700 y stopades pro dan zirca 100 agn. La dlijia da S. Martin à ciafé cun chëstes pitüres na gran valüta y chi da S. Martin n'à bria de avëi la gola a degiign pur la dlijia.

L calënder é pa bëgn inč indò rodé fora pur 1 monn di Ladins y al à udü coses da ri y da pité, da respeté y da slomené, da fa la buna lüna y la ria lüna; al n'à udü de vigni sort.

Mo či che i à fat plü mé, é ste chël, ch'al é ladins, che se doda de ester ladins! Chi dles Indies, dla China, dl'Africa ez. ne se doda nia cun sües usanzes y so guant y so caracter, mo tagn de ladins bëgn! Tan de ladins ó i fa do ai americans.

De tan tröc pudess-un dì, ch'al é ma plü americans, che baia čiamó stletamënter 1 ladin. Cun chësc fej-i dér n stlet survisc ai ladins!

Mo al n'é pa bëgn čiamó de dér Ladins. Sc'ai gniss madér tres plü y tröc chisc dér ladins y no tres al manco.

Nostes beles munts, niusc bi crëp, niusc bi paisc — ciarun d'i fa unù y restun ladins, no ma de lingaz (piuch de fat!!), mo inč de pinsier, de fa y de visti. Al n'e nia vigni quader che passenëia ite tla cornisc dles Dolomites!

I furesti che vëgn adalerch, chir ladins y no americans. Čiarede de ester amisc de iusc paisc y no se lascede vëne!

Düt 1 bun y a s'udëi n n'ater an.

1 calënder ladin.

VAL DA STRUMÉ Y DA PUNSÉ

1. Al é dui mituns, un ia de là dal col, l'ater de cà; ai vëiga düit, mo se vëiga mai un col'ater.
Reposta: i edli.
2. Či é pa plü gran co 1 cil?
Resposta: l'üsc de dlijia, aulà ch'an porta it 1 cil.
3. Che é-l pa che rüva it pur prüm te dlijia da duman?
Resposta: la tlé de dlijia.
4. Che é-l pa che va söl čié te dlijia?
Resposta: les bročies di cialzà.
5. Purčiudi arat-un pa anfat na roda y n'avocat?
Resposta: Tramidui müss-un unje.
6. Co pò-n pa porté ega t'un drà?
Resposta: can che l'ega é dlacia.
7. Sta tres te čiamena,
y ia y ca se mëna,
do na sì bela blančia.
Resposta: la lëinga.
8. Al é tröc mandli vistis a blanch, sta dé y nöt ad asosta y impò es-i tres moi? Resposta: i dënz.
9. Al é n pic čian de fer cun na coda lungia y sotida. Plö che 1 pic čian salta y plö cürta, che la coda vëgn.
Resposta: la odla.
10. I vëgn da la vita y sun zënza vita,
bai-i bel tres
y scut bela chita?
Resposta: la pënna da scri (da zacan).
11. Dui famëis cun sües bisces rüva adium sön pastüra. Tone disc a Stefo: „Dà-me üna de tües bisces, spo n'à-i ciamó n'iade tantes co tö”. Stefo disc sön chësta a Tone: „No, dà-m'un tö üna de tües bisces a me, spo n'à-i inč iö tantes co tö”. Tantes n'à pa spo vignun?
Resposta: 7 y 5.

Cherta de n ladin, co é belo dér dio tal foresto

Ebental, den 26. 10. 1966.

Giolan por le sföi de cultura ladina.

An den Gadertaler Künstlerbund —
St. Martin/Thurn — Post Pikolein.

Cari amici ladins!

N próma ó-i se perié de no esterziti con mio scrit. Spo ó-i se di tan giolan por le bel Sföi de cultura ladina de mia dlisia: S. Maria d'La Pli de Ma-reo. I à albü na gran ligrëza. Sön le gran alté à la bella statua so trono. A La Pli sunse jü vigni dé a mëssa dla scora, à-i sorvi gonot a mëssa, nlò é-l da Nadé n bel alté con n gröm de čian-dères ncér S. Maria col Bambin Gejù, da Pasca les ores y la fossa santa con beles cogheres, la gran čiampa-na co sona, i canuns co rondenësc, i čiantadus co čianta i espi y le magnificat, mio maester Frontull co sonâ i orghi, la prozesciun fora Brach coi confaruns y i scizeri cöci y fosc — y ciamó tan trep foss-l da di. Mo ma plü la cortina ó-i nominé, olà che mi compagns y compagnes dorm te fossa oramai düc. I prë-i S. Maria d'La Pli, che ara mo lasci ste n La Pli dal paraisc döt aurela te söa bela dlisia. — A os se diji čiamó n iade giolan por le ilber y se aódi fortuna y se salüdi dér bel.

Osc compaejan Taibon Josef, Vsch.
Dir. i. R.

Jepèle de Rü, de Tarejia Rudiferia da
S. Ciascian, mia oma, y de Franz da
Matlogn, mio pere, sègn a Ebental,
Kärnten, Österreich.

TABELA DL TËMP DE GRAVIDËNZA DI TIERS

Scomenciamënt		F I N							Scomenciamënt		F I N						
mëis	giant 56 dis	ciana 63 dis	scroa 120 dis	ciora 154 dis	biscia 154 dis	vacia 280-285	ciavala 340 dis	mëis	giant 65 dis	ciana 63 dis	scroa 120 dis	ciora 154 dis	biscia 154 dis	vacia 280-285	ciavala 340 dis		
1.	1.	25.	2.	4.	3.	30.	4.	3.	6.	3.	6.	7.	10.	6.	12.		
6	"	2.	3.	9.	"	5.	5.	8.	"	8.	"	12.	"	11.	5.	12.	
11.	"	7.	"	14.	"	10.	"	13.	"	13.	"	17.	"	16.	"	11.	
16.	"	12.	"	19.	"	15.	"	18.	"	18.	"	22.	"	21.	"	16.	
21.	"	17.	"	24.	"	20.	"	23.	"	23.	"	27.	"	26.	"	21.	
26.	"	22.	"	29.	"	25.	"	28.	"	28.	"	1.	11.	31.	"	26.	
31.	"	27.	"	3.	4.	30.	"	3.	7.	3.	7.	6.	"	5.	1.	31.	
5.	2.	1.	4.	8.	"	4.	6.	8.	"	8.	"	11.	"	10.	"	5.	
10.	"	6.	"	13.	"	9.	"	13.	"	13.	"	16.	"	15.	"	10.	
15.	"	11.	"	18.	"	14.	"	18.	"	18.	"	21.	"	20.	"	14.	
20.	"	16.	"	23.	"	19.	"	23.	"	23.	"	26.	"	25.	"	19.	
25.	"	21.	"	28.	"	24.	"	28.	"	28.	"	1.	12.	4.	"	24.	
2.	3.	26.	"	3.	5.	29.	"	2.	8.	2.	8.	6.	"	4.	2.	26.	
7.	"	1.	5.	8.	"	4.	7.	7.	"	7.	"	11.	"	9.	"	7.	
12.	"	6.	"	13.	"	9.	"	12.	"	12.	"	16.	"	14.	"	12.	
17.	"	11.	"	18.	"	14.	"	17.	"	17.	"	21.	"	19.	"	17.	
22.	"	16.	"	23.	"	19.	"	22.	"	22.	"	26.	"	24.	"	23.	
27.	"	21.	"	28.	"	24.	"	27.	"	27.	"	31.	"	1.	3.	27.	
1.	4.	26.	"	2.	6.	29.	"	1.	9.	1.	9.	5.	1.	6.	"	26.	
6.	"	31.	"	7.	"	3.	8.	6.	"	6.	"	10.	"	11.	"	31.	
11.	"	5.	6.	12.	"	8.	"	11.	"	11.	"	15.	"	16.	"	12.	
16.	"	10.	"	17.	"	13.	"	16.	"	16.	"	20.	"	21.	"	17.	
21.	"	15.	"	22.	"	18.	"	21.	"	21.	"	25.	"	23.	"	22.	
26.	"	20.	"	27.	"	23.	"	26.	"	26.	"	30.	"	29.	"	27.	
1.	5.	25.	"	2.	7.	28.	"	1.	10.	1.	10.	4.	2.	5.	4.	25.	
6.	"	30.	"	7.	"	2.	9.	6.	"	6.	"	10.	"	7.	"	30.	
11.	"	5.	7.	12.	"	7.	"	11.	"	11.	"	14.	"	12.	"	11.	
16.	"	10.	"	17.	"	12.	"	16.	"	16.	"	20.	"	17.	"	10.	
21.	"	15.	"	22.	"	17.	"	21.	"	21.	"	25.	"	19.	"	22.	
26.	"	20.	"	27.	"	22.	"	26.	"	26.	"	30.	"	28.	"	27.	
31.	"	25.	"	1.	8.	27.	"	31.	"	31.	"	6.	"	5.	5.	25.	
5.	6.	30.	"	6.	"	2.	10.	5.	11.	5.	11.	11.	"	7.	"	30.	
10.	"	4.	8.	11.	"	7.	"	11.	"	10.	"	16.	"	15.	"	11.	
15.	"	9.	"	16.	"	12.	"	15.	"	15.	"	21.	"	17.	"	16.	
20.	"	14.	"	21.	"	17.	"	20.	"	20.	"	26.	"	19.	"	21.	
25.	"	19.	"	26.	"	22.	"	25.	"	25.	"	31.	"	22.	"	26.	
30.	"	24.	"	31.	"	27.	"	30.	"	30.	"	5.	4.	4.	6.	24.	

Tëmp da cové fora: la colomba 14 dis, l punjin 21 dis y l'alcurin 28 dis.

Düc i stampac fesc

Stamparia

A. WEGER

PORSENÙ - TEL. 22164

PEPI PITSCHEIDER - Ruac/Badia

fesc laurs de fer batü a man por ciases privates, hotels y butëghes: feriades da finestra y porta, crusc da mort, ruli de fer pur pistes di schi, gratuns da mene tera che se ciara y jüta da susc, cadries y d'atres massaries pur paurs.

A. FALK

C I A L Z À

BORNECH - Strada Zentrala 28

Filiale Strada Zentrala 7
(Ex NIEDEREGGER)

Se pita pur cialzà da ël, da
ëra y da mituns
na gran lita pur vigni sajun a
de bogn prisc
propria lauraziun sön mosüra
y reparaziuns.

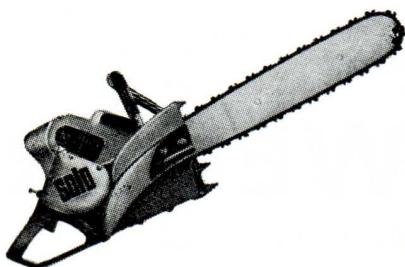
Radio MAIR - Bornech

TELEF. 85247 - GRABEN/Corso

Butëga spezialisada pur

**Radio
Televijiun
Plates da gramofon**

**Majins da lavé
Frigidaires
Frugorés a gas y electrisc**

Solo Rex

La siëia a moror (Motorsäge - motosega) tudëiscia cun motor a miscela, che se lascia manovré da un su, y mascins da paur dla medema marca ciaféis tla butëga de

M. Tolpeit - Picolin

Chilò ciaféis inc la mascin da sié incie sön munt — al é ma chësta che va sön munt y dük chi che l'à é dër cuntënc

ar'à inom ALPINA

Nos metun a post vigni mascin dal lat y ara funzionëia indò schiöche näia. Inc toc nüs ciaféis pro nos - la reparaziun se paia dagnora fora pro

Kammerer Peter - Chienes

tel. (0474) 87317

Pro i Fredësc Kammerer
CHIENS - PUSTERTAL

cialdires da la nafta y costruziuns d'accia
sigüdes de vigni vers y de buna qualité

C. Ampach & Co.

Butëga electro-tecnica

BORNECH
strada zentrala n. 55 - tel. 85239

Se pita

aparac dla radio y televijiun de marches talianes y forestes, gramofons y plates - magnetofons - mascins da lavé y frigidaires - plumac electricisc y aparac d'asuié i ciavéis - mascins dal café - aparac electricisc da tó jö la berba y dük i atri aparac electricisc.

K. NEUHAUSER

Vider, porzelan, massaries pur
ciasa y ciasadafüch, pur hotel
y usteria, patük de ciasa, coses
d'ert pur la ciasa y articuli pur
scincundes

Bornech - tel. 85 297

Fredesc Huber

KAROSSERIEWERKSTÄTTE CARROZZERIA

EINBRENNLACKIERUNG
VERNICIATURA A FUOCO

BORNECH
Strada dla Staziun 3 - tel. 85 4 38

BOSCH - fujina autorisada

Autoelektrik - Elettrauto

reparëia i impianc electric sc de auti,
tractors ez.

Nosc magazin tēgn a osta dispoziziun:
batteries, ciandères, pirnes, trumpëtes,
lüms y dūc i atri articuli electric sc y
toc da mudé fora.

Articuli pur impianc da scaldé
l'auto WEBASTO

Philipp Grohe

BORNECH - str. dla Staziun 4 ai do Hotel Bruneck - tel. 85 4 20

Gatterer

BORNECH - Strada Zentrala - Tel. 85348

Tapec - cultrines - stràgoles - linoleum - plastich - lana - roba da
coran - cioi de gumi - cufri - tasces
prisc speziali por Hotels y Pensiuns

Curùsc - Lach - Pinì

pro DEMATTIA

Dà inc cunsëis y baia inc ladin

BORNECH - Corso 4 - Tel. 85595

STAMPARIA

Butëga de libri y de papir

H. MAHL - BORNECH

Str. Zentrala - Stadtgasse 40

Material da scora
santes da mort y dütes les coses stampades
libri, calèndri

TELECABINES DLA CRUSC

PEDRACES m. 1400

D'INVER - Pistes dl schi: nr. 1 "STANDARD", pista ērta y lungia km. 3
nr. 2 Pista manco ērta y adatada pur dūc, lungia km. 4

D'ISTÈ - Gites sō LA CRUSC - SASS da LA CRUSC y FANES

A prisc mēindri pur comitives y abonamēnc

INFORMAZIŪNS PRO LA SOZIETÈ TELECABINES PEDRACES - TEL. 66745

FABRICH DE PLATES DA TËT

Wierer

Al vëgn fat la "Fana olandeja".
Al é na plata da têt de na bela
forma. Ara, vëgn fata te vigni curù.
Ara è sigüda cuntra l'dlacé y
l'ega. L'curù ne desmarësc nia.

CIENS FIRMA DE COSTRUZIUNS

Al vëgn fat duc i laurs de co-
struziun de ciases y d'atres fabri-
ches y al vëgn dé cunsëis practisc.

olivetti

Ditta MARCHETTI LUIGI

Unico rapresentante dla Inc. C. Olivetti S.p.A.

BORNECH - Str. Zentrala nt. 38 - Tel. 85536

Mascins da scri a man y electricisc
Mascins da fa cunc (adiziuns)
Mascins da fa cunc (dütés les operaziuns)
Mascins de contabilitè
Mascins electroniche por fatüres
Mascins sur duplicadüres a alcohol o a tinta
Möbel y massaries pur ufize

Fujina pur les reparaziuns de dütés les mascins d'ufize.
I baratun it mascins adorades de vigni marca.

A. RIEPER
Pannonia - Mangime concentrato

Pannonia-M **Pannonia-K** **Pannonia-S** **Pannonia-L**

I s'acunsiu particolarmènter:

PANNONIA M-3 pur vacies da lat

PANNONIA K-1 pur trà sö y nudri vidi

Amino o Laktopan impè dl lat pur trà sö y nudri vidi

PANNONIA S-1 pur nudri porci (roba da mangé ai purci cun soni, erba y ci ch'al resta de ciasadafüch)

FERKELSTARTER F-2 en Pellet (grani) pur i picci purci da 2 cina 7 edemes

PANNONIA A pur trà sö pun'ines

PANNONIA L-1 da i dé a les giarines, ch'ares feji plü üs (pro i soni y grani)

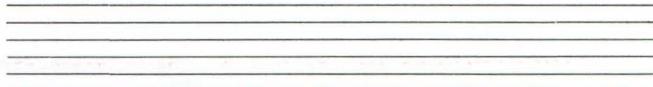
Metede averda!! i tipi PANNONIA-A, PANNONIA B-1 se poduns menè en forma de grani o farina

Ujordite dognora la buna roba da mangé PANNONIA di RIEPER y fajarëis che üsc tiers se portes de plö y ch'ai resti sagn. Propi, chesc argumènt fesc dia roba da ujore di RIEPER na roba da ujore bun marcé.

A. RIEPER - Morin dla roba da ujore Vandoies/Balsan
Mühle und Kraftfutter-Werk-Vintl/Bozen
Molino ed Industria Mangimi-Vandoies/Bolzano

FUJINA AUTORISADA

F. Rotonara

LA ILA

TEL. 66921

FIRMA E. INNERHOFER

BORNECH - TEL. 85 133

Osta butëga pur dûr l'material d'instalaziun sanitaria, frogorés y furnì dla miù produziun di païsc dl'intern y dl'estern.

SCHMIEDL *Armaturen*

INGOLSTADT

GROHE *Armaturen*

Furnì pur legna
ciarbun - öre (Kerosene)

Walter Kostner

Corvara

tel. 7

Confeziuns - cialzà y guant da ji coi schiroba da mangé - proviant - vin - licörs - roba pur scincundes - sè y tabach - plates da li (giornai).

SENNEREI-GENOSSENSCHAFT SCHABS/NATZ
LATTERIA SOCIALE SCIAVES/NAZ
SEDE A SCIAVES/SCHABS
TEL. 23091

Produziun di smalz fin da tee y da mësa.

Produziun di ciajò fin da mësa.

Produziun de dër de buna brama y de düt ci che vëgn dal lat

CONFEZIUNS
JOS. UNTERHUBER
BORNÈCH

Gran ciasa dai Guànc

BORNÈCH - PORSENÙ - SANCIANA - CORTINA

PEZZEI HANS

BORNECH - Strada dla Staziun - Tel. 85811

ARTICULI DE GUMI Y PLASTICH:

Montli por auti y tractors - Ros de gumi por bagnè l'urt - Tapec de plastich - Manti, gormà y stivà de gumi - Condles, botses y copes de plastich - Tovaies de mësa - ctoi a cone (Keilriemen) - Anì de gumi por mascins dal lat.

Fabrich de Cadriù da Fabriché

Peter Gasser

SCIAVES / SCHABS - Tel. 23030

Dütes les sorts de cadriù da frabrichè - saurun y giara

Gran Carosello

di Ski

DA CORVARA A SAN CIASCIAN
DA SAN CIASCIAN A CORVARA

COL ALT	da m. 1558 a m. 1998
CAPANNA NERA	da m. 1590 a m. 1750
PRALONGIÀ I	da m. 1750 a m. 1930 Piz La Villa
PRALONGIÀ II	da m. 1900 a m. 2120 Bamby Lift
PIZ SOREGA	da m. 1562 a m. 2032 Roby Lift
LA BRANCIA	da m. 1908 a m. 2027
CIAMPËI	da m. 1908 a m. 2018
BIOCH	da m. 1908 a m. 2078
BRËIA FRËIDA	da m. 1990 a m. 2010

AZIENDA SOGGIORNO E TURISMO - TEL. 83176

ASSIGURAZIUNS
PHENIX SOLEIL

AGENZIA DA BORNECH, strada dla staziun 10 - tel. 85904

AGENT GENERAL
LOIS VITTUR - Pedraces tel. 85176

assigurëia pur:
mé de füch - desgrazies - invalidité y mort

ASSIGURAZIUNS
di auti y motors pur dagns a pursones, tiers y coses
facilitaziuns de païamënt

Staudacher
Bornech
str. zentrala 50 - tel. 85361

La butëga pur l'coran y patük pur l'iade

tasces, manëces,
cioi, sportules, cëstc, tasces da d'isté,
petük de coran,
albums pur fotografies,
coses pur l'iade,
cufri, ambreles, tasces pur l'iade, Aktentaschen,
sac pur l'iade,
patük pur scincundes de vigni sort:
in Krokodil, Eidechse, Seehund, Boxcalf usw.

La gran lita é buna a sodesfá düt ci ch'i se dejidréis

J. Schönhuber

BURNECH - Via centrale 19 - tel. 85 425 - Alto Adige

Forniture alberghiere: porcellane - cristallerie - posate - stoviglie per la cucina
Vetri in lastre: lucidi - stampati - Thermopane

vastissimo assortimento, prezzi convenienti

Ausstattung für Gaststätten: Porzellan - Gläser - Bestecke und Küchengeräte
Gläser und Scheiben: Glatt- und Kunstgläser

Große Auswahl, günstige Preise

WAIBL STEGER

Bornech - strada de cité - tel. 85 847

Drap - cunfeziuns - ciamëjes - Wäsche/biancheria - cialzes

Düt a de bogn prisc

J. Alverà

San Laurènz

La butëga che vignun cunësc pur roba da mangé, da ujorè y inc pur blaa

Butëga de libri y papir

JOH. AMONN

fondada l'an 1881

papir - libri - plates - roba d'uffize - chertes - articuli
de scora y hotel - material da fa jö - chertes geografi-
ches pur turistc y alpinistic - chertes da carté.

Pur dütes Ostes operaziuns de banca

CASSA DL SPARAGN DLA PROVINZIA DE BALSAN

FONDADA L'AN 1854

Direziùn generala: BALSAN - Strada dl Sparagn nr. 12

SEDES: BALSÀ - MARÀN - BORNÈCH

AGENZÌES TLA CITÈ DE BALSAN

- n. 1 Plaza Walter 26
- n. 2' Corso Libertà - dlungia Piazza Mazzini
- n. 3 Strada Roma 47 - dlungia Str. Torino
- n. 4 Oltrisarco-Oberau, Str. Cl. Augusta 80
- n. 5 Marcìè di frùc d'urt

—FILIALES—

APPIANO, EPPAN - BRENNERO, BRENNER - PURSENÙ,
CALDARO, KALTHERN - TÜRESC, TLÜSES - COLLE ISARCO,
GOSENASS - CORVARA - EGNA - LAGUND - LAIFERS
LAILA - MARÀN (MAIA ALTA), - MALS - NEUMARKT
ORTIJËI - PEDRACES - PRUCA - POSTAL/LANA - SAN-
CIANA - AL PLAN - SËLVA - SCHLANDERS - VALDAURA
STERZING

Crediti agevolati per l'agricoltura, l'artigianato ed il commercio,
mutui ipotecari e fondiari

DÜTES LES OPERAZIUNS BANCARIES CUN L'ESTERN

Survisc de Ejatoria y Tejoreria pur düc i comuni dla Provinzia
Ricevitoria y Cassa Provinciale

Uffizi per i iadi „TOURDOLOMIT”
a Pursenù, Bornech, Corvara, Maràn, Urtijëi, Sanciana, Sëlva Gardena y Sterzing

Uffizi de baraté it scioldi
al pass de Reschen, al cunfin dlungia Sanciana y a Sulden

STAMPARIA A. WEGER - PURSENÙ